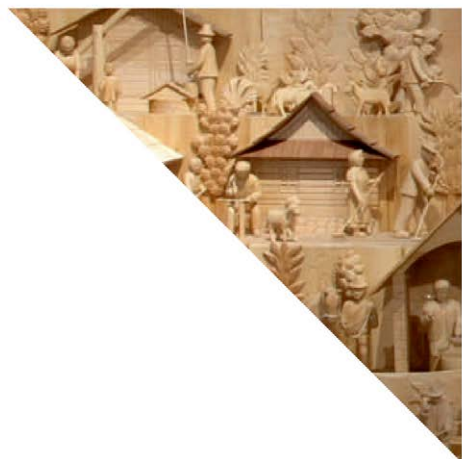

Valašsko.37

historie - příroda - lidé - umění - události prosinec 2016 | 2

Valašský motokros
Ptáci-nepěvci
Kurovický lom
Jalovec obecný
Cesta do Ameriky
Mikulášské obchůzky
Jubilejní dožínky
Výstava o kopřivě
Štípané holubičky
Malíř B. Jaroněk
Sakrální mozaiky
Archeologie Valašska
Film Děda

vlastivědná revue

První valašské moto- muzeum

Zveme Vás k návštěvě motomuzea v obci Seninka, která leží 10 km od Vsetína a 18 km od Vizovic. Muzeum je otevřeno během sezóny, ale po domluvě s provozovatelem ho lze navštívit i v období od počátku listopadu do konce března. O prázdninách je zpřístupněno každý den, mimo červenec a srpen jen o víkend.

Motomuzeum je v rámci soukromého areálu umístěno v několika přizemních objektech. Jeho provoz byl zahájen v říjnu roku 2009. Zakladatelem a vlastníkem muzea je příznivec motoristického sportu pan Miroslav Tomanec. Jako dlouholetý sběratel se specializuje hlavně na motocykly československé výroby. Za více než třicet pět let získal kolem 125 historických motocyklů. Jeho jedinečná a rozsáhlá sbírka tak nastiňuje více než šedesátiletou historii motocyklového průmyslu u nás. Nejstarší exponáty jsou z roku 1929 a nejmladší pochází z počátku 90. let minulého století. K nejvzácnějším exemplářům patří např. čtyřtákní Jawa 500 OHC a Jawa Robot (oba z roku 1929), Jawa 250 speciál s ručním řazením (z roku 1936) nebo ČZ 175 (z roku 1937).

Majitel motomuzea se snaží motocykly postupně renovovat a nové přírůstky přijímá v jakémkoli technickém stavu. Sbírkou také příležitostně rozšiřuje o další historické dopravní prostředky, např. autobus Škoda 706 RTO Lux, který si lze pro zvláštní příležitosti pronajmout.

Vedle veteránů se sběratel zajímá rovněž o rozmanité sběratelské předměty, dobové hasičské přilby, hudební nástroje a zejména o harmoniky. Vystavuje je ve vstupní části hlavního objektu a jeho prezentovaná velká sbírka heligonů, harmonik a pianovek (akordeonů) čítá kolem 90 modelů vyrobených od roku 1890 po současnost.

Návštěvu muzea můžete spojit i s výletem na nedalekou rozhlednu Vartovna (výška 37 m). Byla postavena na stejnojmenném vrchu v nadmořské výšce 635 m v roce 2009 dle návrhu známého zlínského architekta Ivana Bergmanna.

Olga Mehešová

■ Vstup do soukromého motomuzea

■ Z expozice – vlevo legendární Jawa 500 OHC, vzadu Moped Jawa Stadion

■ Skutečná rarita – prototyp stroje ČZ se čtyřtákním motorem

Vážení čtenáři,

od vydání předchozího čísla časopisu Valašsko – vlastivědná revue v květnu 2016 probíhal v muzeu čilý pracovní a tvořivý ruch, ať už to bylo v oblasti sbírkotvorné, výstavní, edukační, nebo odborně-výzkumné. Přesto bych rád upozornil na jednu událost, která příjemně zasáhla naše muzeum a je nesmírně důležitá pro jeho další rozvoj. Muzeum regionu Valašsko získalo zvláštní ocenění poroty v soutěži Gloria Musaealis 2015 v kategorii Muzejní počín roku. Tímto počinem se stalo zpracování souboru multimediálních a interaktivních učebních pomůcek s tématy „Barevný svět“ a „Vztah člověka a krajiny na Valašsku“, a to lektorem a kurátory muzea na základě vlastní výzkumné činnosti. Tvorba učebních pomůcek byla realizována prostřednictvím národních dotačních programů, které byly spolufinancovány ministerstvem kultury a ministerstvem životního prostředí. Projekt byl vyvrcholením několikaletého snažení muzea v oblasti environmentálního vzdělávání.

Učební pomůcky využíváme při výukových programech, které nejsou založeny pouze na získávání nových znalostí, ale také na formování hodnotových postojů k zásadním otázkám týkajícím se životního prostředí a kulturního dědictví. Dalším výstupem projektu je výstava s názvem Barevný svět, která byla otevřena koncem měsíce září letošního roku v zámku Kinských ve Valašském Meziříčí.

Ukázalo se, že ocenění poroty nemusí získat jen projekty velkých muzeí s mnohamilionovými rozpočty. Věřím, že získaná cena bude mít vliv i na ostatní muzea menšího rozsahu a projeví se zvýšeným sebevědomím a úsilím v jejich další činnosti. Je vidět, že poctivá práce se vyplácí, a v případě našeho muzea byla, je a bude nadále poctivá, což je nezbytný předpoklad úspěchu.

Na závěr bych chtěl poděkovat všem zaměstnancům muzea, kteří se podíleli na tvorbě vítězného projektu, a Vám čtenářům přeji příjemné chvíle při čtení nového čísla časopisu Valašsko – vlastivědná revue.

Ing. Tomáš Vitásek, ředitel muzea

obsah

Úvodník (Tomáš Vitásek)

Poezie **** Martin Lukáš (Dalibor Malina)

Čím je pro mne Valašsko? (Milan Basel, Marta Santovjáková Gerlíková)

■ historie

Z lačnovského dvora druhé poloviny 18. století (Petr Odehnal)

Motokros na Valašsku (Pavel Mašláň)

Historický objekt **** Valašský motokros na dobových fotografiích (Pavel Mašláň)

■ příroda

Ptáci valašských pastvin a luk II. – Nepěvci (Karel Pavelka)

Příroda a lidé v Kurovickém lomu (Dušan Trávníček – Jan Husák – Lukáš Spitzer)

Příroda s prožitkem **** Vánoční čaganem obírané (Bohdana Šimčíková)

■ lidé a společnost

To jsem opravdu na Valašsku – Cesta valašskomeziříčských duchovních do Spojených států amerických (Lukáš Perutka)

Báječný kůň Valencio (Marie Mikulcová – František Holčák)

■ lidová kultura a folklor

Mikulášské obchůzky na Hornolidečsku (Lucie Navrátilová)

Výstava salašnictví v Novém Hrozenkově (14. 6. – 12. 7. 1936) (Petr Lidák)

Výstava „Kopřiva“ v příborské pobočce Muzea Novojičínska (Václav Michalička)

Folklorní momentky **** Jubilejní dožínky Zlínského kraje 2016 (Romana Habartová)

Muzejní zpěvníček **** Gajdovál gajdoš (Jaroslav Kneisl)

Rozhovor s Vladislavou Hrubešovou (Jitka Plátková)

Štípané holubičky na Valašsku a Božena Vráželová (Milada Fohlerová)

Krajiny Jiřího Langra (Radek Bryol)

Na besedě **** Nářeční ukázka z Valašských Klobouk – Jak byl tatínek zavřený na Mírově (Hana Golášová)

■ umění a průmysl

„Činžovní budova na jedno poschodí“ – K dílu Michala Urbánka ml. ve Valašských Kloboukách (Petr Odehnal)

Bohumír Jaroněk – valašský impresionista (Kamila Valoušková)

Otec a dcera Kobzaňovi (Marie Mikulcová)

Restaurované Hofmanovy nástěnné malby v Jablůnce (Dalibor Malina)

Náhrobek Zdeňka Hajného v Hovězí (Jiří Drápal)

Mozaiky v mariánském kostele v Karlovině (Juraj Begany)

■ události

Muzeum na vlně nových přístupů (Martina Lehmannová)

Valašsko a jeho tradice ve filmu Děda (Věra Kovářů)

Z publikací **** Vzpomínky z Jasenné Anny Kutějové (Daniel Drápala)

Valašská dědina Držková Františky Jančíkové-Minaříkové (Daniel Drápala)

Rukopisy vsetínského botanika Jana Bubely (Jana Tkáčiková)

Malíři bratři Schneiderkové (Tomáš Mikulaščík)

Fenomén ohýbaného nábytku (Hana Jabůrková)

Pozvánka **** Výstava Za dlouhých zimních večerů (Milada Fohlerová)

Ohlédnutí **** Svatojánský podvečer ve vsetínském zámku (Jitka Plátková)

Muzeum a škola **** Archeologie Valašska II. – Mladší doba kamenná (Samuel Španihel)

O profesi, malování a astronomických pohádkách – Rozhovor s Jiřím Haasem (Olga Mehešová)

Spolupráce na školním projektu – od jara do zimy (Bohdana Šimčíková)

Poděkování za finanční dar (Tomáš Vitásek)

Obálka

Navštivte **** První valašské motomuzeum (Olga Mehešová)

V ateliéru **** Fotograf Vladimír Březovský (Milan Ošťádal)

Za tajemstvím depozitářů **** Plstěný betlém Ivany Langrové (Ivana Ostránská)

Foto na titulní straně obálky

Bohumír Jaroněk: Kostel v Tiché, po roce 1906, olej na plátně, sbírka Muzea regionu Valašsko, Valašské Meziříčí (Foto Kamila Valoušková, výřez)

Dudek chocholátek (Upupa epops) (Foto D. Boucný, výřez)

Jalovčinky (Foto J. Husák, výřez)

Milan Kremel na závodech (Archiv Milana Kremela, výřez)

Alois Zadrava: Valašský betlém, 2006–2016 (Foto M. Ošťádal, výřez)

Valašsko. 37

VALAŠSKO – vlastivědná revue (historie-příroda-lidé-umění-události)

Vydává Muzeum regionu Valašsko, příspěv. org.; IČ 00098574

Adresa redakce: Muzeum regionu Valašsko, Horní nám. 2, 755 01 Vsetín, tel.: 571 411 690, mehesova@muzeumvalassko.cz

Odpovědný a výkonný redaktor: Mgr. Olga Mehešová

Technický redaktor: Mgr. Ivana Ostránská

Výtvarný redaktor: Břetislav Vašek

Jazyková korektorka: Mgr. Jitka Slezáková, Ph.D.

Fotograf: Milan Ošťádal

Redakční rada: PhDr. Tomáš Baletka, Ph.D., Mgr. Radek Bryol, PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Zdeněk Fišer, Mgr. Jaroslav Kneisl, PhDr. Dalibor Malina, Mgr. Václav Michalička, Ph.D., PhDr. Tomáš Mikulaščík, Mgr. Petr Odehnal, Ph.D., RNDr. Lukáš Spitzer, Ph.D., Eva Urbachová

Grafická příprava pro tisk: Břetislav Vašek, Karlova 1727, 756 61 Rožnov p. R.

Tisk: Grafia Nova, s.r.o., Zašová

37. číslo (prosinec 2016/1) vychází 10. prosince 2016 v nákladu 650 výtisků

Vychází 2x ročně

Distribuce: zámek Kinských ve Valašském Meziříčí a zámek v Lešné u Val. Meziříčí, knihkupectví Kalouš ve Vsetíně, knihkupectví Bureš ve Valašských Kloboukách, Informační centra ve Velkých Karlovicích, na Soláni (Zvonice), v Rožnově p. R. a ve Vsetíně

ISSN 1212-3382, MK ČR E 13226

Za věcný obsah dodaných příspěvků odpovídají autoři, kteří si nečiní nároky na autorský honorář. Redakce si vyhrazuje právo v případě potřeby příspěvky kráti. Bez svolení redakce není možno dále veřejně šířit zde publikované materiály ani jejich části.

Martin Lukáš

Já

*Mluvíš myslíš ptáš se
Pořád to není přesné
Děláš
musíš dělat
že je ti to jedno
Strkáš lidem ruce do kapes
Ubližuješ si a čekáš
Ani tak to není přesnější
A bojíš se
moc se bojíš
Jak je vlastně možné
že ještě jsi?*

Ven

*Až se nebudu ohlížet na nikoho
kdo by mě nutil být jako ty
jako ona jako on jako...

... nahmatáš mě vedle sebe*

(Foto P. Kotrla)

„Poezie je pro mě možností jazyka, jak vyjádřit účinek konkrétní skutečnosti na člověka, jak obrazy sestavenými ze slov zachytit náladu i momentální smysl okamžiku v jeho unikavosti. V tomto smyslu je poezie také blíže neurčená potřeba zaznamenat stopu po takovém prožitku – báseň při čtení znovu vyvolává ztracenou skutečnost, jež tu byla, není, a přece stále je.“

Martin Lukáš

Martin Lukáš (*1985 Vsetín) maturoval na Střední průmyslové škole elektrotechnické vakuové techniky v Rožnově pod Radhoštěm. Vystudoval filozofii, anglistiku a bohemistiku na Filozofické fakultě UP v Olomouci. Nyní dokončuje doktorské studium teorie literatury při katedře bohemistiky téže fakulty, kde působí jako asistent. Z uměleckých druhů ho vedle literatury zajímají výtvarné umění (sám kreslí), film a architektura. Spolupracuje s časopisy *Aluze*, *Tvar* a *Texty*, v nichž publikuje kritiky, články, překlady literárněvědných prací a původní tvorbu. Rediguje vysokoškolský časopis *Bohemica Olomucensia*. Ve volném čase se věnuje běhání, plavání a cyklistice. Žije v Olomouci a na Vsetíně.

Dalibor Malina

čím je pro mne Valašsko?

Milan BASEL

režisér filmu Děda

Valašsko. Štěstí, láska a pokora.

Co by se stalo, kdybych vyrůstal jinde, v jiném koutě světa?

Tu otázku jsem si položil několikrát. Pouštím se do polemiky z toho důvodu, jaký bych byl asi člověk. Jsem přesvědčen, že mě z velké části vychovalo právě Valašsko.

Považuji se za slušného a pokorného člověka.

Tyto dva aspekty se z dnešní společnosti mnohdy vytrácejí. Samozřejmě, na prvním místě je to vždy výchova v rodině, přístupem školy a úzkého kruhu přátel, ale je tu ještě něco. Jistý genius loci, energie nebo skrytá tajemná síla, kterou vyzařuje tento kousek země, a je schopen své děti pozměnit na celý život něčím výjimečným a krásným.

Umění – vážit si našich předků, země, která je živila, a předávat dál poselství tradic a pokory, se kterou je tento kraj tak spjatý. A na to vše být patřičně hrdý a pyšný. Ale i jistým dílem rebelství a tvrdosti.

Tato slova mohou mnohým znít příliš pateticky a jako klišé. Ale jak jinak vyjádřit „něco“, co člověk miluje a považuje za opravdu velké a zásadní v jeho životě.

Jsem nesmírně tolerantní a otevřený vůči vjemu jiných kultur a zvědavý cestovatel po zákoutích zemí česko-slovenských. Jistě, každý kraj má to svoje, a jsou místa, kde by člověku chutnala ranní káva stejně dobře jako tady, ale chybělo by mi tam to „něco“.

Kdysi se mě někdo ptal, kde je to „moje Valašsko“. Ten můj bod na mapě, kde to mám nejraději. Právě a pro mě srdečné Valašsko je Santov na Malé Bystřici a doslovným středem vesmíru, kde mohu sedět dlouhé minuty a vsakovat tu energii, je konkrétně „Zetův vršek“.

Maminka pochází o kousek níže – z Malé Bystřice u Bušů a tatínek se narodil právě zde, ještě kousek dál po hřebeni u Baslů. Právě prázdniny a kdejaký volný čas strávený v dětství u staříků Baslových na Santově je to, co ve mně zachovalo onu pravou lásku k Valašsku.

Film Děda nebyl ani tak výzva, ale povinnost splatit Valašsku dluh a hold. Je to do jisté míry i retrospektiva a návrat do vzpomínek na dětství, to, co jsme ještě částečně zažili a slyšovali. Ono stačilo skutečně z údolí vyjet na kopec a změnil se čas a doba, byť to byla už sedmdesátá léta a rané osmdesátky minulého století. Na pasekách a ve starých chalupách se toho od dob zachycených v historických částech našeho filmu moc nezměnilo. A to je dobře.

S Martou Santovjácovou Gerlíkovou jsme se díky práci na jejím videoklipu „Martička“ dostali do určité melancholie a potřeby zhmotnit naše vzpomínky na dětství a vyjádřit náš společný srdečný vztah ku Valašsku. Marta pochází z Jablůnky a dětství, stejně jako já, trávila na pasekách, takže jsme to oba měli tak nějak z první ruky. To, co se podařilo, je myslím

jasný průkaz naší identity a je už na divákovi, jak celé dílo vsákne a nechá se vést svou pamětí. Za kvantum srdečných díky a pozitivních ohlasů jsme tak nesmírně rádi, a to je to právě zadostiučinění a odměna našeho společného snažení.

Ve Valašském Meziříčí 7. října 2016

**Marta SANTOVJÁKOVÁ
GERLÍKOVÁ**

režisérka a scénářistka filmu Děda

Čím je pro mne Valašsko...

Už jako malá holka jsem cítila, že jsem se narodila na správném místě. Tak, jak říkala moja babička: „Kde sa zrodíš, tam sa hodiš“ – a měla pravdu.

Člověk když se ocitne v situaci, kdy mu není „hej“, projde se po „kopkách“ tady u nás na Valašsku, vidí stavení, kde se musí jen těžko dostávat autem, ovečky u domečku, krásné barvy nebe a přírody – přichází na to, že domov a krajina kolem něj a rodina v něm je pro něho vše. Tak to mám já. Na Valašsku se cítím doma a vždy cítit budu. I kdyby přišla světová pracovní nabídka, která by si žádala přestěhování, tak ji odmítnu. Nedařilo by se mi v takové práci, protože bych neměla to, co tak miluji. Svůj domov – svoje Valašsko.

Co se týká filmu Děda, myšlenka mne provázela už dlouho. Měla jsem krásné prázdninové dětství u svých babiček jak na Jablůneckých pasekách, tak v Semetině, kde se říká „Na konci světa“. Tato místa ve mně zanechala trvalý punc úcty k zemitým domorodcům, kteří obývají okrajová místa Valašska, a nejen k nim.

Navázala jsem spolupráci s Českou televizí a zpracovala témata do tří pořadů „Folklorika“ – jeden byl o Jablůnce, druhý o filmu Děda a třetí bude v listopadu na téma Zabíjačka na Valašsku.

Víte, u babiček na pasekách mě naučili, že stačí jeden pár bot, jedno oblečení, jednotné jídlo na sezónu a lidi se nerozeznávají podle značek oblečení, ale podle toho, kdo jaké má srdce a kdo má lepší klobásku a uzené na zimu. Když přišlo na zabíjačku, sousedi sa podělili, povyměňovali, tak bylo jídla vždy dostatek. Protože jsem vyrůstala v takovém prostředí, chtěla jsem, aby, když už ta generace mojih babiček vymírá, něco po nich zůstalo. My jsme naseděli večer u pohádky a televize, ale povídali jsme si a zpívali (s cimbalovou muzikou vystupují dodnes). Proto mne napadla myšlenka udělat film Děda. Potřebovala jsem ale k tomu technické zabezpečení a samozřejmě pomoc odbornou. Jsem ráda, že jsem se potkala s kolegou Milanem Baslem, kameramanem Jirkou Novotným a skladatelem Petrem Kubelíkem, kteří mi pomohli mou myšlenku zrealizovat. Velký dík patří VŠEM zúčastněným a sponzorům.

Nyní se chystám s pomocí paní Věry Kovářů zpracovat asi hodinový historický film o nás „Valachoch“. Držte palce, ať se dílo podaří, a v příštím roce se těšte znovu do kina. Všem přeji moc zdraví a lásky do dalších dnů. To ostatní se odvine od toho.

Ve Valašském Meziříčí 24. října 2016

Z lačnovského dvora druhé poloviny 18. století

Petr Odehnal

Stížnost Jozefa Kudely na bývalého lačnovského šafáře Ignáce Ludera, který se má do lačnovského dvora znovu vrátit.

1797, Lačnov

ŠOA Bytča, fond Illesházy, panství Brumov, stížnosti poddaných, Lačnov.

Jejich Excelenci pan gróf, pán mne milostivý a laskavý. Ponížene odpytujem od Jejich Excelencie, že sa opovažujem s túto mojú žalobú pristúpiť k Jejich Excelenci, ponevač nechcem jim škody práť. Šafár, ktorý bol prede dvoma roky v Lačnove, Ignác Luder, tak on včil je pod druhým pánom šafárom, tak on má od pana hejtmána zas zpátky do služby prindút do Lačnova. Jako prv bol v Lačnove šafárom, veľkú škodu robil Vašej Excelenci. Kedyž jačmene vázali, teda rozkázal robotníkom, aby nechávali pre husy klasy, fojt ale dal znovu hrabat, tak navázali z toho, co nahrabali, 18 snopov. Kedyž sa tam dostal, teda tak gazdoval, co byly po panském duby tak tlusté jak krhla, on ale vsecky pooblapoval a kory s nich popredal, a když poschly, tak on jich vsecky vyrubal. I snopy když vázali, teda rozkázal, aby robotníci snopy vytírali. Rychtár, když to zmerkoval, zaháňal robotníkov, aby škody nerobili, šafár ale rychtárovi povedal, co mu je po tom, že je to panské i husy panské. Kedyž zboží váli, teda šafárka vzala palicu rychtárovi z rukú a prihrňala čisté zboží do pozadkov. Polášek byl 20 rokú šafárem v Lačnove, na kterého žádnén nemože povedat, že nespravedlive slúžil, Polášek ale by zas ten dvůr prijal. S tým zůstávám,

*Jejich Excelenci poslušný poddaný Jozef Kudela
z Lačnova*

Připisy na zadní straně listu:

*Ku Jejich Excelenci a Osvícenosti pánu, panu grófovi
panu Illeshazy, Johanesovi z Illeshazu, pánu mne
milostivému a laskavému*

*Der Brumover O.[ber] Amtmann hat über inbenante
Klage den Brief einzussihen. Dubnicz d.[ie] 22.
Sep[tembris] [1]797
Comes Joannes Illyesházy*

O lačnovském dvoře čteme poprvé k roku 1604, na počátku 60. let 17. století se tento dvůr, jeden ze sedmi na panství, podílel na dvorovém hospodaření velkostatku pátým největším dílem, totiž 11,9 %.¹

Vzorný rychtář a vypočítavý šafář? Přilepšování si na úkor vrchnosti? Adresátem stížnosti, sepsané roku 1797, byl Jan Křtitel Illesházy, který převzal brumovské panství v roce 1766 a vládl zde až do své smrti roku 1799. Z textu se mimo jiné dozvídáme, že někdy od poloviny 70. let 18. století byl lačnovským šafářem jistý Polášek, který zde úřadoval dvě desetiletí, v polovině 90. let byl v tomto úřadu určitý čas Ignác Luder. Ani jeden z nich se ale zřejmě v obci nějak víc neuchytil, nezapustil zde kořeny: například v matrikách po roce 1784 se tato příjmení nevyskytují.²

Dopis stěžovatele Jozefa Kudely je plný slovenských jazykových vlivů. Využil snad tento „poslušný poddaný“ k sepsání listu nějakého písaře původem z Uher? (Takových se na panství uherské vrchnosti jistě několik nacházelo.) Kudelové jsou v té době v Lačnově už nějaké desetiletí.³ V matrice zemřelých z let 1806–1857⁴ nacházíme tři osoby tohoto jména, které by mohly být oním stěžovatelem: kováře, který ale měl v době sepsání stížnosti asi 28 let, sedláka z čp. 61, jemuž bylo roku 1797 asi čtyřicet, a sedláka, který roku 1807 zemřel na čp. 51 ve věku 93 let! A to by, myslím, mohl být ten náš „poslušný poddaný“...⁵

1 ODEHNAL, Petr. *Lačnov. Třicet kapitol z historie obce*. Lačnov: 2010, s. 58.

2 Moravský zemský archiv Brno, fond E 67, Sbírka matrik, inv. č. 4821 (narození 1784–1805), 4845 (sňatky 1784–1807) a 4865 (zemřelí 1784–1807). A nejsou ani mezi majiteli lačnovských usedlostí v soupisech k létům 1776, 1820 a 1828. V citovaných matrikách se objevuje jen příjmení Polách. Mezi hospodáři nalézáme na čp. 42 sedláka Jiřího Polácha k létům 1820 a 1828, v letech 1749 a 1776 mezi hospodáři Poláchové ještě nefigurují. Citované soupisy hospodářů srovnej in ODEHNAL, Petr. *Lačnov*, s. 125–138, 147–163 a 178–182.

3 Podle všeho se v Lačnově objevili před polovinou 18. století. K roku 1749 je mezi hospodáři čtvrtlánik Jan Kudela; k roku 1776 vidíme na tomto čtvrtlánu Mikuláše Kudelu (čp. 60), na čp. 61 pak je psán Josef Kudela; v letech 1820 i 1828 je na čp. 60 psán Jiří Kudela, na čp. 61 Josef Kudela a na čp. 14 pak ještě domkář Josef Kudela (srovnej in ODEHNAL, Petr. *Lačnov*, s. 135–136, 159 a 179–180).

4 Moravský zemský archiv Brno, fond E 67, Sbírka matrik, inv. č. 4870.

5 Přišli snad Kudelové z Uher? Ta vysoká míra slovakismů by pak mohla ukazovat na to, že staříčky Jozef Kudela, jehož řeč byla stále plná „rodných“ vlivů, svou stížnost písaři diktoval.

Motokros na Valašsku

Pavel Mašláš

Z našeho regionu pochází hodně závodníků, kteří slavili úspěchy na motocyklových závodech nejen v republice, ale i na mezinárodní úrovni. Na to, jak byl populární tento sport na Valašsku, je překvapivé, že doposud nebyla souhrnně popsána jeho historie. V Muzeu regionu Valašsko jsme proto v letošním roce připravili výstavu o historii motocyklového závodění v regionu, na které šlo zhlédnout dobové fotografie, ocenění a závodní stroje. Výstava vznikla díky ochotě současných i bývalých závodníků, kteří na ni poskytli své předměty a v neposlední řadě se podělili o své vzpomínky na minulost motocyklového závodění.

Motokros

Závody motokrosu jsou mladým sportem, vznikly teprve po 2. světové válce. Už předtím sice proběhly závody v terénu, ale ty ještě neměly jasná pravidla. Například v kolébce motoristické sportu v Anglii byl roku 1908 uspořádán hon na lišku, kterého se zúčastnili motocyklisté a jezdci na koních. Bezprostředně po 2. světové válce se ustálilo pravidlo, že motokros bude probíhat na krátkých tratích s travnatým, blátivým nebo pískovým povrchem. Tento nový sport se nejrychleji šířil v Belgii, Velké Británii, Francii a Holandsku. Do Československa se dostal až s určitým zpožděním, první závod se u nás jel roku 1948. Motokros se stal v Československu populárním sportem. V 60. letech začali naši jezdci slavit úspěchy na mezinárodní scéně, díky strakonickým motocyklům ČZ. Českoslovenští jezdci slavili úspěchy i v 70. letech, největší z nich bylo vítězství našeho týmu na Motokrosu národů v Sedlčanech roku 1975. V 80. letech už přišel pro naše jezdce ústup ze slávy, i v důsledku špatného přístupu výrobce motocyklů ČZ a silné konkurence zahraničních strojů pocházejících hlavně z Japonska.

Úspěchy československých jezdců byly spojeny se strakonickým výrobcem motocyklů ČZ. Až do krize v 80. letech dosahovaly naše stroje světové úrovně. Od počátku šedesátých let do poloviny let sedmdesátých získaly celkem sedm světových titulů ve dvou třídách. Mohlo jich být osm, kdyby nebyl zasloužený titul ukraden Jaroslavu Faltovi v roce 1974. Nejúspěšnější stroje strakonické továrny byly dvouvýfukové modely typ 968 – 250 ccm, 969 – 360ccm a jednovýfuk – typ 980 – 250 ccm a 969.01 – 360 ccm.

Bohužel vzhledem k nedostatečně financovanému vývoji začala mít postupně zahraniční konkurence nad našimi stroji navrch. Především z toho

■ Šestidenní v roce 1955 zavedla závodníky až na vrchol Radhoště. (Archiv MRV)

důvodu nedosahovaly výsledky našich závodníků již takové mezinárodní úrovně, ale přesto museli naši reprezentanti v závodech světového šampionátu stále jezdit na motocyklech značky ČZ.

Motokros získal na oblibě i na Valašsku. Různé typy motocyklů byly rozšířeny po domácnostech a mladí kluci měli tak odmala možnost se na nich učit jezdit. V regionu začaly na konci 50. let postupně vznikat motokrosové tratě, na kterých si mohli mladí jezdci pilovat své schopnosti. Tratě byly pod patronací Svazarmu a nacházely se v Rožnově, Valašském Meziříčí, Zašově, Bystřici, Jablůnce, Ratiboři či Zděchově. V 50. a 60. letech fungovala trať i ve Vsetíně Na Lapači. Na těchto okruzích se pravidelně pořádaly závody jako Ratibořská jáma, Zašovská skála, Zděchovská grapa či Rožnovské kotáry. Poslední jmenovaný závod míval mezinárodní účast a jeho první ročník se uskutečnil v roce 1958. Oblíben byl také závod v Jablůnce, který probíhal už od roku 1959. Ve Valašském Meziříčí se jezdily závody do vrchu za účasti reprezentantů z Československa a také zimní motokros, ten se jel roku 1965 vůbec poprvé v republice. Známa byla i trať v nedaleké slovenské obci Sverepec. Zde trénoval tovární tým z Povážské Bystrice a v roce 1979 při ní vzniklo středisko vrcholového sportu pro motokros a enduro, kde se připravovali závodníci z celého Československa.

Po skromných začátcích v 50. letech začal být motokros na Valašsku stále oblíbenější. Přispěly k tomu úspěchy první generace valašských jezdců Josefa Kremela, Jindřicha Stodůlky, Jiřího Stodůlky a Iva Stodůlky, kteří začínali se závody ve Valašském Meziříčí. Otec Josefa a Milana Kremelových Josef Kremel starší byl velkým propagátorem motorismu na Valašsku v období první republiky a jeho vnukům vůně benzínu taktéž učarovala. Kremelové a Stodůlkové začínali ve skromných podmínkách, stoje na závodění si sami upravovali a později jim Kremel starší zajistil tři motocykly Jawa 250. V 60. letech se začali pravidelně účastnit motokrosových závodů, manažera

a mechanika jim dělal Vladimír Buš. Kromě motokrosu jezdili také akrobatické jízdy na motocyklech, těmi bavili diváky na stadionech po celé republice. Časem se díky svému talentu a pílí vypracovali mezi nejlepší jezdce v republice, to už mohli závodit na nejlepších terénních strojích z tuzemských továren. Nové motocykly tehdy jezdci dostávali od svých mateřských organizací, pokud splňovali nejvyšší výkonnostní kritéria.

O rozvoj motokrosu se starali nadšenci z celého kraje, kteří připravovali závody a pomáhali jezdci s tréninkem, jmenujme třeba Vladimíra Buše z Valašského Meziříčí, či Petra Matošku ze Vsetína. V neposlední řadě věnovali svůj volný čas organizaci závodů techničtí komisaři Jan Běna, Jiří Juroška, sportovní komisaři Svatopluk Michalík, bratři Juránové a časoměřiči z rodiny Lobišových. Na jejich bedrech ležela organizace závodů a udržování tratí, díky čemuž mohli místní závodníci zdokonalovat své jezdecké schopnosti. Díky tomuto zázemí měl motokros na Valašsku širokou základnu a z kraje vzešla spousta vynikajících závodníků, kteří se dokázali prosadit na celorepublikové i mezinárodní úrovni. Velké množství tratí v okolí umožňovalo mladým jezdci pravidelně trénovat, specifický kopcovitý terén v kraji se podílel na rozvoji jejich jezdeckého umu. Na potenciální závodníky také působily úspěchy místních jezdci, či pokud se terénní jízdy věnoval někdo z rodiny. V kraji tak vznikly rodinné klany Stodůlků, Kremelů, Pražáků, Kotrlů či Matošků, kde se závodnické geny dědily z generace na generaci. V sedmdesátých letech přispělo k rozšíření motokrosu i populární televizní vysílání zimního motokrosu, které s napětím sledovaly celé rodiny. Tyto závody několikrát vyhrál Jiří Stodůlka.

Jako první se mezi profesionální jezdce z regionu vypracoval Milan Kremel. Díky svým úspěchům získal smlouvu jako tovární jezdec na Tatránu v Považské Bystrici. Zde měli při továrně na motocykly své závodní oddělení, které fungovalo do roku 1978. Jeden z našich nejlepších závodníků Jiří Stodůlka začínal závodit pod hlavičkou olomoucké Dukly, kde si ho vybrali díky jeho talentu. Později přešel do pražské Dukly, kde se připravovali ti nejlepší jezdci z Československa. Ve dvaceti letech se stal mistrem republiky, což byla v historii motokrosu ojedinělá věc, díky které byl nominován na mistrovství světa. Titul mistra republiky motokrosu získal v roce 1968 ve třídě 250 cm³ a v roce 1972 ve třídě 500 cm³. Poté přešel na soutěže, v nichž dosáhl

■
Motokrosová trať na vsetínském Lapači
(Archiv Miroslava Kotrly)

■ ■
Začátky motokrosu na Valašsku: Ludvík, Jindřich a Ivo Stodůlkovi
(Archiv Jindřicha Stodůlky)

■ ■ ■
Vítězný tým ze Šestidenní v roce 1978:
František Mrázek (Jawa 250), Jozef Chovančík (Jawa 250),
Květoslav Mašita (Jawa 350), Jiří Pošík (Jawa 350),
Jiří Stodůlka (Jawa 500), Stanislav Zloch (Jawa 500)
(Archiv Aleny Chovančíkové)

největších triumfů. Třikrát se stal mistrem republiky (v letech 1974, 1977, 1978), třikrát mistrem Evropy (v letech 1974, 1976, 1978). V Mezinárodní motocyklové šestidenní se stal třikrát mistrem světa po vítězství ve Světové trofeji 1974 v Itálii, 1977 v ČSSR, 1978 ve Švédsku.

Úspěchy jezdců z Valaška v 60. a 70. letech inspirovaly mladší generaci, aby pokračovala v jejich stopách. Z Valašského Meziříčí to byli Libor Podmol starší, bratři Otto a Vladimír Bušovi, Roman Michalík, Radek, Petr a Tomáš Stodůlkovi či Martin Kremel. Ze Vsetína patřili k úspěšným závodníkům bratři Milan a Miroslav Kotrlové, Dušan Kotrla a Radek Matoška. Valašští jezdci se stali mnohokrát mistry republiky, pochází odtud několik mistrů Evropy, mistr světa či vítězové Šestidenní.

Závodníci byli organizováni v místních organizacích Svazarmu, pod jejichž hlavičkou i závodili. Svazarm měl pod svými křídly veškeré motocyklové závodění v Československu. Nejlepší závodníci dostali možnost závodit v Dukle, která poskytovala nejlepší technické a tréninkové zázemí v Československu. Dukla si vybírala dle přísných měřítek ty nejlepší závodníky z motokrosového soutěží. V pražské Dukle závodili třeba Jiří Stodůlka, Dušan Kotrla a Miroslav Kotrla. V 90. letech, poté co Svazarm zanikl, začali jezdci závodit u profesionálních týmů, někteří z regionu (Roman Michalík, Martin Kremel) se dostali i do týmů v zahraničí.

V 90. letech vzhledem k úpadku československé motocyklové výroby přešli místní motokrosaři na stroje zahraniční provenience. Také se změnilo zázemí jezdců, organizace Svazarmu zanikla a místo ní byly zakládány soukromé motocyklové týmy, odkázané na peníze sponzorů. Pod tlakem ochránců přírody a místních obyvatel došlo ke zrušení většiny motokrosového tratí v regionu, v současnosti se závody pravidelně pořádají pouze v Brankách a ve Zdechově. Spousta jezdců tak v současnosti vzhledem k nedostatku tratí jezdí volně po krajině i po místech přírodně chráněných. Na tradici místního motocyklového závodění navázal Valašský enduro club, založený roku 1997 Radomírem Stodůlkou a Radovanem Borákem. Startoval za něj i mistr světa z roku 1998 Roman Michalík. Mimo podpory mladých talentů v regionu pořádá také Memoriál Libora Podmola v Brankách.

Šestidenní

Velkých úspěchů dosáhli jezdci z regionu i na populární soutěži Šestidenní. Mezinárodní motocyklová šestidenní (anglicky *International Six Days Enduro*, zkráceně *ISDE*) je týmová motocyklová soutěž, která si klade za cíl prověřit odolnost a vytrvalost jezdců i jejich strojů. Na rozdíl od motokrosu nejedí účastníci Šestidenní na okruzích, ale závod probíhá v otevřeném terénu. Soutěž vznikla roku 1913 a s přestávkami způsobenými dvěma světovými válkami funguje až dodnes. Hlavní soutěží je boj o *Světovou trofej (World Trophy)*. Až do roku 1969 se soutěžilo o *Mezinárodní trofej (International Trophy)*, které se účastnily reprezentační týmy na motocyklech domácí výroby. V roce 1970 změnila Mezinárodní motocyklová federace (FIM) pravidla i název trofeje a jezdci dnes mohou startovat na strojích dle vlastního výběru. Vítězové Světové trofeje získávají zároveň titul mistrů světa.

První jezdec z Československa se Šestidenní zúčastnil roku 1929, o tři roky později už měli Čechoslováci v soutěži svůj tým na strojích Jawa. Poté se naši závodníci účastnili Šestidenní pravidelně. V období před druhou světovou válkou dosáhl náš tým nejvýše na druhé místo, ale největší úspěchy měly teprve přijít. Po pauze způsobené válkou byla soutěž obnovena roku 1947, organizace závodu byla přidělena Československu. Soutěž se pořádala ve Zlíně a jejím vítězem se stal poprvé československý tým. Naši jezdci vyhráli také stříbrnou vázu. V soutěži se projevila kvalita motocyklů Jawa a ČZ, vyvíjených tajně za války. Šlo o stroje zcela nové koncepce, na svoji dobu nesmírně moderní, které vytvořily základ našich úspěchů na Šestidenní. Největších úspěchů dosáhli jezdci na motocyklu Jawa 360.

Celkově zvítězil československý tým na šestidenní patnáctkrát, a hlavně v 70. letech minulého století byla jeho pozice dominantní. Poslední vítězství si připsali naši závodníci roku 1982 v nedaleké Povážské Bystrici. Díky systematické přípravě, rozpracované metodice výchovy a široké síti motoristických klubů u nás vyrostly desítky výborných jezdců, kteří se dokázali prosadit i na mezinárodní úrovni. Nejpropracovanější systém výchovy jezdců měla Dukla. Mimo strojů a jezdců měli na našich úspěších velkou zásluhu mechanici, kteří udržovali stroje v provozuschopném stavu v nejnáročnějších podmínkách.

Zlínská Šestidenní z roku 1947 byla úspěchem nejen ze sportovního hlediska, ale i z organizačního. V následujících desetiletích organizovalo Československo ještě devět Šestidenních, po rozpadu společného státu uspořádala Česká republika soutěž jednou, a to v roce 2002. V letech 1953, 1955 a 1959 se centrem závodů stal opět Zlín, tehdy nuceně přejmenován na Gottwaldov. Po něm se v letech 1957, 1963 a 1972 jela Šestidenní ve Špindlerově mlýně, následující soutěže na našem území proběhly v letech 1977, 1982 a 1991 v Povážské Bystrici.

Závody pořádané ve Zlíně (Gottwaldově) zavedly účastníky soutěže i na Valaško, jehož náročný terén prověřil schopnosti jezdců a jejich strojů. Tratě vedené přes valašské kopce byly hodně náročné a v případě deště se některé úseky stávaly nesjízdné. To byl jeden z důvodů, proč se u nás přistoupilo k pořádání Šestidenní ve Špindlerově mlýně. Trasa „zlínských“ závodů vedla i přes Vsetín a závodníci zdolávali se svými stroji mimo jiné i Radhošť, Soláň, Kohútka či Lysou horu. Českoslovenští pořadatelé Šestidenní si vysloužili pověst skvělých organizátorů a možnost spatřit prestižní závody na vlastní oči přispěla k nárůstu popularity motoristického sportu u nás. Av neposlední řadě zanechali závodníci pocházející z Valaška na Šestidenní svoji stopu. Nejenom že se někteří místní jezdci Šestidenní pravidelně účastnili, ale vraceli se ze soutěže s nezanedbatelnými úspěchy. K nejúspěšnějším reprezentantům patřili Milan Kremel, Martin Kremel, Jiří Stodůlka, Libor Podmol, Dušan Kotrla, Vladimír Buš, Radek Matoška, Radomír Stodůlka, Martin Stodůlka, Milan Baroš, Svatopluk Michalík, Antonín Pražák mladší a Roman Michalík. Ve Valašském Meziříčí také fungoval oddíl Dukly, který se zabýval výchovou mladých jezdců endura, v jeho čele stáli Zdeněk Coufal, František Kršek a Gustav Pospíšil. Meziříčskou Duklou prošli slavní jezdci jako Emil Čunderlík, Milan Zahradník, Miroslav Waltr, Karel Liška, Juraj Straka, Vladimír Měrka či Ivo Stodůlka.

Literatura:

HUSÁK, Pavel. *Enduro, šestidenní včera, dnes a zítra*. Praha: 1986.

LAHNER, Jan. *Šest dnů, které otřásají motocyklovým světem*. Moto-Public: 2010.

PAVLŮSEK, Alois – PAVLŮSEK, Ondřej. *Jawa Cestovní a sportovní motocykly, automobily*. Brno: 2009.

ULICKÝ, Gustav. *Historia vývoje a výroby jednostopových vozidel v mes-te Považská Bystrica*. Považská Bystrica: 2011.

Informace o historii závodění na Valašku byly získány na základě rozhovorů autora s bývalými závodníky: Dušanem Kotrlou, Miroslavem Kotrlou, Jindřichem Stodůlkou, Jiřím Stodůlkou, Romanem Michalíkem a Milanem Kremelem.

Valašský motokros na dobových fotografiích

O popularitě motokrosu na Valašsku svědčí mimo jiné spousta snímků ze soutěží na místních závodních okruzích. Tyto fotografie jsou uchovávány v rodinách bývalých i současných jezdců jako vzpomínky na minulé časy. Díky ochotě majitelů se podařilo některé ze snímků zapůjčit Muzeu regionu Valašsko na vsetínskou výstavu Fenomén motocyklistiky (1. 7. – 2. 10. 2016). Fotografie zachycují nejenom závodníky, ale i tratě či zázemí závodů.

Pavel Mašláš

1
První generace jezdců z Valašska předváděla na stadiónech krasojízdy
(Archiv Jiřího Stodůlky)

2
Milan Kremel na závodech
(Archiv Milana Kremela)

3
Jeden z našich neúspěšnějších reprezentantů Jiří Stodůlka na mistrovství světa
(Archiv Jindřicha Stodůlky)

4
Publikum pozoruje závody ve Vsetíně na Lapači v 60. letech minulého století
(Archiv Miroslava Kotrly)

5
Ne každý rodinný příslušník byl ze závodění nadšený
(Archiv Petra Matošky)

6
Závody v Jablůnce v 70. letech minulého století
(Archiv Miroslava Kotrly)

7
Momentka ze závodního depa
(Archiv Miroslava Kotrly)

8
Dušan Kotrla na prvním místě závodu ve Zlatých Moravcích
(Archiv Petra Matošky)

9
Jezdci na startu závodu v Jablůnce
(Archiv Miroslava Kotrly)

10
Zápolení jezdců během závodu Rožnovské kotáry
(Archiv Miroslava Kotrly)

11
Začátky budoucího mistra světa Romana Michalíka
(Archiv Romana Michalíka)

12
Vladimír Buš při opravě motocyklu
(Archiv Vladimíra Buše)

Ptáci valašských pastvin a luk

II. Nepěvci

Krutihlav obecný (*Jynx torquilla*) (Foto K. Pavelka)

Karel Pavelka

Předcházející díl příspěvku pojednával o pěvcích. Na valašských loukách a pastvinách se ale vyskytuje celá řada dalších ptačích druhů z jiných ptačích řádů. Jde o druhy větší a často s noční aktivitou, takže přes den je možné je vidět jen ojediněle.

Jedním z těch denních je dravčík **poštolka obecná** (*Falco tinnunculus*), známý lidem především z měst. Obě pohlaví se liší zbarvením – samec má šedé temeno a týl hlavy a šedý ocas s černou páskou na konci, vrchní část těla je cihlově červená s černohnědým skvrněním. Samice je svrchu hnědavá s osténkovými skvrnami, ocas je rovněž hnědavý s podélnými hnědými proužky. V otevřené zemědělské krajině hnízdí na rozptýleně rostoucích stromech, v liniové stromové zeleni i v malých lesících, často na hnízdech postavených jinými ptačími druhy (především na hnízdech vrány a straky). Poměrně ochotně hnízdí i v budkách. Díky tomu je možné dosáhnout zvýšení její početnosti v místech, kde je nutné zredukovat početnost hraboše polního a snížit jeho škody na polních kulturách. Tímto způsobem se podařilo zvýšit početnost poštolky v Polabí koncem 80. let 20. století až trojnásobně (Plesník, 1987). Její potravou jsou především drobní hlodavci, nejčastěji hraboš polní, ale loví také větší hmyz, v menší míře i ptáky, plazy a měkkýše. K lovu ptáků přechází pouze v letech s minimem výskytu hraboše polního. Po kořisti pátrá poštolka z vyvýšeného místa nebo při třepotavém letu na místě. Většina naší populace je tažná a na zimu odlétá jižním až jihozápadním směrem – naši ptáci zimují v poměrně rozsáhlém území Středomoří od Itálie přes Maltu až po severní a západní část Afriky. V zemědělské krajině Valaška se vyskytuje rozptýleně v závislosti na charakteru nelesní zeleně a také početnosti hraboše polního.

Křepelka polní (*Coturnix coturnix*) je veřejnosti poměrně známý zástupce ptačí říše z řádu hrabavých. Lidové vyjádření jejího hlasu průpovídkou „pět peněz“ vystihuje sice rytmus hlasu, ale ne jeho znění, které lze charakterizovat slabikami „*huť huť huť*“. Pravidelně se ozývá nejen ve dne, ale i v noci. Podobně jako chřástal polní i ona doplatila na intenzifikaci zemědělství v druhé polovině 20. století a její početní stavy se následně prudce snížily. Zlepšení nastalo až po roce 1989 a v současnosti se již často ozývá především z polí. Vzácněji je však možné ji zastihnout i na loukách nebo pastvinách. Původně jde o stepního a lesostepního ptáka. Naši ptáci jsou tažní a zimují ve Středomoří a v severní Africe, do níž táhnou přes Itálii a Francii. V době tahu od srpna do října lze křepelky slyšet i uvnitř větších měst na střechách domů.

Na Valašsku se v 70. letech 20. století druh vyskytoval v hnízdním období pouze ojediněle, zatímco počátkem 90. let 20. století její početnost stoupla na 90–140 volajících samců, v roce 2000 při celoplošném mapování okresu Vsetín bylo dokonce sečteno dosud nejvíce: 250 volajících samců (Pavelka et al., 1996–2001). Početní stavy křepelky se ovšem vyznačují značnými výkyvy.

Chřástal polní (*Crex crex*) je tajemným a zvláštním obyvatelům pastvin a luk z řádu krátkokřídlých. Jde o celosvětově ohrožený ptačí druh – u nás je zařazen do silně ohrožených druhů. Jako ostatní příbuzné druhy se projevuje především v noci, ale je možné jej zaslechnout nebo spatřit i ve dne. Za soumraku a v noci nás na sebe upozorní drsným, neustále opakovaným dvouslabičným „*réprép réprép*“. Je štihlejší koroptve, zbarvení je žlutohnědé, na hřbetě podélně tmavě skvrněný, křídla jsou hnědá. Obě pohlaví jsou zbarvena stejně. Obývá především extenzivně využívané louky a pastviny a také dlouhodobě nekosené louky. Důležitá je pro něj přítomnost mokřin, prameništ. Vegetace musí mít výšku aspoň 20 cm, aby dobře kryla, a zároveň nesmí být příliš hustá, aby chřástalům umožňovala dobrý pohyb. Jde o polygamní druh – samec tedy hnízdí s více samicemi. Hnízdí dvakrát ročně, od půle května do půle července. Hnízdo je na zemi v bylinném porostu. Hnízdní kotlinka je pouze vystlaná trávou, kořínky a mechem. Po snesení vajec samice opouští a lákají další samice nebo se přesouvají na desítky i stovky kilometrů od původního hnízdiště.

Chřástal polní se živí především živočišnou potravou – různými bezobratlými živočichy a hmyzem. Z hmyzu zaujímají velkou část sarančata, škvřiři a brouci. Rostlinnou složku potravy představují především semena a zelené části různých trav a plevelů.

V souvislosti se změnami zemědělského hospodaření došlo u nás ke změnám rozšíření druhu. Původně hojný obyvatel nížinných luk z nich v druhé polovině 20. století vymizel kvůli intenzivnímu zemědělství a přeměně luk a pastvin na ornou půdu a přesunul se do středních a vyšších poloh. Po roce 1989 se změnami hospodaření přibyl druh v podhůří a objevil se i v nížinných polohách.

Na Valašsku byly velké koncentrace volajících samců zjištěny v katastru Velkých Karlovic, Nového Hrozenkova, Zděchova, Huslenek, Vsetína, Dolní a Prostřední Bečvy (Pavelka et al., 2001). Početnost však silně kolísá i z roku na rok – zjištěná početnost na Valašsku v letech 1995–2004 při intenzivním nočním mapování činila 85–276 volajících samců.

Čejka chocholátá (*Vanellus vanellus*) byla dříve hojně se vyskytujícím ptačím druhem především v nižších polohách, kde se nacházely vlhké louky. Po jejich rozorání se adaptovala na pole nebo se přesunula na podhorské

louky. Jde o nápadného, kontrastně zbarveného ptáka s chocholkou na hlavě. Hnízdí na loukách poblíž vodních ploch, malých vodních toků nebo mokřadů. Jinak využívá ke hnízdění hojně pole, kde ovšem jsou velké ztráty při hnízdění. Od poloviny 70. let až do konce 80. let 20. století došlo u nás k enormnímu snížení početnosti.

U čejky je známa tzv. polygynie – hnízdění více samic v teritoriu jednoho samce. Na Písecku byl tento jev zjištěn u 46 % samic (Šálek, 1995). Naše čejky zimují na Atlantském pobřeží Evropy a na pobřeží Středozemního moře včetně severní Afriky.

Pokud se týká Valašska, snížení početnosti je patrné i zde. Dřívější stavy před cca 50 lety ovšem nebyly podchyceny, takže nelze přesně stanovit procentuální úbytek lokalit výskytu ani celkové početnosti. Čejka se vyskytuje na Kelečsku, v okolí Valašského Meziříčí a Lešné v nivě Bečvy, v údolí Rožnovské Bečvy u Strážce nad Bečvou a Hrachovce, také v údolí Vsetínské Bečvy u Jablůnky, rovněž v okolí Homí Lidče a Lačnova. Většinou ovšem v polích. Početnost druhu v okrese Vsetín byla na přelomu století odhadována na 70–90 párů (Pavelka, Trezner a kol., 2001). Nyní se ovšem zdá, že její početnost enormně klesla.

Dalším zajímavým zástupcem ptáků vyskytujícím se na loukách a pastvinách Valašska je **kalous ušatý** (*Asio otus*). Jde o sovu a tedy ptáka s noční aktivitou, který se ozývá v nižších polohách již v únoru. Hlas samce je velmi hluboký – jde o tlumené krátké houknutí. V toku se ozývá různými štekavými a nařikávkami zvuky a tleskáním křídly. Kalous je štíhlá sova se světle žlutohnědým základním zbarvením a podélnými, tmavě hnědými skvrnami. Na hlavě má výraznou ouška. Vyskytuje se hlavně v nižších a středních polohách, se zvyšující se nadmořskou výškou příhodné prostředí ubývá. V Beskydech jsem jej pozoroval v hnízdní době i na vrcholu Radhoště. Dle výsledků kroužkování jde o druh převážně stálý až přelétavý, z menší části je naše populace tažná. Táhne ve velkém rozptylu od Z po JV do Německa, Rakouska a Maďarska. Hnízdí na okrajích lesů, ale také v remízích nebo skupinách stromů. Hnízdo si nestaví ani ho neupravuje. K hnízdění využívá stará hnízda dravců, vran, strak, veverek nebo holubů. Vzácně hnízdí také na zemi nebo v dutinách stromů. Hnízdo využívá více let. Hnízdí v nižších polohách již od února až do května. Potravou kalouse jsou především drobní hlodavci, hlavně hraboši, v menší míře pak myšice a myši. Přes 90 % potravy tvoří hraboš polní, při nízkých stavech tohoto hlodavce se zvyšují podíly ostatních složek potravy – mnohdy se zvyšuje podíl ptáků nebo myšic, v rybníkatých krajinách i obojživelníků.

Kalous je poměrně věrný svému hnízdišti – více než 70 % dospělých ptáků bylo odchyceno do 10 km od hnízdiště, většina mláďat se usazuje do vzdálenosti 30 km od hnízdiště.

Exotického zjevu je další obyvatel pastvin – **dudek chocholatý** (*Upupa epops*). I když jeho hnízdění není na Valaš-

■
Chřástal polní (*Crex crex*) (Foto L. Boucný)

■ ■
Čejka chocholatá (*Vanellus vanellus*) – hnízdo s vejci
(Foto L. Boucný)

■ ■ ■
Dudek chocholatý (*Upupa epops*) (Foto D. Boucný)

sku zatím potvrzeno, jsou známa jeho pozorování z hnízdního období v přírodním prostředí i z posledních let. Nejčastěji se s ním ovšem v našem regionu setkáte na jarním tahu v dubnu.

Jde o ptáka velikosti hrdličky, ovšem s delším krkem, s dlouhým tenkým zobákem a nápadnou chocholkou s černými konci, jež je občas vztyčována a rozevírána. Celkově je pták zbarven playě červenohnědě, křídla i ocas jsou příčně černě a bíle pruhovány. Vyskytuje se na pastvinách a v sadech s nízkou intenzitou hospodaření. Charakteristický je jeho hlas, tři až pět slabičné „up-up-up“. Druh hnízdil u nás nehojně, až pravidelně a z mnoha míst vymizel po roce 1950 v souvislosti s intenzivním zemědělstvím a jím doprovázenou nadměrnou chemizací prostředí. Nyní hnízdí hojněji jen v některých oblastech jižní Moravy (Břeclavsko, Hodonínsko). Potravou dudka je hmyz, především jeho larvy, hlavně brouci, dvoukřídlí, blanokřídlí a další bezobratlí jako pavouci, stonožky nebo žížaly. Dudek vlastní hnízdo nestaví, ale hnízdí v dutinách stromů, někdy i v dutině mezi kořeny stromu na zemi. Poslední hnízdění druhu na Valašsku bylo prokázáno v Halenkově – Lušové v roce 1977, další hnízdní výskyty jsou známy z pozdějších let i po roce 2000 z Velkých Karlovic, Karloviných, Janové a Huslenek (Pavelka, Trezner 2001 a vlastní zjištění).

Krutihlav obecný (*Jynx torquilla*) je poněkud zvláštní pták řadící se k datlovitým. Jeho peří je husté a měkké, zbarvením podobné peřím sov. Základní zbarvení je šedohnědé s příčným mramorováním a skvrněním, které je na horní části těla výraznější. Pták je velikosti vrabce, ovšem s delším ocasem. Hlavou je schopen otáčet v úhlu 360°, což dobře znají kroužkovatelé, kteří jej měli možnost odchytit do sítě. Od této vlastnosti pochází i jeho jméno. Na jaře na sebe samci odborníky upozorní výrazným hlasem sestávajícím z dlouhé řady naříkavých a postupně stoupajících tónů „kje-kje-kje-kje-kje-kje“. Oproti datlům, k nimž je řazen, je jeho zobák velmi malý. Obývá otevřenou krajinu s lesíky a skupinami stromů. Jelikož jeho hlavní potravou jsou mravenci, upřednostňuje prostředí s krátkou a řídkou bylinnou vegetací, tedy extenzivně využívanou zemědělskou krajinu a hlavně suchá a osluněná místa. Louky a pastviny využívá spíše jako zdroje potravy, ale hnízdí v sadech, skupinách stromů, alejích a lesících v jejich sousedství. Je

to tažný druh – naši ptáci zimují v Africe jižně od Sahary, ale také ve Středomoří. Hnízdí ve stromových dutinách a je snadné jej přilákat i do budky. Početnost v okrese Vsetín se odhaduje na 30–50 párů.

Dalším zástupcem datlovitých vyskytujícím se na loukách a pastvinách je **žluna zelená** (*Picus viridis*). Jde o poměrně známého ptáka i mezi laiky, který se svým nápadným hlasem projevuje od jara až do podzimu. Hlas zní jako „glyglyglyglygly...“, přičemž hlas samice je podobný, ale méně výrazný. Jde o druh stálý. Zbarvení je svrchu živě zelené, spodina je světle žlutozelená a na hlavě samců je červená čepička, červené jsou rovněž vousy. U samic jsou vousy celé černé. Velikostně je žluna podobná hrdličce. Hnízdí spíše v nižších polohách a v pahorkatinách v otevřené krajině se sady, lesíky a alejemi. Hnízdo má výhradně ve stromových dutinách, často používá jednu dutinu po několik let. Dutiny si vydlabává pouze v ztrouchnivělých a nahnilých kmelech. Jako u předešlého druhu, i u žluny zelené jsou hlavní potravou mravenci a jejich kukly. Jde především o druhy vyskytující se na loukách a pastvinách. Vydlabávají mraveniště a při získávání potravy využívají svůj až 10 cm dlouhý jazyk. Pokud je v hnízdě žluny 7 mláďat, tak za dobu hnízdění spotřebují až 1,5 milionu mravenců a jejich kukel. Vzácně konzumuje také jiný hmyz, žížaly a měkkýše. V zimě dokáže vyklovat v zemi až 12 cm hluboké jamky a dostat odtud přezimující živočichy.

Literatura

HUDEC, Karel – ŠTASTNÝ, Karel a kolektiv. Fauna ČR sv. 29/2 Ptáci – Aves. Díl II/1–2. 2. přeprac. a dopl. vyd. Praha: Academia, 2005.

PAVELKA, Jan – Trezner, Jiří a kolektiv. *Příroda Valašska (okres Vsetín)*. Český svaz ochránců přírody ZO 76/06. Vsetín: Orchidea, 2001.

PAVELKA, Jan – KŘENEK, Daniel – VAŠÁT, Aleš. Zprávy z výzkumu populace chřástala polního (*Crex crex* L.) a křepelky polní (*Coturnix coturnix* L.) v okrese Vsetín v jednotlivých letech, Ms, 30 s. ZO ČSOP 76/06 Orchidea, 1996–2001.

PLESNÍK, Jan. Ekologie synantropní populace poštolky obecné (*Falco tinnunculus*). Dravci 1985. *Sborník přednášek*, Přerov: 1987, s. 161–192.

ŠTASTNÝ, Karel – BEJČEK, Vladimír – HUDEC, Karel. Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 2001–2003. Praha: Aventinum, 2004.

Příroda a lidé v Kurovickém lomu

Dušan Trávníček – Jan Husák – Lukáš Spitzer

Kurovický lom je zajímavou lokalitou, která je cenná nejenom výskytem ohrožených druhů rostlin i živočichů, ale zejména oboustranně výhodným soužitím přírody a lidí. Lokalita se stala cílem návštěvníků z širokého okolí díky své jedinečné atmosféře, přírodní pestrosti a jezírku s průzračnou vodou. Poblíž nekonečných lánů zemědělské půdy tu máme místo, které připomíná scénérie z dobrodružných filmů o indiánech. Duše romantiků a snílků tu jihnou, na své si ale přijdou i přírodovědci. Regionálně vzácné druhy rostlin a živočichů zde totiž hledají to samé co lidé. Aktivní využívání lokality pro rekreaci je pozitivem – umožňuje a též financuje aktivní péči o zdejší

přírodu a chrání tak lom před neradostným osudem mnohých obdobných míst, jejich zarůstáním a postupnou ztrátou přírodní pestrosti.

Místo vděčí za svůj vznik těžbě vápence, kterému místní říkali kurovina. Na Kroměřížsku se jedná o ojedinělý výstup nepříliš rozsáhlého tektonického vápencového útržku na čele pískovcových flyšových příkrovů. Vápenec se v Kurovickém lomu začal těžit někdy před rokem 1840. Již na historických mapách z tzv. druhého vojenského mapování Rakouska-Uherska je zakreslena koňská železniční dráha, po které se vytěžený materiál dopravoval ke zpracování do Tlumačova. Od konce 60. let 20. století už byla těžba v postupném útlumu. Dříve odtěžené plochy v jihozápadní části areálu byly postupně zavezeny hlušinou a ponechány samovolnému vývoji. Ve druhé polovině 80. let 20. století se dobývání horniny začalo odehrávat v tzv. jámové etáži. Těžební prostor se tak dostal pod úroveň spodní vody, která musela být čerpána a odváděna příkopem směrem k Tlumačovu. Postupně zde vznikla prohlubeň o rozměrech přibližně 120 × 50 × 12 metrů. V roce 1996 se přestala voda odčerpávat a jáma se začala zaplňovat čistou průsakovou vodou. Hned v následujícím roce se ve vzniklém jezírku objevili v hojném počtu nejen čolci, ale též lidští koupánictví návštěvníci. Těžba v lomu byla oficiálně ukončena v roce 1998 a již 1. dubna 1999 byl Kurovický lom vyhlášen jako přírodní památka o rozloze 15,12 ha. Bezprostředně po vyhlášení přírodní památky bylo koupání v lomu zakázáno, nicméně zákaz byl soustavně porušován. Objevily se také černé skládky,

■ **Lom v meziválečném období** (Archiv V. Hrubého)

■ ■ **Jezero v Kurovickém lomu v roce 2009** (Foto D. Trávníček)

parkování aut přímo u vody, vandalismus a rozdělávání ohňů. Od roku 2005 patří Kurovický lom mezi evropsky významné lokality. Hlavním důvodem ochrany je výskyt evropsky významných druhů obojživelníků, čolka velkého a kuňky žlutobřiché.

Pravděpodobně už v roce 1999 kdosi, zřejmě v dobré víře, že do vody přece patří nějaké ryby, do jezírka vysadil okouny a štiky. Ale cesta do pekel bývá dlážděna dobrými úmysly. Dravé ryby ve zdejší živinami chudé vodě nenašly dostatek potravy, a tak začaly decimovat populace obojživelníků a jejich vývojová stádia. To se brzy projevilo jejich dramatickým úbytkem. Odlovit ryby z jezera již prakticky není možné, a tak ochránci přírody v roce 2002 v jeho blízkosti vyhloubili sérii čtyř tůní a později ještě hrází oddělili mělkou část jezera na jižním okraji lomu. Díky tomu tu obojživelníci dále prosperují.

Brzy vešlo ve známost, že v lomu vzniklo jezero s průzračnou vodou a v letních měsících tu začala být tlačence jak na plovárně. Ono samotné koupání by snad příliš nevadilo, ale návštěvníci po sobě zanechávali hromady odpadků. Někteří přijížděli autem až k jezeru, tu a tam si zde někdo své vozidlo i umyl. Počet návštěvníků strmě rostl, i přestože koupání představovalo jisté riziko. Nebylo oficiálně povoleno a také nestabilní severovýchodní strmá stěna nádrže byla a stále je nestabilní.

K radikální změně došlo v roce 2012. Pozemky, na kterých se rozkládá chráněné území, zakoupil M. Zelina. Nový majitel byl k požadavkům ochrany přírody a místních obyvatel velice vstřícný. Nejenže změnou plánu péče legalizoval koupání při dodržování nastavených pravidel, ale nechal i na své náklady lokalitu vyčistit od odpadků. Jeho následující krok se zpočátku u mnoha lidí setkal s nevolí, a sice když celý areál oplotil a vstup umožnil pouze na jednom místě – branou na cestě směrem od Tlumačova. Navíc v letních měsících i v nočních hodinách byla na místě služba, která prostor neustále monitorovala. S tímto opatřením také souviselo zavedení vstupného, které přece jenom poněkud zmírnilo turistický tlak na tuto cennou lokalitu. Po většinu roku to bylo symbolických 20 Kč, které se během července a srpna pro dospělé návštěvníky zvýšilo na 50 Kč. Je důležité podotknout, že cílem ochrany přírody rozhodně není toto místo izolovat od návštěvníků. Naopak, ti, kteří se chtějí potěšit jedinečnou atmosférou této lokality a navíc se třeba i trochu poučit, jsou vítáni.

Význam lomu v krajině

V ještě nedávno minulých dobách byl proces těžby nerostných surovin vždy hodnocen pro krajinu a přírodu jako velmi negativní. Při zohlednění panující reality zarůstání krajiny je však opak pravdou. Bez odtěžení horniny by nikdy nevzniklo toto unikátní místo sloužící dnes nejen k rekreaci, ale které je také zároveň cenným útočištěm pro přírodu v jinak sterilní zemědělské krajině. Těžba sice způsobovala narušení krajiny a do jisté míry i ztrátu některých rostlin a živočichů, ale vždy zde přežilo dostatek jedinců, kteří mohli další rok založit nové pokolení. Pohyb těžkých vozidel, hrubé mrzačení přírody rypadly, odstřely a existence lomu samotného udržuje osluněné odhalené kameny a půdu, brání zarůstání lokality. V lomech, které beznadějně zarostly stromy a keři, totiž nežije tolik chráněných druhů jako v těch činných a pravidelně jizvených. Těžba je tak pro přírodu s odstupem času vlastně požehnáním.

Podíváme-li se dnes na Kurovický lom z ptáčích perspektiv, jeví se nám jako ostrov v moři polní, intenzivně zemědělsky využívané krajiny, od které jej odděluje úzký lesní lem. Když si připomeneme, k jakým změnám v naší zemědělské krajině došlo především ve druhé polovině 20. století, tak je význam tohoto místa zřejmý. Rozorávání mezí, spojování pozemků, používání nadměrných dávek umělých hnojiv a pesticidů na ochranu užitkových plodin, to vše mělo za následek vymizení některých dříve docela běžných rostlin a živočichů. Některé druhy z krajiny zcela zmizely, jiné se ukryly – do lomu plného prachu a těžkých těžebních strojů. Zde přečkaly specializovanější druhy, které nemají v běžné krajině šanci na přežití.

Není to zdaleka ojedinělý případ. Celá řada chráněných území v České republice byla vyhlášena na místech někdejších lomů. Odborníci na toto téma dokládají, že za jistých podmínek může lomová těžba

zvýšit pestrost přírodního prostředí a obohatit jej o biotopy, které v původním terénu neexistovaly nebo byly vzácné. Na místech lomů sice v minulosti existovaly drobné skalky či jiné kamenité výchozy, asi se zde i špatně oralo. Tato místa byla dříve obecními pastvinami, které byly z povahy své věci (společné vlastnictví) vždy vypasené na drn. Entomologické výzkumy ukazují, že lomy jsou útočištěm vzácných stepních druhů denních motýlů, které zde nacházejí vhodná stanoviště, jež v intenzivně zemědělsky obhospodávané krajině prakticky zmizela. Lomy sice převrátily tvář krajiny – zmizely skalnaté kopečky, vznikly ale skalnaté prohlubně. Funkci pro přírodu mají stejnou.

Výsledky výzkumu – máme na čem stavět

Obecně prospěšná společnost Escargot zpracovala na základě odborných výzkumů a obecně platných postupů podklady pro nový plán péče, který zaručuje, že zde bude dost místa jak pro přírodu, tak i pro lidi. Konkrétně byl navržen například pravidelný odchyt ryb v malých vodních plochách, částečné odstraňování keřů a stromů kolem tůní, zřizování dalších tůní na vhodných místech, čištění svahů lomu od nežádoucí vegetace či umístění informačních panelů o významu lokality.

Plán péče však řeší i další souvislosti. V lesních porostech je výrazně zastoupen trnovník akát (*Robinia pseudoacacia*). Jedná se o nepůvodní dřevinu, která se šíří a obsazuje volné plochy. Totéž lze říci o dalším invazním druhu, javoru jasanolistém (*Acer negundo*). Obě tyto dřeviny mají být postupně nahrazovány původními druhy stromů, které odpovídají danému stanovišti. Podle mapy potenciální přirozené vegetace by tu vyrůstala karpatská ostricová dubohabřina. Tento typ lesa preferuje například v roce 2015 zjištěný strakapoud prostřední (*Dendrocopos medius*) či běžněji se vyskytující lejsek šedý (*Muscicapa striata*). Některé chráněné a ohrožené druhy rostlin se však nacházejí na stanovištích charakteru suti, stepi, popřípadě lesostepi. Na těchto plochách plán navrhuje takové kroky, aby nedošlo k jejich postupnému zániku zarostením keří a stromy a stávající biotopy s cennými druhy zůstaly zachovány. Konkrétně jde o hvězdnicí chlumní (*Aster amellus*), hořec křížatý (*Gentiana cruciata*), zeměžluč spanilou (*Centaurea pulchellum*), vrbku rozmarýnolistou (*Epilobium dodonaei*) a podobně. Samozřejmě že tato místa obývají i někteří ohrožení zástupci živočišné říše, např. ještěrky, majkovití brouci a další druhy hmyzu.

Velké množství různorodého hmyzu bylo nalezeno ve dřevě zdejších keřů a stromů. V roce 2015 tady bylo odchyceno celkem 152 druhů brouků. Mezi nejvýznamnější zjištěné druhy patřili například charismatický tesařík pižmový (*Aromia moschata*), který se vyvíjí v živém dřevě různých druhů vrb. Dospělí brouci mohou být pak pozorováni na květech, případně na kmenech a listech vrb. Jejich přítomnost někdy prozradí typická vůně ještě před jejich spatřením. Druh je veden na červeném seznamu jako „téměř ohrožený“. Zajímavý byl i nález majky obecné (*Meloe proscarabeus*) či majky fialové (*Meloe violaceus*). Dospělci obou dvou druhů se pohybují po zemi, kde žerou rašící travu, a samičky vyhrabávají do půdy díry, do nichž kladou vajíčka. Větší část života larev probíhá u samotářských včel. Početnost tedy kolísá s množstvím hostitele na lokalitě, v některých letech se mohou objevit hromadně, jindy pod hranici pozorovatelnosti. Druh je veden na červeném seznamu jako „ohrožený“. Na lokalitě byli nalezeni i pozoruhodní zástupci krasců – *Anthaxia podolica*, *Agrilus hyperici* a nádherný zelenomodrý krasec *Lamprodila dives*, což je významný, vzácný a jednotlivě se vyskytující brouk, jenž se vyvíjí ve dřevě živých vrb jív. Typickými biotopy jsou právě lomy, okraje cest atp., tedy místa, kde jsou jív stresované. Druh je veden na červeném seznamu v kategorii „zranitelný“.

V porovnání s okolní běžnou krajinou hostí Kurovický lom stále velmi početné společenstvo motýlů, včetně druhů regionálně vzácných či považovaných za vymizelé (např. modrásek černolemý – *Plebeius argus*). Celkem bylo na lokalitě zjištěno 38 druhů denních motýlů. Kromě druhů v krajině

dosud stále běžných, jako jsou například luční okáči – okáč luční (*Maniola jurtina*) či okáč bojínkový (*Melanargia galathea*), bylo na lokalitě popsáno bohaté společenstvo druhů vázaných na křoviny a náletové stromy. Mezi nimi vévodí nález batolce červeného (*Apatura ilia*). Tento druh se nejčastěji vyskytuje v nižších nadmořských polohách. Vyhýbá se unifikovanému prostoru a potlačení jemné mozaiky lesíků (velmi početný bývá v zarůstajících vojenských újezdech). Dalšími druhy, které se vážou na polozastíněné biotopy, jsou např. soumráčník rezavý (*Ochlodes venatus*), v oblasti řídcce se vyskytující babočka jilmová (*Nymphalis polychloros*) či typicky lesní a světlinový druh okáč pýrový (*Pararge aegeria*). Zajímavý je nález perletovce stříbropáská (*Argynnis paphia*), který jinak preferuje rozlehlější lesní porosty a jeho housenky se vyvíjejí na lesních violkách.

Druhá cenná skupina byla tvořena druhy nelesních biotopů. Nejcennějším druhem je zde již zmíněný modrásek černolemý (*P. argus*) a modrásek tmavohnědý (*Aricia agestis*). Oba dva druhy jsou vázané na suché stepní lokality, písčiny, vyprahlé svahy, suché úvozy, ale také mezofilní louky, železniční náspy, staré vinice, opuštěná pole, ruderaly, okraje polních cest, lesní lemy a světliny. V oblasti patří jejich nálezy k těm nejcenějším. Kurovický lom zřejmě představuje pro tyto dva druhy jediné útočiště v okolí krajiny.

Na lokalitě byly též pozorovány oba dva druhy našich otakárků, otakárek fenyklový (*Papilio machaon*) i otakárek ovocný (*Iphiclides podalirius*). Otakárek fenyklový je zákonem zvláště chráněný druh uvedený v kategorii „ohrožený“, nemá jednoznačnou vazbu na určitý typ stanoviště, vyhovují mu však subxerothermní či xerothermní stanoviště. Motýli se vyskytují na otevřených biotopech, jakými jsou stepi, lesostepi, louky, druhotně též pastviny, úhory, zahrady, ruderaly a podobně. Housenky se vyvíjejí pouze na různých druzích miříkovitých rostlin. Druh je rozšířen prakticky po celém území ČR a současně nepatří (a v zásadě ani v minulosti nepatřil) mezi ohrožené motýly ČR. Otakárek ovocný je naopak v oblasti hojnější až v posledních letech. Jde rovněž o zvláště chráněný druh uvedený v kategorii „ohrožený“. Jedná se o teplomilný druh. Housenky se vyvíjejí na různých ovocných dřevinách, hlavně na planých trnkách. Druh se v současnosti intenzivně šíří směrem na sever. Je očekáváno, že se jeho početnost v dalších letech zvýší. V zásadě lze konstatovat, že zpětně osídluje prostor, ze kterého v padesátých letech minulého století z různých důvodů ustoupil. V Kurovickém lomu se motýli nejčastěji vyskytovali přímo za plotem, kde sáli nektar, či se zdržovali poblíž vrcholu, kde prováděli tzv. hill-topping (samci a samice se shromažďují na nejvyšších bodech v krajině).

Ani tůně nemohou být ponechány svému osudu. Za nějaký čas by došlo k jejich úplnému zanesení a zániku, což by samozřejmě vedlo k vymizení obojživelníků a vzácných druhů brouků. V plánu péče je popsáno, jaké parametry má mít vhodná tůň, kde zakládat nové tůně, a kdy a za jakých podmínek se přistoupí k obnovení zanášejících se tůní a k redukci dřevin na jejich obvodu.

Pravděpodobně se zde vždy vyskytovaly nějaké menší tůňky, louže, zatopené výmoly a příkopy, které některým druhům vodních brouků postarčovaly k existenci. K podstatným změnám však došlo po roce 1997. Po zatopení jámové etáže průsakovou vodou se zde vytvořilo jezero, které v mělkých partiích začalo zarůstat vodní vegetací. Vodní brouci byli na lokalitě sledováni již v období 1997 až 2004. Celkem bylo tenkrát zjištěno 27 druhů vodních brouků náležejících do několika čeledí. Naprostá většina z nich patřila k běžným široce rozšířeným druhům bez vyhraněného nároku na prostředí.

V roce 2015 byl znovu proveden faunistický průzkum zaměřený na vodní brouky. Výsledky potvrdily předpoklad, že s postupným rozvojem vodní a mokřadní vegetace v tůních se bude zvětšovat i počet zjištěných druhů vodních brouků. Je možné, že druhy, které zde živořily v nepatrných populacích, začaly více prosperovat, ovšem někteří nepochybně osídlili lo-

kalitu následně, neboť mnoho z nich dobře létá. V ne- daleké říční nivě Moravy se nacházejí zachovalé mok- řadní lokality (např. mokřad Filena), odkud se některé druhy mohly rozšířit během svých letů. Celkem bylo v ro- ce 2015 zjištěno již 60 druhů vodních brouků, tedy více jak dvojnásobné množství oproti roku 2004. Markantně se zvýšilo množství detritofilních druhů, tedy takových, které preferují vody s velkým množstvím rozkládajících se organických látek (např. tlející listí, zbytky orobinců a jiné vegetace), což souvisí s přirozeným vývojem tůň v Kurovickém lomu.

Některé druhy z lokality vymizely. V prvních letech zde patřil k nejhojnějším vodním broukům potápník *Scarodytes halensis*, který dává přednost nádržím bez vegetace s písčítým, hlinitým nebo kamenitým dnem. Segrál roli pionýrského druhu, který mezi prvními osídlil lokalitu, ale v současné době zde již pro sebe nenachází vyhovující podmínky. Po přehrazení odtokové strouhy se na lokalitě již nevyskytuje biotop s proudící vodou, a pro- to již nebyly zjištěny druhy *Agabus paludosus* a *Hydro- porus discretus*, které právě takový vyžadují. Naproti tomu nebyly v roce 2015 zaznamenány již jenom běžné druhy vodních brouků, ale útočiště zde našlo hned několik zajímavých a vzácných druhů, z nichž některé figurují i v Červeném seznamu ohrožených druhů České republiky.

Plán péče pamatuje i na výtvoř neživé přírody. Lo- mové stěny jsou na některých místech nestabilní a hrozí jejich sesunutí. Po posouzení odborníky se má provést odtěžení okrajových dřevin, aby došlo k odlehčení rizi- kových hran, případně realizovat další navržená opat- ření. Rovněž je doporučeno prořezávání porostu u paty lomové stěny na severozápadě, aby nedošlo k zastínění významného geologického profilu.

Materiály pro stávající plán péče byly zpracovány opravdu důkladně a byly do něj zahrnuty i návrhy na vzdělávací využití území. Represivní opatření v ochraně přírody směrem k veřejnosti vedou často ke zhoršení situace. V této pasáži se konstatuje, že možným řešením by bylo vypracování projektu na popularizaci předmětu ochrany: „Takový projekt by mohl zahrnovat například osvětovou kampaň ve školách, exkurze do lokality, be- sedy s veřejností, vydání osvětového materiálu, koncert pro „čolka“, populárně-vědecké články v tisku a podob- ně.“ Čolek velký (*Triturus cristatus*) či kuňka žlutobřichá (*Bombina variegata*) jsou poměrně zajímavá zvířata, pro účely dobře použitelná. Navození kladného vztahu místních obyvatel k přírodní památce považujeme za dů- ležitý prostředek ochrany lokality.

■
Rosnička zelená (*Hyla arborea*)
(Foto D. Trávníček)

■ ■
V roce 2014 byla v jezírku zjištěna medúzka sladkovodní
(*Craspedacusta sowerbii*).
(Foto D. Trávníček)

■ ■ ■
Vodomil černý (*Hydrophilus piceus*)
(Foto D. Trávníček)

Využití lomu jako místa pro lidi a přírodu

Někteří lidé si možná stále ještě myslí, že ochrana přírody znamená, že se na území, které bylo vyhlášeno jako chráněné, už nijak nebude zasahovat do přírodních procesů. To je však reálné a žádoucí v podstatě jenom v rezervacích pralesního charakteru. A to ještě ne vždycky. Člověk totiž ovlivňuje i tato pralesní místa nepřímo třeba tím, že vyhubil šelmy, které pak nemohou regulovat stavy velkých býložravců. Velká většina chráněných území v ČR tak představuje biotopy, na jejichž formování se výraznou měrou podílel člověk. Mohou to být louky a pastviny různých typů, rybníky nebo právě biotopy vzniklé po lomové těžbě. Kdyby se ponechaly svému osudu, tedy samovolnému vývoji – sukcesi, za několik desetiletí až staletí by se většina lokalit změnila na les, jehož podoba by se odvíjela od podmínek daného stanoviště.

Existuje však ještě jeden ochranný extrém, který se občas lidé snaží prosazovat. Ten spočívá v cíleném vysazování (introdukcii) druhů, které by se na lokalitě mohly uchytit bez ohledu na skutečnost, zda se tu dříve vyskytovaly, či nikoliv. I když jsou tyto myšlenky ušlechtilé, s tímto postupem nelze souhlasit. Vždyť především by mělo jít o to, aby stávající zjištěné ohrožené druhy měly dostatečný prostor a vhodné podmínky. Nu a na takové celkem neveliké lokalitě, jako je Kurovický lom, jsou podobné akce vyloženy na škodu. Nemenším zlem je matení odborníků, kteří zde provádějí faunistický či floristický průzkum. Několik vysazených druhů bylo odhaleno, také někteří aktivisté se ke svému skutku přiznali poté, co pochopili podstatu problému.

Tak se zde v minulosti postupně objevil třeba hvozdík časný pravý (*Dianthus praecox praecox*), který sem byl přesazen ze Slovenského krasu, netřeskovce výběžkatý srstnatý (*Jovibarba globifera hirta*) původem z Pavlovských vrchů, z Přírodní památky Rameno Moravy (poblíž Kroměříže) sem byl vysazen stulík žlutý (*Nuphar lutea*). Kavyl Ivanův (*Stipa pennata*), který sem byl před několika lety přenesen, zde živoří na jedné neveliké ploše, a když časem vymizí, pro Kurovický lom to vlastně žádná ztráta nebude.

Zpracováním Plánu péče v roce 2014, který stál na detailním, odborníky provedeném průzkumu, byl naplněn hlavní cíl komplexní péče o toto chráněné území. Festival pro čolka, přednášky pro širokou veřejnost či naučná stezka v Kurovickém lomu měly za cíl seznámit širokou veřejnost s bohatstvím místní přírody i zprostředkovat interakci mezi lidmi a přírodou samotnou. V roce 2015 byla v Kurovickém lomu realizována také řada výukových programů pro děti z mateřských škol, žáky základních škol a středoškolské studenty Zlínského kraje. Proběhly také projektové dny (Den Země, Den stromů). Žáci 2. stupně Základní školy Kvasice se podíleli na vzniku naučné stezky.

Kurovický lom není jediným případem svého druhu, kde člověk vytvořil výjimečné prostředí, v němž díky těžbě vzrostla environmentální hodnota místa. Podobným případem v České republice je lom Kamenárka u Štramberka, kde se spojila zdařilá rekultivace a nadšení soukromého vlastníka, a také zde vznikly tůňky pro obojživelníky. Lom hostí řadu teplomilných druhů, jejichž výskyt je netypický pro severní část Moravy. Dalšími příklady mohou být staré, zatopené lomy Výkleky na Přerovsku, Růženin lom u Brna anebo v Čechách lomy Velká a Malá Amerika. Růženin lom dokonce získal ocenění Zelený most za projekt rekultivace. Na Valašsku je zatopených lomů, které by mohly takto fungovat, jen velmi málo a většina již má nějakou legislativní ochranu (např. lom v Jasenicích u Valašského Meziříčí je na dobré cestě). Příklady dobré praxe zdařilé a šetrné rekultivace a využití opuštěných lomů po ukončení těžby najdeme i ve světě. Možností, jak místo dále využívat a zařadit do krajiny, je celá řada a závisí na posouzení cennosti a přírodovědné výjimečnosti území. Některé zatopené lomy jsou využívány buď jako botanické zahrady a arboreta – místa k odpočinku jako například v Šanghaji v Číně, nebo jako mokřadní biotopy (Langford Lowfields, Velká Británie), anebo jako multifunkční, environmentálně-zábavní rekreační centra, jako je Eden Project v Cornwall ve Velké Británii.

příroda
s prožitkem

Víno čaganem obírané

Letošní babí léto zvalo k podzimním toulkám Valašskem. Možná jste také zavítali do krajiny malebných ovčích pastvin – pasínek, které jsou pro náš kraj tolik příznačné. Formovaly se po dlouhá staletí a často jim dříve dominovaly vzrostlé stromy a keře, které díky pravidelné ořezávce na letninu pro dobytek získaly svůj charakteristický tvar. Není náhodou, že typickou rostlinou pastvin je právě světlomilný jalovec, který dobře snáší suchou a na živiny chudou půdu.

Právě jalovcové pasínek, na kterých bývají až stovky roztroušených keřů pichlavého jalovce, jsou fenoménem celých moravských Karpat a představují krajinářsky, historicky a esteticky významný prvek naší krajiny. Váže se na

ně nepřeberné množství vzácných a zvláště chráněných druhů rostlin i živočichů.

Jalovec obecný (*Juniperus communis*) je po celý rok oděn do pichlavých krátkých jehlic, které ani s krutou valašskou zimou neopadají. Na podzim se honosí kulatými jalovčinkami, jež dozrávají po dvou letech v typicky modrou barvu a získávají své charakteristické ojmění. Říkalo se, že je to „víno, co sa čaganem obíře“ – jalovčinky se totiž pomocí dřevěné hole při sklizni srážely na zem. A právě jalovčinky měly vždy své významné místo v lidovém léčitelství.

Arnold Ramsdorf ve své knize Sbírka výborných domácích prostředků proti většině lidských nemocí doporučuje, že „mnohým nemocem předejdeme, užíváme-li denně, ráno a večer 1–2 lžičky jalovcové šťávy na plný šálek vlažné vody a provádíme-li to jako jarní a podzimní léčbu“. Jalovcová zrnka spolu s máslem a kmínem sloužila jako mazání proti křivici, významný byl však zejména účinek na močové ústrojí. Proti močovému písku bylo doporučeno „každé ráno na lačný žaludek žvýkat a spolknouti 20–30 jalovcových bobulí“. Tradiční využití však bylo také při trhání v údech, zácpě, bolestech hlavy či lišěji. Vedle jalovčinek se v době od podzimu do zimy sbírá i dřevo, jehož účinek je však o něco slabší.

Úsměvná nám dnes může přijít receptura proti hučení v uších: „Dáme upéci malý bochníček chleba, do něhož jsme dali jalovcové bobule. Jakmile se vytáhne z pece, rozřízneme jej na polovici, polejeme rychle každou polovinu uvnitř silnou kořalkou a přidržíme vnitřek bochníčku, tak horký jak lze snést, delší chvíli na obě uši. Také jest dobře mít hlavu tak dlouho

přikrytou, až systoupí slabý pot. Toto se několikrát opakuje.“ Vezmeme-li však v potaz, že lékařská péče byla lidem mnohdy nedostupná, jistě i tato receptura měla při léčbě nemocného své místo.

Užívaly se však také zelené, nezralé šišťice: „proti plicní chorobě si připravíme asi 1 ½ litru zelených, nezralých, čerstvých jalovcových bobulí, rozmačkáme v silném hrnci tak, aby se utvořila kašovitá hmota, kterou pak dle libosti osladíme. Do tohoto lektvaru přimíchá se pak 60 gr plicníkového prášku. Ráno na lačný žaludek a večer před spaním užívá se po jedné plné lžici, načež aspoň hodinu nesmí se nic jiného požití.“

Oblíbená pak byla zejména halúzková či boro-vička – jalovcová kořalka, která působila také jako ověřený lék proti kašli, žaludečním a střevním obtížím. Jalovcové větvičky a jalovčinky rovněž sloužily jako vykuřovadlo chalup – desinfekce proti nemocem, zvláště pak moru. Dnes využíváme sušených jalovčinek zejména pro jejich pryskyřičnaté aroma jako koření.

■ Jalovcový pasínek v PP Poskla na Hutisku-Solanci (Foto Jan Husák)

■ ■ Jalovčinky svým vzhledem připomínají bobule, ale jedná se o malé šišťice ukryté v dužnatém obalu. (Foto Jan Husák)

Máte vypáleno?

Připravte si halúzkovou...

Receptura na jalovcové kapky je velmi jednoduchá. Potřebujeme pouze dvě ingredience – kvalitní alkohol a jalovčinky, které je nejlépe sbírat až po prvním mrazíku. Přibližně na litr alkoholu použijeme hrst jalovčinek, které vsypeme přímo do lahve. Několik týdnů pak necháme odpočinout. Následně užíváme na výše zmíněné obtíže.

Jalovci byly odpradáвна přisuzovány také magické účinky. Dodnes se o šmigrustu kromě tatarů a metliček z vrbového či březového proutí chodí na „budačku“ také s jalovcovou větvičkou, kterou „ogaň cěrky vyšástajú, aby nedostaly prašívky“. Představa o tom, že pruty „vytahují“ nemoci z těla, se přenesla i na jejich zničení. Po pomlázce se stočí tatar či metlička do kruhu a vhodí do potoka nebo do ohně. Lidé také věřili, že zničit jalovcový keř přináší neštěstí, naopak větvička jalovce nošená při sobě chrání dotyčného před nemocemi.

V Javorníkách a Vsetínských vrších dnes potkáme keře jalovce na desítkách pastvin. Nad jejich další budoucností však visí otazník. Budme pyšní na to, že se jalovcové pasínky na Valašsku zachovaly až do dnešních dní. Není náhodou, že kromě pověstmi opředené hory Radhošť je ve znaku Chráněné krajinné oblasti Beskydy vyobrazena právě větvička chráněného jalovce obecného s plody, která poukazuje na význam výskytu těchto typických jalovcových pastvin.

Bohdana Šimčíková

To jsem opravdu na Valašsku

Cesta valašskomeziříčských duchovních do Spojených států amerických

Lukáš Perutka

V období mezi první a druhou světovou válkou docházelo u Čechoameričanů ke ztrátě vazeb na původní vlast. Velice tak stáli o to, aby je nová Československá republika podporovala. Oficiální místa se k tomu sice stavěla rezervovaně, na druhou stranu se toho ujaly menší, především náboženské organizace. Mezi ně patřil i Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje, jehož duchovní otec arcibiskup Cyril Stojan vyslal za oceán postupně misionáře Adolfa Jaška, Lva Pospíšila a Františka Jemelku, kteří byli různými způsoby spojeni s Valašským Meziříčím.

Emigrace do Spojených států amerických patří na Valašsku k zajímavým a důležitým historickým jevům. V průběhu 19. století se totiž z této oblasti vystěhovaly za oceán tisíce obyvatel, kteří významným způsobem přispěli k vytvoření české komunity v nové vlasti. Když došlo po první světové válce k zřízení samostatného československého státu, na obou stranách oceánu vznikl nebyvalý zájem o navázání vzájemných kontaktů. Jednou z prvních a důležitých kapitol těchto vztahů byla také mise katolíků z Valašského Meziříčí katechety, Lva Pospíšila a kaplana Františka Jemelky.

Za jejich vysláním za oceán stál olomoucký arcibiskup Antonín Cyril Stojan. Ten totiž v roce 1891 vytvořil katolickou organizaci Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou blahoslavené Panny Marie, která si kladla za cíl sjednotit západní katolickou a východní ortodoxní církev. Cílem mise se tak stalo oslovit československé katolíky žijící ve Spojených státech a mimo to také získat mezi nimi podporu, zejména finanční, pro své působení. Rovněž se ale Stojan rozhodl vyslat do Ameriky výpravu, aby vyhověl přání tamních emigrantů. Ti ve dvacátých letech pomalu ztráceli vazby na svou domovinu a procházeli amerikanizací. Stále se však snažili tomuto trendu vzdorovat, a aby si zachovali svoji kulturu a jazyk, požadovali vyslání misionářů a kněží z Československa, kteří by vedli kázání v mateřské řeči a napomohli tak udržení národní identity.

V roce 1922 se proto na cestu za oceán vypravili dva členové Apoštolátu – valašskomeziříčský katecheta Lev Pospíšil a páter Adolf Jašek. Lev Pospíšil se narodil v Nedakonicích u Uherského Hradiště v roce 1882, ale hned od konce první světové války spojil svůj život s Valašským Meziříčím a Zemským ústavem pro hluchoněmé, kde zastával funkci katechety neboli učitele náboženství. Mimo to byl salvatoriánem a aktivní byl taktéž na místní faře, kde společně s Františkem Jemelkou a Eduardem Kavanem tvořili duchovní

■ Lev Pospíšil (vlevo) a František Jemelka u Grand Canyonu v Arizoně (Zdroj: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou bl. Panny Marie, ročník 16, Olomouc, 1925, 1.)

elitu města. Právě jeho přátelství s Kavanem, vydavatelem lokálních *Novin z pod Radhoště*, vedlo k tomu, že se o jeho cestě mohla dovědět veřejnost na stránkách tohoto periodika. Pospíšil totiž přesně naplňoval redakční požadavky. Kavan měl zájem nejen o katolickou osvětu a vyzdvihnutí významu církve, aby snáze mohla čelit pokrokařským myšlenkám, jež se v té době na Valašsko šířily, ale rovněž o cestopisné zprávy z různých koutů světa. Pospíšilovy zprávy z cest se tak staly pravidelnými příspěvky *Novin z pod Radhoště* v letech 1922 a 1923. Pospíšil měl mimo své členství v Apoštolátu i další důvod, proč se vydat za oceán, a sice prozkoumat tamní péči o hluchoněmé. Jiní členové meziříčského zemského ústavu totiž v této době odjížděli na studijní cesty po Evropě a jejich kolega katecheta tak mohl na cestě Amerikou spojit velmi dobře své pracovní povinnosti s těmi duchovními.

Adolf Jašek byl rovněž spojen s Valašským Meziříčím. Narodil se v roce 1880 ve Štamberku a na gymnázium chodil právě do „Valašských Atén“, načež vystudoval bohosloví v Olomouci. Během studií projevoval zájem o Orient a jiné vzdálené krajiny, což se odrazilo i v jeho nadání pro cizí jazyky. Podle dostupných informací ovládal všechny slovanské jazyky, francouzštinu a obzvláště se domluvil i anglicky. Po ukončení studií se stal katechetou v Kroměříži a během svého působení navázal přátelské styky s Antonínem Stojanem, což mu pravděpodobně s jeho zápalom pro východní církve zajistilo místo v misi do Ameriky.

V dubnu roku 1922 oba misionáři vyrazili z Moravy do Brém, pak do Londýna a Southamptonu, kde se nalodili na velkolepý parník *Olympic*, sesterskou loď *Titaniku*. Pospíšil si v prvním dopise domů pochvaloval svůj žaludek, který zvládl nejen peřeje, ale i nezvyklou kombinaci jídel (sardinky, šunka, sýr, čaj a rajská jablíčka), a stejně tak i pivo v Brémách, které nestálo za mnoho, a v Londýně, které dokonce nestálo za nic.¹ Přesto poněkud přechvátil, neboť je na vlnách Atlantiku potkalo špatné počasí a Pospíšil dostal mořskou nemoc. V neděli 7. května se ale počasí umoudřilo a oba kněží mohli vést na palubě mše, protože na lodi jela také spousta jejich krajanů.

■ **Adolf Jašek v Nebrasce** (Zdroj: Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou bl. Panny Marie, ročník 16, Olomouc, 1925, 3.)

Podle všeho se ihned po příjezdu dali do práce a odjeli do míst s velkou populací Čechoameričanů. Nápomocen jim byl především Národní svaz českých katolíků. Působili zejména ve státech Illinois, Nebraska a Missouri, kde měl svaz své zázemí, a proto si všímali hlavně míst, která byla centry české katolické kultury ve Spojených státech. Například v Nebrasce to byly osady Bruno (Brno) a Praha, kde vyzdvihl českou propagační činnost farář Josefa Bauera, rodáka od Valašského Meziříčí.

Jejich hlavní pracovní náplní byla misijní činnost. Jašek vzpomínal, že jedna ze mší byla natolik úspěšná, že jim vynesla 7 777.77 korun. „Muzika nás doprovodila i s prapory, spolky osadními a družičkami do chrámu. Kostelík byl plný, ač byl všední den, z cizích osad stáli někteří pod okny. Předě mší sv. kázal jsem o Apoštolátě, pro nějž byla pak učiněna kolekta. Odpoledne na picknicku mluvil P. Lev Pospíšil o poměrech v čsl. Republice, já pak probral jsem slovanskou otázku, hlavně ruskou po stránce náboženské. Naši krajané rádi nás poslouchají a jsou nám vděční.“²

Vzpomínky obou kněží se ale orientují hlavně na český element v Americe. V Lisle Illinois Lev Pospíšil upozornil na českou kolej sv. Prokopa, jejíž základní kámen přivezli benediktyňi ze sázavského kláštera po jeho uzavření v roce 1776. Pospíšila ale zaujala spíše výuka češtiny, se kterou se zde místní studenti setkávali poprvé, ačkoli měli české kořeny. V rámci výuky náboženství totiž byla čeština povolena, ostatní předměty se musely vyučovat v angličtině.

Častokrát dokázali oba kněží podat své zprávy s humorem jim vlastním. „Z Omahy do Čikágy jsme jeli rychlíkem 15 hodin od 6. večer do 9 ráno, zastavujeme vždy asi tři čtvrtě hod. Vozy dlouhé na dobrých pérách kolejnic ani necítit. Můj soused ve snách trochu řezal někdy i dosti tvrdé dříví – ale já nemohl usnout, bylo mi poněkud chladno. [...] Chicago jest město asi 100 let staré a už

čítá 3 miliony obyvatel. Má 230 katol. kostelů. Čechů je tam 70.000. V české čtvrti stačí čeština každému úplně. Zlomil jsem cvikr. Vešel do obchodu k Nerádovi, že potřebuju brejle. Pohlédl a změřil oči, půjčil brejle, abych přišel večer. Večer byly brejle čisté americké, žabí brejle' připravené... Na ulicích starší lidé 17 let mluví skoro výhradně česky. Ti mladší pozdraví: „Pochválen buď J. K. [Ježíš Kristus],“ ale dál švadroní anglicky. S knězem totiž jsou zvyklí mluvit o náboženství a v kostele česky, ostatní anglicky.“³

Je zajímavé, jak odlišným způsobem oba misionáři vnímali spjatost Čechoameričanů se svou původní vlastí. Jašek byl ve svých zprávách více skeptický. Uznal sice, že je potřeba bývalým krajanům vzpomínky oživovat, na druhou stranu místy rezignoval, zdali se to skutečně může podařit. „V krajině je tu hodně Čechů, ovšem již jen ti staří znají vlast, ti mladší už nic nevědí o Moravě o Čechách, a teprve nic o našich dědinkách a městech. Leckdy mi řekne mladý muž: „Náš tatínek byl též váš krajan,“ a když se ho zeptám, odkud byl, ví-li to ještě, nejednou odpoví z Moravy v Čechách, myslí, že Morava je město v Čechách...“⁴

Pospíšil upadání českého uvědomění vnímal stejně, avšak byl burcujícím optimistou, který kritizoval asimilační tendence i za pomoci nepravdivých historek. Například u původu jména města Omahy: „To jméno je původu indiánského a znamená „oseľ“. Kterýsi indiánský náčelník měl prý jakési oslí vlastnosti a tak mu a jeho osadě dali toto jméno, a ono se udrželo dosud, ač tu po indiánech není ani stopy, až snad na jednu oslí vlastnost onoho náčelníka – totiž zarputilou tvrdohlavost – kterou převzali někteří zdejší přemřstenci žádající, aby každý, kdo vstoupí na americkou půdu, se hned poameričtil a hned zapomněl na svůj původ, vlastní řeč, zvyky a všechno, v čem a čím kdysi žil.“⁵

Vrcholem jejich cesty se na počátku listopadu 1922 stala návštěva u arcibiskupa v Chicagu a pozdějšího kardinála George Mundeleina. Arcibiskup označil jejich plány za vznešené, dalekosáhlé a důležité pro katolickou církev. Rovněž slíbil podporu a udělil jim požehnání. Poté se oba misionáři na delší čas rozdělili. Pospíšil odjel do Texasu, Jašek zůstal na severu. Po Vánocích ale výpravu zasáhla tragédie. Velké pracovní nasazení společně s krutou zimou způsobilo, že oba misionáři onemocněli. Pospíšil se sice dokázal vyléčit, avšak Jašek dne 16. ledna 1923 v Clevelandu zemřel na zápal mozkových blan.

Na vzniklou situaci reagoval v Olomouci arcibiskup Stojan a do Ameriky jako náhradu vyslal kněze Františka Jemelku, který se velice dobře znal s Pospíšilem z Valašského Meziříčí. Jemelka se narodil roku 1880 ve vesničce Tučín u Přerova a na kněze byl vysvěcen o dvacet čtyři let později v Olomouci, kde se seznámil se Stojanem. Jeho kariéra pokračovala na různých místech, a to včetně Valašského Meziříčí, kde jej také zastihl začátek první světové války. Během ní působil jako polní kurát ve vojenských nemocnicích v Terezíně a v Pardubicích. Po válce se opět vrátil na Valašsko, začlenil se do Apoštolátu a v roce 1921 se dokonce stal jeho sekretářem. Podobně jako Jašek a Pospíšil se vydal roku 1922 na cesty, ovšem ke krajanům do Německa, odkud posílal zprávy do *Novin* z pod Radhoště svému příteli Eduardu Kavanovi. Poté se vydal do Ameriky za svým druhem Pospíšilem.

Oba misionáři se setkali v Texasu, který jim učaroval, ačkoli se zde měli později dočkat i zklamání. Pospíšil si při průzkumu osad, kostelů a místních hřbitovů připadal jako na Valašsku. Zejména když zkoumal náhrobky na místních hřbitovech. V Jemelkových postřezích se zase zračí radost nad setkáváním s rodáky z Rožnova, Frenštátu, Halenkova a dalších míst. V Texasu je také velice vlídně přivítali oba biskupové, v Houstonu a San Antoniu. Pochválili jejich misi a požehnali jejímu úspěchu.

Jemelkovým příjezdem dochází k několika změnám, především co se psaní zpráv domů týče. Pospíšil se se svým novým kolegou patrně domluvil, že publicitu bude zajišťovat on. Byla to vskutku dobrá volba. Jemelka nehyřil možná takovým ostrovtipem jako Pospíšil, ale na druhou stranu je více popisný stran života, zvyků a přírodních krás Ameriky a nesoustředí se pouze na apoštolskou misi.

Jemelka rovněž vystřídal Jaška na pozici skeptika výpravy a často upozorňuje na úpadek české kultury a jazyka. V tom jej jen utvrdila nepříjemná příhoda z vánočního Texasu v roce 1923. Měl zde nasmlouváno několik kázání, ale postupně mu je kvůli nezájmu rušili. To byl patrně jeden z důvodů, proč na několik měsíců zpočátku roku

1924 osvětové činnosti zanechali a vydali se na cestu z Texasu přes Arizonu do Kalifornie a poté zpět do Nebrasky a Chicaga. Odtud pokračovali přes Washington do New Yorku, odkud odpluli domů.

Část Jemelkových zpráv můžeme označit jako zeměpisné. Těch mnoho není, neboť se pozastavil jen u významnějších památek. Například u Niagarských vodopádů, které popsal stručně: „...jsou to vlastně dva vodopády, rozdělené od sebe Kozím ostrůvkem (Goat Island) v Niagarské řece; východní část, americký vodopád je 323 m široký a 47 m vysoký a západní část – kanadský vodopád, který má podobu podkovy o délce 918 m, jeho šířka ve vzdušné čáře měří 375 m a výška 44 m. Hřmějící spousty vod, které se řítí Niagarskými vodopády dolů, vytékají vlastně korytem Niagarské řeky z výše položeného jezera Erijského a vtékají pak do jezera Ontario. Kdosi nazval Niagaru největšími varhanami světa, jež nepřestávají znít hymnem slávy všemohoucímu Stvořiteli. Přicházejí je poslouchat lidé z celého světa, jak svědčí podpisy v pamětní knize u vodopádu.“⁶

Další významná přírodní památka jej upoutala na západě USA. „U Grand Canyonu v Arizoně jsme přenocovali a mohli jsme večerem sledovat tajemnou hru měsíčního světla, která jakoby oživovala tu ohromnou proláklinu. Protéká jí řeka Colorado. Je to propast 374 km dlouhá a 14,4-20,8 m široká a 1800 m hluboká. Z jejího dna, kam možno po serpentínách sestoupit, se zvedají celé skalné hory; leží jakoby pod nohama pozorovatele, který se na ně dívá dolů. Na dně propasti může dalekohledem zahlédnout i most přes řeku Colorado i lidská obydlí.“⁷

V Kalifornii zase společně s Pospíšilem Jemelka obdivoval velké sekvoje, jež byly i tisíc roků staré. Nejvyšší české jedle a borovice se s nimi podle jeho slov nemohly měřit a připomínaly by vedle nich trpaslíky. Dokonce procestovali tak zvanou *Avenue of Giants* (Bulvár obrů – poznámka autora), kde mohli skrze kmeny velkolepých stromů projíždět autem.

Zeměpisnými zajímavostmi se ale Jemelka příliš nezaobíral. Zřejmě měl za to, že je lepší se spátřit na vlastní oči. Více se věnoval způsobu života za oceánem, kde jej zaujala především tři témata, z nichž jedním byla prohibice, kterou neschvaloval. „*Mládež prý nezná v Americe alkoholu, ale za to ví dobře, co je to, munšajin*“ (název domácích lihovin, které se vyrábějí tajně při svitu měsíčku – *Mondschein*). *Dříve pili mužové, ale nyní, kdy se alkohol vyrábí doma, pije celá familie. Dříve pili nápoje státem kontrolované, teď pít všelijakých jedovatin, pokoutně vyráběných, připravuje lidi o zrak, ba i o rozum! Chudobní si připravují lihoviny sami, bohatým se pašují z Mexika, Kanady a ze zámoří.*“⁸ Rovněž při setkání s původními obyvateli indiány si povšiml úpadku jejich civilizace, jenž byl způsoben také tabákem a hlavně alkoholem.

Jedním z témat, kterému se Jemelka zevrubně věnoval, bylo cestování vlakem, což je pochopitelné, neboť v něm trávil mnoho času. Pochvaloval si například, že jsou oddělená kupé a vagony pro kuřáky, což pro něj bylo velmi demokratické. Jinak ovšem vnímal segregaci⁹ na jihu Spojených států, kterou považoval za opovrženíhodnou a jen vytvářející přehradu mezi bělochy a černochoy. Na všech stanicích pozoroval dvě pokladny, dvě čekárny, dva oddělené vozy, vždy podle rasy.⁴ Jinak ovšem viděl, že železnice byla ve dvacátých letech na ústupu před rozvíjející se automobilovou dopravou. To mu potvrdila i humorná příhoda z Nebrasky. „*Ménší městská nádraží mají v úřadovně často jen jediného „agenta“. A někdy ho tam ani nenajdete. Doprovázela mne v Praze v Nebrasce tamější pan farář, P. Martin Bogár (bývalý kaplan v Rožnově) na nádraží. Vejdou dovnitř nádražní budovy, abych si koupil lístek. Ale u pokladny nikoho, ačkoliv vlak už měl každou chvíli dojet. Vracím se k panu faráři s tázavým pohledem, co to má znamenat. On se ohlédně a už je „doma“. Pan přednosta stanice hrál opodál „baseball“ (čti bejsbol – míč) s kamarády, kteří tu čekali s nákladními auty na zboží. Ob-sloužil nás a pak zase klidně se dal do hry, než přijel vlak. Míč, kožené rukavice, pořádnou palestru – to myslím, v Americe dávají klukům hned po narození do vínku; tak je rostlých s životem mladých i starých ten sport.*“¹⁰

Jemelku rovněž zaujalo, jak se na jihu vyrovnávají s úmorným vedrem a ještě v něm dokáží pracovat. Vypozoroval, že se proti horku používá žvýkací guma, zmrzlina a ledová voda. Zejména neustálé žvýkání mu připadalo velmi humorné a sotva zadržoval smích, kdykoliv potkal někoho s gumou v ústech, neboť mu to připomínalo „...představu málo ctěného u nás zvířete, které je v takovém žvýkání mistrem.“¹¹ Rovněž se ptal krajanů lopotících se na polích, jak mohou pracovat v takovém žáru. „*Ach, velebný pane, vysvětlovala mně hovorná Halenkovjanka, když jsme před desíti lety se sem na Plum přistěhovali a já s mužem poprvé jsem šla okopávat bavlnu, oba jsme plakali. Kdo by snesl takovou robotu! Zdálo se nám, že padnem úpalem na té polní divočině. Utěšovali jsme se jen tím, že jak uděláme dobrý krop (crop = úroda, žně), že se na podzim vrátíme domů do staré vlasti. A hleďte, už jsme tu deset let a teď si z toho tepla nic neděláme.*“¹²

Pokud bychom měli zhodnotit působení Jemelky, Jaška a Pospíšila, nebylo úplně pozitivní. Což se zrcadlí například ve špatné organizaci v Texasu nebo v Pospíšilových starostech. „*Nejednou setkali jsme se i s nepochopením úmyslů, práce, zásluh a důležitosti Apoštolátu, buď otevřeně projeveným, nebo tu s menší dovedností zakrývaným. Někdy vycítili jsme i nechuť ba již odpor, když jsme mluvili o lásce k národu nebo dokonce k celému Slovanstvu.*“¹³

Na druhou stranu kladné aspekty převažují. Ve většině případů je Čechoameričané vítali, rádi poslouchali jejich kázání a s misijní činností byli spokojeni natolik, že v průběhu let byli pozváni znovu, stejně jako další kněží z Československa. Je také potřeba vyzdvihnout, že se jim podařilo rozšířit obzory československému publiku. Byli bezesporu jedni z prvních, již doma publikovali zprávy o krajanech. Za důležitou a užitečnou považoval misi i nový olomoucký arcibiskup Leopold Přechan, jenž vystřídal zesnulšího Stojana v roce 1923. „*Bolelo mne nemálo, když jsem slyšel, jak krajané naši za mořem zapomínají na svou starou vlast, odcizují se svojí národností. Třeba toho po každé velmi želeť, kdykoli uvolňuje se pouto, které pojí národ s jeho příslušníky v cizině; jednotlivci tím hynou a milý národ náš, bez toho nevelký, slábne. Prosím Vás, veledůstojní pánové, abyste i po té stránce hleděli býti apoštoly mezi příslušníky národa našeho za mořem.*“¹⁴ Konečně také musíme zmínit ekonomický aspekt mise. Páterům se podařilo pro Apoštolát vybrat částku 32 531.57 dolarů,¹⁵ což by v dnešní době činilo asi 11 milionů korun.

1 Noviny z pod Radhoště, 13. 5. 1922, str. 1.

2 Našinec, 19. 7. 1922, str. 3.

3 Noviny z pod Radhoště, 4. 11. 1922, str. 3.

4 Našinec, 9. 8. 1922, str. 3.

5 Noviny z pod Radhoště, 4. 11. 1922, str. 2.

6 JEMELKA, František. *Na roli boží. Vzpomínky Msgre. Františka Jemelky*. Olomouc: 1940, str. 67. Dostupný z <http://jemelkovi.cz/msgree.html>.

7 Tamtéž, str. 72.

8 Našinec, 23. 9. 1924, str. 1.

9 Vyloučení Afroameričanů ze společnosti na jihu USA. Toto neslavné období bylo reliktem otrokářství a trvalo oficiálně do roku 1964. Ovšem s jeho dopady se můžeme setkat i dnes.

10 JEMELKA, op. cit., str. 81.

11 Našinec, 23. 9. 1924, str. 1.

12 Tamtéž.

13 Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou bl. Panny Marie, ročník 17, Olomouc 1926, str. 254.

14 Našinec, 11. 1. 1924, str. 2.

15 Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje pod ochranou bl. Panny Marie, ročník 16, Olomouc, 1925, str. 4.

Báječný kůň Valencio

Marie Mikulcová – František Holčák

Rok 2016 zůstane v historii obce Velké Karlovice spojen se třemi významnými jubilei: 26. června tomu bylo 45 let od prvního zpřístupnění Karlovského muzea veřejnosti (26. 6. 1971), 2. července uplynulo 50 let, co byly po 192 letech sloučeny obce Velké Karlovice a Malé Karlovice v jeden správní celek (2. 7. 1966), v roce 1774 rozdělené císařovnou Marií Terezií, a 11. října 2016 si příznivci dostihového sportu připomněli půlstoletí trvání dostihové stáje Valencio ve Velkých Karlovicích, založené 11. 10. 1966.

„Byl podzim roku 1966. Kousek za Trenčínem šla po silnici hnědá klisna a jejího sedla i otěží se střídavě přidržovali dva muži. Ta klisna se jmenovala Parabola a před nedávnými lety to byla v pražské Velké Chuchli třídová sprinterka, která se dokázala umístit čtvrtá ve Velké jarní ceně. Teď, ve svých dvanácti letech, to byl laciný, z chovu vyřazený kůň, kterého v hřebčíně Motešice koupil magistr Rudolf Miškář pro nově založený jezdecký oddíl při JZD Velké Karlovice.“

Původně měla být Parabola na Valašsko převezena uvázaná na korbě auta V3S, ale utrhla se a odmítla znovu nastoupit, a tak jejím novým majitelům nezbylo nic jiného, než s klisnou jít 110 kilometrů z Trenčanských Teplic do Velkých Karlovic pěšky. (Klisnu Parabolu do Velkých Karlovic přivedli dva mladíci, jimiž byli František Baroš a František Holčák.)

„Střídali jsme se při tom dva. Zpočátku jsme byli šťastní a byla to velká euforie, jenže už večer jsme zjišťovali, že to není tak snadné. Parabola byla kostnatá, hubená kobyla. Na zadku se nám udělaly otlaky, pak už jsme raději šli víc pěšky, než jeli v sedle,“ vzpomíná tehdy patnáctiletý František Holčák, dnes úspěšný trenér dostihových koní a majitel dostihové stáje Valencio.

Klisna Parabola si v novém domově rychle zvykla a ještě ve stejném roce, kdy na Valašsko doputovala, se 6. listopadu 1966 zúčastnila dostihového dne v Olomouci a o rok později, v sedle s Františkem Holčákem, 17. července 1967, dostihu na 1600 metrů v Ostrožské Nové Vsi.

Osudový kůň

Když v 70. letech vznikl v jezdeckém oddílu vlastní malý chov, jeho zakladatelkami byly klisny získané za dostupné částky od různých chovatelů. Jednalo se o klisny s překážkovou kariérou a na svou dobu s kvalitním původem. Vůbec první posilou chovu JZD

■ Valencio před Velkou Pardubickou s Karlem Zajkem a vodičem Jiřím Vašutem, 1986
(Archiv Františka Holčáka)

Velké Karlovice se v roce 1974 stala světlá hnědkou Vasilka, příslušnice napajedelské rodiny Valencia narozená ve Velkovýkrmnách Mimoň. Po své matce Vášni zdělila skokanské vlohy, umístila se mimo jiné třetí v mezinárodní Ceně Váhu. Její první krůčky v chovu však byly provázeny velkou smůlou. Jako kdyby chtěl osud natěšeným nadšencům z Valaška připomenout, že hlavním vkladem v dostihovém sportu a chovu anglického plnokrevníka je trpělivost. První hříbě se narodilo mrtvé, druhorozená Valaška musela být po nešťastném zranění ve startovacích boxech utracena. Nikdo nemohl tušit, že třetí potomek Vasilky svému okolí veškeré čekání vynahradí. Syn vítěze derby Seala se narodil v roce 1977 v hřebárně u Jurečků v Miloňově a dostal jméno Valencio.

První dva roky své kariéry byl trénován v Lysé nad Labem a běhal roviny, vyhrávat však začal až po návratu do Velkých Karlovic a přechodu na překážky. Už jako čtyřletý se dvakrát prosadil na proutěných překážkách a František Holčák ho začal chystat na steeplechase. Jako pětiletý proběhl Valencio čtyřikrát vítězně cílem a v roce 1984 debutoval ve Velké pardubické s amatérem Jiřím Vašutem. Nepodařený ročník poznamenal hromadný pád na Taxisu, na který doplatil i Valencio. Při skoku se srazil ve vzduchu se sovětským Erotem, spadl a dostal se do kolize s dalšími koňmi. Při pádu si natrhl sval v pravé přední noze a z tohoto zranění se vzpamatoval celý následující rok. František Holčák ho trpělivě léčil a chystal jeho návrat. V roce 1986 dal valacha dohromady s novým jezdcem, amatérem Karlem Zajkem. V civilu řidič předsedy JZD Všelibice si se subtilním konikem porozuměl, posbíral několik umístění včetně kvalifikace na Velkou pardubickou a nakonec se spolu postavili na start vrcholu překážkové sezóny.

Průběh Velké pardubické 1986 ani po letech neztrácí nic ze své poutavosti. Valencio se dostal do čela už na anglickém skoku. Protože měl v minulosti problémy

s Hadím příkopem, ostatní jezdci mu přenechali iniciativu a věřili, že se valach časem sám vyřadí ze hry. Když se ale pole k obávané překážce přiblížilo, byl to Valencio, kdo bez problémů pokračoval dál, a jeho soupeři se koupali ve vodě. Zástupce Velkých Karlovic tak postupně navýšoval svůj náskok. Za lesíkem měl k dobru nesčetné délky a zbytek dostihu absolvoval osamocen. Karel Zajko sice ztratil na Havlově skoku bičík, ale to už nic nemohlo změnit na tom, že podceňovaný kůň z malé stáje zvítězil ve Velké pardubické výrokem „zadržené daleko“. „*Dodnes si tohoto vítězství cením nejvíce, bylo nejkrásnější, protože bylo první. Ještě dva roky předtím se nám všichni smáli, že se jen vykoupáme v Hadím příkopě,*“ vzpomíná František Holčák. „*Musíte si představit, že tenkrát se v Praze vůbec nevědělo, kde ty Velké Karlovice leží a jak se tam žije. Proslavili nás až koně. Po Valenciově vítězství nás doma vítala hudba, bylo to neuvěřitelné. Lidé na domech otevírali okna a byli úplně pobláznění. Chlapi v hospodě na sebe volali: ‚Viděls, co se stalo?‘,*“ dodal ještě František Holčák.

Ve stejném roce shodou okolností startoval český kůň Essex ve Velké národní v britském Aintree. Nedlouho po jeho návratu začaly v Československu sondovat různé britské stáje, zda by bylo možné si pro účast v nejslavnějším překážkovém dostihu světa pronajmout některého z výborných československých překážkářů. Mezi těmito zájemci byl i amatérský jezdec Roger Rowell, který dojednal pronájem Valencia a Železníka na Velkou národní 1987. Oba koně odjeli po skončení domácí sezóny do Anglie, Železníka však nepustily na start obstrukce kolem veterinárních předpisů, a tak nakonec tíha reprezentace československých barev dopadla na Valencia.

Jako vítěz Velké pardubické dostal automaticky přidělenou nejvyšší váhu 76 kg a na start nastupoval se sázkovým kursem 500:1. Přesto si na slavné překážkové trati nedaleko Liverpoolu počínal skvěle a až na pětadvacáté překážce ho postihl nešťastný pád, když mu zkřížil dráhu volně běžící kůň bez

jezdce. Rowell navzdory britským pravidlům nasedl a dovedl valacha do cíle na 23. místě, třebaže oficiálně nemohl být kvůli pádu klasifikován. Morální hodnota tohoto úspěchu byla i tak nedožímá – Valencio je dodnes jediným českým koněm, jemuž se podařilo Velkou národní dokončit, a zřejmě ještě dlouho bude. „*Valencio řadu lidí překvapil svými přesnými skoky, a přestože by se býval určitě neumístil, s největší pravděpodobností by dostih platně dokončil. I Rowell o tom byl přesvědčen,*“ napsal znalec Velké národní John Pinfold v knize Velká pardubická a Velká národní, příběh dvou dostihů.

Po návratu domů běžel Valencio už jen v jednom dostihu, jeho kariéru ukončilo zranění hlezna. Důchod strávil v bezprostředním okolí svého rodiště v údolí u Dornáků v Leskové a nakonec na Sihle ve Velkých Karlovicích. Dožil se vysokého věku 31 let, uhynul v prosinci 2007 jako největší stájová legenda, na kterou se jezdili dívat příznivci z celé republiky. „*Byl to typický valašský odchovanec. Nebyl rozmazlený, snědl, co se mu dalo – od mrkve přes chleba až po hašlerku,*“ řekl o svém osudovém koni František Holčák.

U počátků dostihového sportu ve Velkých Karlovicích stálo před padesátí lety několik nadšenců, mezi nimiž byli: magistr Rudolf Miškář (1. 1. 1923 – 12. 12. 1979), Jiří Mičkal, Vratislav Kysučan, Jiří Vašut, Rostislav Bambuch, Josef Jurajčák, Hedvika Chovanečková, Anna Petřiválská a především František Holčák (nar. 1951).

V současné době jsou ve Velkých Karlovicích dvě dostihové stáje a oběma se skvěle daří. První vede František Holčák, druhou jeho syn Radek Holčák (nar. 1975). Zdá se tedy, že budoucnost dostihových stájí je ve Velkých Karlovicích zajištěna.

Koně přicházejí a odcházejí. Tak odešel do koňského nebe i legendární valach Valencio, ale vzpomínky na tohoto krásného tmavého hnědáka žijí ve Velkých Karlovicích dodnes.

jimečnější, že není institucionálně zaštitěna a formuje se spontánně. Ačkoliv je ve všech obcích stejný základ, ve vizuálních i charakterových znacích je obchůzka velmi rozmanitá, neboť každá obec má svá specifika.

Vývoj mikulášské obchůzky od historie až po současnost

Mikulášská obchůzka se každoročně koná v obcích Francova Lhota, Horní Lideč, Lačnov, Lidečko, Lužná, Střelná, Študlov, Valašská Polanka, Valašská Senice a Valašské Příkazy. Z tohoto vyplývá, že je tradice obcházení mikulášské družiny spojována pouze s katolickými obcemi. Příslušníci evangelické církve neuznávají kultu svatých, proto nemáme ucelené zmínky o tom, že by v evangelických obcích (Leskovec, Prlov, Pozdýchov, Seninka a Ústí) probíhala tradice mikulášské obchůzky.

Původ obchůzky a historie

„*V tradici evropských národů je značně rozšířená a stará představa o tom, že o dlouhých zimních nocích se přírodní síly dostávají do divokého zápasu, svět je naplněn démonickými bytostmi, ‚divokým vojskem‘. Slunce, symbol tvořivé síly, jako by jimi bylo poraženo.*“¹ Toto pohanské náboženství bylo v lidových vrstvách rozšířené, ale církev se s těmito myšlenkami snažila bojovat. Ve svém kalendáři vybrala pevná data pro kult světců a jejich svátky vmístila v rozmezí dnů starého pohanského kalendáře. Přestože podnikla tyto kroky, stále prosakovaly pohanské prvky mezi církevní.

Stejně jako období masopustu je doba mikulášské obchůzky úzce spjata s hospodářským rokem, tedy přírodním cyklem. Symbolika obřadů spojených s maskovanými měla přinést hospodáři a celé usedlosti plodnost, reprodukci, ochranu před demony a vlivy negativních sil. Skákání čertů do výšky si proto můžeme vysvětlit jako akt, kdy měli dotyční zajistit hospodáři bohatou sklizeň obilí, lnu a konopí.

Obřadní obchůzky předvánočního období mají zvláštní místo ve výročním obyčejovém cyklu. Po skončení rolnických prací, hodových oslavách úrody a po poslední kateřinské zábavě nastává doba zimního klidu. Lid prožíval období, které je zahaleno do tajemna, a ke vzniku lidových obyčejů pojených se zimním obdobím nemáme téměř žádné informace. V oblasti jižního Valašska každoročně ožívá zakořeněná tradice lidové kultury, která je významnou událostí výročního obyčejového cyklu. Jedná se o obchůzku svatého Mikuláše a jeho družiny. V oblasti se obyčej uchoval v autentické podobě pouze s drobnými přeměnami a i v současné době je tradice tzv. *létání* živá bez vnějších zásahů. Celá obchůzka je o to vý-

■ Obchůzka v Lačnově v roce 2015 (Foto L. Navrátilová)

Nejstarší historické prameny dokládající tradici mikulášské obchůzky pochází ze 14. století. Vyplývá z nich, že již ve středověku obcházely domácnosti rozpustilé maskary. Až později se toto přeměnilo v nadílku dětem.² Také Jan Hus dokládá přítomnost divadelních her ve spojitosti s kultem svatého Mikuláše. V této hře přivezli mladíci oděni do kožešinových kukel chlapce čelem zády na oslci. Hru řadíme do kategorie tzv. svátků bláznů. V 15. století jezdili jako doprovod biskupa rytíři, kteří byli velmi hluční a lomozili po obci. V tomto období se mikulášské hry dostávají také do lidového prostředí a z objíždky rytířů se stává obchůzka. Vedle dobrotivého biskupa se od počátku účastnily obchůzky také postavy, které děsily především děti. Jednou z těchto postav byl čert, který je symbolem překonávaného pohanství. Další z tradičních masek se stala postava smrti, která spolu s čertem a koněm tvořila základní sestavu doprovodu biskupa. Později, když začal být kult svatého Mikuláše oslabován, rozšířily se maskary o další postavy, v některých oblastech i zábavního charakteru. Na Hornolidečsku se jedná o masku žida či koníka.

Podle zvykového práva vstupovali maskovaní do domácností bez pozvání a předváděli své rituály. Nebyli to koledníci, takže nežádali odměnu,³ přesto byli vždy obdarováni. Původně častoval hospodář obchůzkaře ovsem, později dostávali slivovici a peníze.

Dříve zajišťovali obchůzku jedinci, v současnosti organizují *létání* převážně spolky v obci (hasiči, Sokoli). „K tomu je nutné povědět tolik, že to byla lidová tradice, která se udržovala v určité chalupě, stavení, nebo ve skupině mláďenců.“⁴

Ačkoliv byla vždy mikulášská obchůzka chápána jako samozřejmost, ve 20. století bojovala s přežitím. „Já ještě pamatuju jako děcko, já su šestatřicátý ročník, za války to bylo hodně omezené. To si Němci všechno museli povolovat. A oni to sice povolovali, ale neak v měřítku, aby sa nechodilo dlúho a tak dál.“⁵ V poválečném období byl režim částečně proti obchůzce z toho důvodu, že se jedná o křesťanský svátek. Když chtěli muži obcházet, komunisté toho využili ve svůj prospěch a nutili tak občany k brigádám. „Dřív sme si museli žádat o povolení na výboře, jít na nějaké brigády, než nám to povolení dali, moseli sme složit nejakú zálohu, když by byl nejaký průsvih.“⁶ V současné době se tradice nepotýká s žádnými vnějšími problémy. Je podporována obcemi a starostové si uvědomují, že by zánik byl výraznou formou úpadku kulturního dění. Výhodou je, že obchůzka je svébytná a není

tak nijak závislá na finančních prostředcích obce, ale na jedincích. Stejně jako doba má obchůzka svůj vývoj a bude záležet na tom, jak se k tomu postaví současná generace a do jaké míry povede své potomky k mikulášské tradici. Má nejlepší předpoklady pro přežití, neboť od počátku 20. století nebylo jediného roku, kdy by *mikuláš* nevyletěli, a byla by tak obchůzka přerušena.

Současná podoba a charakter mikulášské obchůzky

Škála nositelů této tradice je široká a nelze ji jednoznačně vyhranit. Je spojována s muži, ve výjimečných případech se však mohou obchůzky účastnit také ženy (například poslední den v Lidečku). Věkový průměr se pohybuje ve většině obcí mezi 20–25 lety. V minulosti obcházeli pouze dospělí muži, v posledním desetiletí vzhledem k nedostatku adekvátních plnoletých přistoupili v některých obcích k tomu, že snížili věkovou hranici pro obcházení. Komunita tento problém vzhledem k silné anonymitě při obchůzce nepocituje. Podobně je tomu u problematiky, do kolika let mohou muži obházet. Často se setkáváme s tím, že jedinci upouštějí od aktivní účasti z důvodu založení rodiny, v obcích Střelná a Valašské Příkazy je uplatňováno pravidlo, že neobchází ti, kteří se ožení. Zároveň se stává, že obchází i muži důchodového věku.

Počet obchůzkařů je odlišný ve všech obcích. Jediná Lužná má ustálený počet šesti postav. Ve většině obcí *létá* v průměru 15 mužů, v obcích Lidečko, Francova Lhota a Valašská Polanka je počet dvojnásobný.

Otázka anonymity obchůzkařů je složitá. Jako u ostatních kritérií nelze říct, co je pro obchůzku typické. Obchůzkaři se snaží nesundávat masky před dětmi. Rozhodně se nesmí odhalit během *létání*. To je pro všechny obce sjednocené. I zde je však možné toto pravidlo porušit v případech, že jsou *mikuláš* v domě, a dítě se natolik bojí, že někdy sundají masky. Stejně je tomu tak ve společnosti pouze dospělých, kdy masky sundávají za účelem občerstvení se. S tímto se však nesetkáte například v obci Lidečko, kde mají čerti masku přivázanou k pasu a sami ji nesundají, zůstávají tak v kompletním kostýmu nepřetržitě polovinu dne. Anonymita je pro obchůzkaře tak důležitá, že vymyslí způsoby, jak ji umocnit. V Lačnově například mění účastníci obchůzky své hlasy.

Podle respondentů je oproti minulosti celá obchůzka spořádanější a slušnější. V současnosti jsou lidé citlivější jak na sebe, tak na svůj majetek. Obchůzkaři musí být ostražitější a ohleduplnější, aby při *létání* nepoškodili nijak vlastnictví občana. „*Ted' je to takové slušnější. Dřív sme si dovolili aj dveří třeba, stačilo vidlama nadzvednúť dveří a už vyskočily z pantu a už sme tam byli a vešli sme třeba do kuchyně. A nikdo sa nerozčiloval. Ted' si nikdo nedovolí, aj když je otevřené, vejít dovnitř, zakrápe sa před barákem.*“⁷

Rozdíl lze zaznamenat také v přístupu k mladým dívkám a ženám. V minulosti měli čerti symbolizovat svými pohyby plodnost, podobně jako tomu je u medvěda v masopustní obchůzce. Toto se však téměř vytrácí. Pouze ve Valašské Polance takto dodnes útočí čerti na dívky. „*Tak sa ně zdá, že sú mnohem slušnejší než dřív poslední roky. Ty cévky sa jich bály, chytli ju, zvalili do sněhu a tak až sprostě, ale včil sú tací slušní ti ogaři.*“⁸

Létání dětí

Na jižním Valašsku můžeme pozorovat fenomén *létání* dětí. Ve městech se mikulášské obchůzky účastní nejčastěji děti, kdežto ve zkoumané oblasti je tradice záležitostí dospělých mužů. Děti tak dostávají prostor v období před svátkem Mikuláše. Toto je jeden z nejvíce specifických prvků *mikuláš* v oblasti jižního Valašska. Děti se převlékají za masky, které jsou součástí mikulášské obchůzky, a pohybují se po obcích v období před svátkem svatého Mikuláše, a to v období po Dušičkách až po samotný svátek. Vyjma Francovu Lhotu však *létání* nemá povahu obchůzky.

Tak jako u dospělých obchůzkařů se i dětské kostýmy liší obec od obce, a to z toho důvodu, že mají téměř stejnou podobu, jako masky dospělých obchůzkařů. Rozdíly jsou drobné, povětšinou se jedná o absenci ježoviny,

jednodušší ztvárnění koně u masky konika či ne tak propracované ušití masky.

Postavy mikulášské obchůzky

Za základní postavy mikulášského průvodu na Hornolidečsku jsou považováni: svatý (Mikuláš), čert, smrt, koník a žid. Podobu maskám v této oblasti dala představivost našich předků, kteří využili regionálně dostupných materiálů. Na Valašsku to byla povětšinou ovčí, kozí a králíčí kůže, dřevo, sláma a koží či kravské rohy. Jejich výběr měl v mnoha případech symbolickou vazbu k plodinám a souvisel s hospodářským cyklem či plodností. Kožešinové masky navazovaly na archaické postavy, některé měly prostřížené otvory očí a úst lemované červeným plátnem, nití, dlouhý nos a vyplazený jazyk. To symbolizuje vitalitu a pohlavní sílu. Nezbytným atributem spousty postav na Hornolidečsku je ježovina, „ježčí kůže, prastarý vegetační motiv a nositel zdraví.“⁹ Ve chvíli, kdy je osoba popíchána, obchůzkař jí tím zajišťuje zdraví do dalšího roku, jako je tomu o Velikonocích ve spojitosti s jaslencem.

Svatý Mikuláš

Předlohou pro tuto postavu se stala osobnost Mikuláše, který žil podle historických pramenů na přelomu 3. a 4. století v Myře, městě na území Malé Asie. Narodil se do rodiny zbožných křesťanů a již jako mladý přijal duchovní svěcení.¹⁰ Podle tradic měl zemřít 6. prosince, pravděpodobně roku 327, ale možná také později, jako obětí pronásledování křesťanů. Ostatní informace v současnosti čerpáme pouze ze středověkých legend, na jejichž základě vznikl neobyčejně široký patronát. Mikuláš je vnímán jako ochránce dětí, chudých, námořníků, mlýnářů, obchodníků, rolníků a pastýřů, opuštěných, pronásledovaných, nevinne odsouzených, zajatců a rodiny. Je považován za strůjce manželského štěstí a požehnání¹¹ a je spojován s vírou v bohatství. Ve středověku se věřilo, že je tato doba nejvhodnější pro uzavírání sňatků a obchodů.¹²

V obchůzce Mikuláš zastává roli zpovědníka a soudce provinilců. Téměř vždy přichází do kontaktu s malými dětmi pouze on, případně s jedním čertem. Zároveň je charakteristický svou autoritou nejen mezi pasivními účastníky tradice, ale především mezi obchůzkaři, a často je současně i organizátorem obchůzky.

Čert

Čert je jednou z nejdůležitějších a nejčastějších postav, které se vyskytují v oblasti lidových obyčejů a slovesné tradice. Navazuje na představy předků o zlých bytostech, které škodí lidu.

Čert je démon, který pochází ze slovanské mytologie, období předkřesťanského. Vždy se jedná o bytost spojenou se zlem. Nejblíží démonickou představou s nimi pojenou jsou duše zemřelých. Z nich se vývojem náboženského smýšlení stávají démoničtí bohové. Ti mohou krom dobra a ochrany také trestat, hubit a zastrášovat. Čerti strašili tím, že nehodné děti i dospělé odnesou do pekla, což také beze slov naznačovali. „V Lidečku to bylo zvlášť jaksí aktuální, protože sú tu Čertovy skaly.“¹³

Jak poznamenal Ladislav Buzek, „jednotlivé artefakty, které vidíme u této masky, pochází až z konce 19. století, ale převážně z 20. století. Jsou tu velmi zřejmé stopy úzkosti, bezděčného strachu, obav a tendencí být zajat touto skupinou, zažít cosi neobvyklého, a přece být vysvobozen, „očištěn“, dostat se z toho.“¹⁴

V mikulášských obchůzkách na Hornolidečsku začalo obecně platit, že ne Mikuláš, ale čert je ústřední postavou spojenou s tímto zvykem. V některých zkoumaných obcích nehovoří respondenti o skupině obchůzkařů jako o mikuláších, ale o čertech. Zároveň obyvatelé

■ Obchůzka ve Střelné v roce 2015 (Foto L. Navrátilová)

■ ■ Nosič, obchůzka v Horní Lidči v roce 2013 (Foto L. Navrátilová)

■ ■ ■ Svatý Mikuláš, obchůzka v Lačnově v roce 2015 (Foto L. Navrátilová)

daných obcí vnímají často čerty jako nejvýraznější a nejreprezentativnější masku mikulášské družiny, a pokud se navzájem obyvatelé Hornolidečska konfrontují, tak vždy větou „*My máme nejhezčí čerty!*“. Nejen že počet čertů je v rámci obchůzky vždy nejvyšší (výjimkou je obec Lužná), zároveň jsou nejhlasilnějšími, a to ať svým hlasovým projevem, nebo zvonci, tzv. štambrláky, které jsou vzhledem ke svému množství velmi hlučné. Právě zvonce jsou tím, co je z celé družiny slyšet nejdříve, a často tedy čert nahání hrůzu nejen svou vizuální stránkou, ale právě zvukovými projevy. „*Nejlepší pocit jako vím, že byl dycky, když jsme s našima přijeli, jakože toho páteho prosince, k babičce, a už je tma, a teď prostě stojíš před tím barákem a slyšíš, že to jde zhora, zdola, ty zvonce. Prostě to je úplně neuvěřitelné. Naskakuje ti úplně husí kůže a furt chodíš ven, jestli už jdou, jestli už tam jsou, a pak když ti zazvoní u dveří, tak zamkneš a schováš se (smích).*“¹⁵

Smrt

Smrt člověka byla v lidové tradici spojována s odloučením duše od těla smrtelníka a dále s vírou v její pokračující existenci. „*Ve starších dobách byla každá smrt považována za násilný akt, způsobený čarý, magií a podobnými příčinami, které u mrtvého vyvolávaly pocit krivdy a touhu po pomstě.*“¹⁶ Křesťanství změnilo postoj ke smrti, kdy se stala nutnou a nevyhnutelnou pro život, a pravý křesťan tak mohl přejít do posmrtného, blaženého života.

Maska smrti pochází pravděpodobně z období pozdního středověku¹⁷ a nejspíš se jedná o geneticky někdejšího ženského démona z období zimního slunovratu. Postavu smrti s postupem času ve městech nahradil anděl, na Hornolidečsku je však řazena mezi základní tři postavy obchůzky, vedle Mikuláše a čerta.

Jakým způsobem se tato postava stala součástí obchůzek, si respondenti vykládali více způsoby. Jedna z možností je ta, že bylo nutné vyvážit to dobro, jež reprezentuje Mikuláš, a zlo zastoupené čerty, neboť až po smrti se rozhodne, zdali duše zesnulého přijde do nebe či pekla. Jiný názor je ten, že v zimním období umíralo nejvíce osob kvůli nuzným podmínkám, proto se mezi obchůzkáři objevuje postava, která má tuto skutečnost připomínat a nahánět strach.

Postava smrti je velmi tajemná. Vždy má v jedné ruce kosu a ve druhé „osélku“, kterou poklepává do kosal, vydávajíc u toho vysokým tónem zvuk „*Krrrrr*“. Proto ji v některých obcích nazývají také *krkaňa*, *krtica*, *krťčka*. Původně byla smrt oděna vždy v bílém – bílé kalhoty, svrsek a plachetka přes hlavu, stejně tak bílou měla barvu i obličejová maska. V posledním desetiletí se však rozšířily možnosti zpracování této masky a v některých obcích je smrt v černé variantě.

Mimo tyto znaky má smrťka pro všechny obce společný ještě jeden prvek. Vždy se za smrťku převléká mladík, který je výbojný a prohání děti či dospělé během celé obchůzky. Tuto masku oblékají často i děti, připouštím však, že důvodem může být nejjednodušší výroba masky.

Koník

Nelze datovat, kdy se postava *kobylice* stala součástí obchůzky. Z informací, jež mi poskytl respondent z Lidečka, víme, že již kolem roku 1880 s Mikulášem tato maska běžně obcházela, podobně jako postava žida.¹⁸ Podle Ladislava Buzka je *kobylica* velmi starobylého původu, kdy zosobňuje kultovní zvíře.¹⁹ V oblasti Hornolidečska si ji však lid uzpůsobil a zasadil do lokální problematiky, aby jako další z masek budila hrůzu. Spojili tuto postavu s tureckými nájezdy, které drancovaly území jižního Valaška. V obcích, které těmito útoky netrpěly, se postava nevyskytuje (Lačnov, Študlov, Valašské Příkazy).

Ve Francově Lhotě, vedle které se rozkládal tábor s nájezdníky, kteří oblast drancovali, se v rámci mikulášské obchůzky navýšilo množství této masky. V obci si však vytvořili novou interpretaci a postavu považují za optimistickou, s tím, že koník by měl ochraňovat obec právě před těmito útočníky. „*Smrt vyháňá smrt ze stavení, koník vyháňá Turky ze vsi.*“²⁰ Tu-

rek, kobylica, koník či *na koni* často vede družinu, někdy vchází jako první do stavení. Základ těla obvykle tvoří kovová obruč zakrytá textilií, aby postava budila dojem člověka jedoucího na koni. Obce Hornolidečska, ve kterých se maska vyskytuje, sjednocuje pouze vyřezávaný dřevěný koník a atribut šavle, kterou nosí jako typickou tureckou zbraň. Jinak je maska v každé obci svébytná a charakteristická svou lokální úpravou. Jen v obcích Horní Lideč, Střelná a Študlov můžeme pozorovat podobný vizuální charakter této masky, kdy je postava oděna do uniformy se sukni, a ještě více poukazuje na symboliku tureckých nájezdů.

Žid/nosič/prďa

Stejně jako ostatní postavy vyjma Mikuláše řadíme žida mezi masky nelichotivého charakteru. Židé většinou žili v nehygienických podmínkách, ve stísněných prostorech ghetta, bez vlastnictví zemědělské půdy. Z toho důvodu se živil především obchodováním a půjčováním peněz. Ve středověku mohli na rozdíl od křesťanů brát úroky, což vedlo k lichvě.²¹ Židovští muži nosili dlouhé vousy a odlišovali se jak oděvem, tak stravou či mluvou (jidiš). Z toho důvodu začaly vznikat xenofobní představy, často fantasticky zkreslené. Všechny tyto vlastnosti se odrážejí také v mikulášské obchůzce, kde vlivem stereotypizace považoval venkovský lid žida za zápornou postavu. Symbolizoval tak zlo ve stejné míře jako například smrt či koník. Na Valašsku se živil často vlastnictvím obchodu nebo hospody, a tím připravoval lid o peníze, stejně tak lichvářskými úroky. Často budil v lidech strach, považovali jej za nevyzpytatelného, z toho důvodu se připojil k mikulášské obchůzce. „*Dřív chodili po dědině ti chudobní Židé, ne ti co měli obchody a hospody, ale ti chudobní, keří sa s tým živili a sbírali staré kosti, staré věci, staré železo, tak jak sa živíja dneska bezdomovci, protože třeba to železo od nich kupovali kováři. A oni chodili s velkým měchem a v tom to nosili. Jeho oblečení bylo tak jak chudobný člověk všelijaké. A matky strašily děcka: Počkaj, dám ťa Židovi, odnese ťa v měchu. A to fungoval taký rasismus. Pošťávali na veliké úroky, takže ten Žid byl v tych očách toho venkovského člověka zrovna takové zlo, jako třeba ten nájezdník.*“²²

Obchůzkáři byli v minulosti obdarováni zemědělskými produkty, nikoliv penězi. Získávali tak oves, obilí, špek a podobně. Můžeme pozorovat paralelu s podomními obchodníky, kteří také obcházeli domy a získávali tyto produkty. Postava žida měla v obchůzce funkci nošení těchto věcí. Z tohoto úkonu je odvozen název nosič.

V obcích, kde se tato maska vyskytuje, má na sobě vždy starý otrhaný oděv a působí zprvu částečně neutrálně, je však postavou tajemnou a zrádnou. Od čerta člověk očekává negativní energii, ten budí automaticky strach, kdežto žid neboli nosič strach teprve vyvolává svou nevyzpytatelností. Charakterizuje jej dále výrazný nos, brýle a vždy má na hlavě klobouk. Může mít dlouhé vlasy, popřípadě i vousy (Horní Lideč). Tato maska v širším pojetí prošla nejvíce změnami, každá obec si ji přizpůsobila podle sebe. Pouze v obci Valašská Polanka a Horní Lideč ji stále nazývají židem, ve spoustě obcí se maska názvem přetransformovala na nosiče podle funkce, kterou tato postava zastává. Ojedinelým případem je obec Lidečko, kde se žid neboli nosič začal v posledních desetiletích oblékat do kožichu a podle zvuku, který vydává, je v současnosti nazýván *prďa*. *Prďa* budto bručí nebo ústy „*prdí*“. Takto se zvukově projevuje i nosič ve Střelné, kde mezi trvalé pojmenování patří *frfák*.

Závěr

Mikulášská obchůzka upevňuje v lidech jak regionální, tak lokální identitu. Zajímavé bylo pozorovat rozdíly, zdali to v nich upevňuje pocit sounáležitosti v rámci konkrétní obce či celého Valaška. Často jsem se setkala s pocitem, kdy byli občané výrazně hrdí díky *mikulášům* na svou obec. Už jen nekonečný spor o to, kdo má nejhezčí čerty, nás utvrzuje v tom, že zde můžeme hovořit o dokládání své identity vůči obci. Za tradicí se sjíždí nejen rodinní příslušníci obyvatel Hornolidečska, ale také rodáci, kteří žijí již v jiné

lokalitě. Mladí muži přijíždí kvůli obchůzce do svých rodných obcí, aby mohli *létat* a dodržet tak tradici.

Na druhé straně stojí obyvatelé menších obcí, kteří až tak nelpí na své obecní identitě, ale uvědomují si, že to je jedna z valašských tradic, a příslušnost tak pocítují k regionu. Setkávala jsem se s myšlenkami, že by muži, kteří obcházejí v menších obcích (Valašské Příkazy, Lužná), rádi vyzkoušeli *létání* v obcích výraznějších (Valašská Polanka, Lidečko).

Mikuláš patří mezi nejvýznamnější tradice jižního Valaška. Přestože jsou pro vnější pozorovatele dosti kontroverzními, nikdo si neumí představit, že by zvyk létání čertů zanikl. Někteří lidé mají strach, neboť obcházení si většina spojuje s nocí. Setkala jsem se i s respondenty, kteří jsou od dětských let natolik traumatizováni, že se vyhýbají interakci s maskovanými. Mikuláš je přesto stále svébytnou tradicí a důležité je, že je považována za jedinečnou událost jak v rámci regionu, tak obce. Z toho důvodu vzrůstá počet obchůzkářů ve větších obcích, neboť se hlavně mezi mladými lidmi těší čím dál větší oblibě.

O autorce: Mgr. Lucie Navrátilová prováděla výzkum mikulášských obchůzek na Hornolidečsku od podzimu 2013 do jara 2016, a to v souvislosti s bakalářskou a později magisterskou diplomovou prací, kterou úspěšně ukončila vysokoškolské studium na Ústavu evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně.

1 FROLEC, Václav. Obřadní obchůzky „svatých nocí“. In: *Obřadní obchůzky*, FROLEC, Václav (ed.), Uherské Hradiště: 1988, s. 13.

2 VONDRUŠKA, Vlastimil. *Církevní rok a lidové obyčeje, aneb, Kalendářium světců a světic, mučedníků a mučednic, pojednávající o víře českého lidu k nim, jakož i o liturgii katolické*. České Budějovice: 1991, s. 79.

3 MOTLOVÁ, Milada. *Český rok od jara do zimy*. Praha: 2010, s. 236.

4 Respondent SB (1936).

5 Respondent SB (1936).

6 Respondent AK (1961).

7 Respondent AK (1961).

8 Respondent LK (1936).

9 BUZEK, Ladislav. Střetnutí autenticity a inovace v předvánočních obchůzkách na moravsko-slovenském pomezí. In: *Výroční obyčeje: Současný stav a proměny*, FROLEC, Václav (ed.). Brno: 1982, s. 160.

10 VAVŘINOVÁ, Valburga. *Malá encyklopedie Vánoc*. Praha: 2000, s. 178.

11 BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard (eds.). *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha: 2007, s. 558.

12 ZINDELOVÁ, Michaela. *Česká vánoční kniha: Obyčeje, zvyky, koledy, výzdoba, recepty a mnoho dalšího*. Praha: 2010, s. 77.

13 Respondent SB (1936).

14 BUZEK, Ladislav. Kulturně historické pozadí mikulášských obchůzek na moravském Valašsku. In: *Moravsko-slovenské vztahy v lidové kultuře*, LANGER, Jiří (ed.). Ostrava: 1974, s. 162.

15 Respondent MK (1987).

16 Pozn. č. 11, s. 928.

17 Pozn. č. 14, s. 161.

18 Respondent SB (1936).

19 Pozn. č. 14, s. 160.

20 Respondent RL (1989).

21 Pozn. č. 11, s. 1239.

22 Respondent SB (1936).

Výstava salašnictví v Novém Hrozenkově (14. 6. – 12. 7. 1936)

Petr Lidák

Jen obtížně bychom dnes hledali pamětníka, který by mohl vzpomenout salašnickou výstavu v Novém Hrozenkově, od jejíhož konání letos uplynulo právě 80 let. Připomenout toto výročí není samoúčelné, vždyť ovce se na Valaško po letech znovu pozvolna vrací. Když projíždíme v létě mezi Vsetínem a Velkými Karlovicemi, opět na loukách při silnici vidáme pasoucí se menší i větší stáda ovcí.

Za centrum salašnictví byl v minulosti po dlouhou dobu považován Nový Hrozenkov, kde se tento způsob chovu ovcí udržel snad nejdéle. Ještě na počátku 20. století bylo v obci 2990 kusů ovcí, přestože v té době obecně jejich chov neustále klesal a stával se pouze doplňkovou složkou hospodářství. Spisovatel a ředitel vsetínské školy Matouš Václavek ve svém Vsatském okrese v roce 1909 uvádí, že „obyvatelé Nového Hrozenkova provozují mimo rolnictví ještě bedlivě salašnictví. Hlavních salašův je 14 se 130–450 ovci, menších 16 s 50–70 ovci. Ovce jsou v létě 20 neděl venku na horách (salaších), kamž se odstěhují (odterygají) též majetníci jejich s rodinami.“¹

Počátkem 30. let minulého století, patrně v důsledku velké hospodářské krize a změnou systému hospodaření však dochází k úpadku ovčáctví i na Novém Hrozenkově. Propagaci, popularizaci a návrat k chovu ovcí měla přinést na svou dobu ojedinělá a velkolepá výstava salašnictví, která díky podpoře nadregionálních institucí dosáhla celostátního významu. Její cíl stanovili pořadatelé takto: „Tato výstava, která chce reprezentovat kraj a jeho minulost, vzbudit zájem o tento upadající obor hospodářského podnikání, povznést chov ovcí na samotném Valašsku i v krajích přilehlých, chce také upozornit na zdejší kraja jeho lid, přiblížit jeho život a poměry a přinést tak aspoň počátek lepší budoucnosti Valaška.“²

Myšlenka uspořádat výstavu je však o něco starší, jejím autorem byl Karel Langer spjatý s obcí již od roku 1923, kdy nastoupil jako učitel na místní školu. Již v roce 1934 připravil návrh na Stálou výstavu salašnictví. V rukopise datovaném 5. 10. 1934, uvádí, že výstava bude sloužit: „1) k posílení turistického ruchu – poučením o vzniku a charakteristickém zaměstnání místního lidu. 2) zachycení a uchování vymírajícího způsobu zemědělství.“³ Už tehdy uvažoval Langer o vzniku samostatného muzea, které by dokumentovalo a zachovalo zdejší tradiční formy hospodaření pro budoucí generace, ale zároveň sloužilo jako turistická atrakce, která přitáhne více zájemců na Valaško. Za zmínku stojí i tehdejší Langrova výstavní koncepce rozdělená do dvou částí. První zahrnovala vlastní salašnictví představené pomocí obrazových materiálů – map, plánů, fotografií, kreseb a předmětů – a také nádoby a nářadí, užívaného na salaších. Druhý oddíl měl zachytit domácí zpracování ovcí vlny a její využití, zejména v oblasti odívání. Doplňkem výstavy měla být expozice valašského sklářství, která by upozornila na tradici

■ Antonín Strnadel: Plakát k výstavě salašnictví, 92 x 61 cm
(Ze sbírek Muzea regionu Valašsko)

průmyslové výroby, tištěný průvodce a zpěvníček obsahující valašské koledy, písně pastýřské a zbojnické.

Absence výstavních prostor, nedostatek financí a v neposlední řadě také chybějící odborník, který by vše zorganizoval, byly příčinou, že vše skončilo jen v ideové podobě.

K oživení výstavní myšlenky došlo o rok později, kdy opět na popud Karla Langra se dala dohromady skupinka místních nadšenců v čele s odborným učitelem Františkem Šedým, poštmistrem Janem Ošťádaem, rolníkem Františkem Michálkem a dalšími rodáky. Postupně se jim dařilo získávat podporu významných hospodářských společností a institucí, které přejaly záštitu nad celou výstavou. Patřila k nim Zemědělská rada pro Slovensko v Bratislavě, Zemědělská rada moravská v Brně a Národohospodářský sbor pro moravskoslezské Pobeskydí. Ve sboru pořadatelů nechyběly státní výzkumné ústavy zemědělské, Pastvinářsko-lukařská a lesní jednota v Rožnově pod Radhoštěm, Štěfánikova společnost v Trenčíně, Zemědělské muzeum v Praze a další. V čestném předsednictvu bychom našli např. továrníka Jana A. Batu, dr. Viléma Kurze – přednostu ovčářsko-vlnářského výzkumného ústavu v Turčanském Svätém Martině, Jana Černého, presidenta země moravskoslezské, poslance Emanuela Vencla. Hrozenkovské zastupoval Joža Ország Vranecský st., sedlák a národopisný pracovník, který patřil k hlavním iniciátorům a zároveň pro výstavu poskytl i své cenné sbírky. Čestný výstavní výbor tvořilo na 120 osobností z oblasti průmyslu, kultury, představitelé obcí, církevní hodnostáři, učitelé, malíři a spisovatelé. V čele jeho předsednictva stál poštministr Jan Ošťádal, správcem výstavy byl jmenován učitel a kronikář František Šedý.

K odborným spolupracovníkům patřil i Basil Mácalík, ředitel Vyšší hospodářské školy v Přerově, v té době již ve výslužbě, což dokládá jeho korespondence s výstavním výborem. V úvodu svého prvního dopisu napsal: „Uspořádání výstavy salašnické považuji za šťastnou myšlenku. Výstava může skutečně oživit turistický ruch, uděláte-li dobrou reklamu, a snad i přispět o povznesení Valašska. Pro národopis bude vítaným příspěvkem. Svými vědomostmi rád přispěji.“⁴ Dále také doporučil, aby součástí výstavy byla autentická salaš s kompletním zařízením, kde se představí salašnický způsob chovu ovcí, včetně zpracování syra a dalších mléčných produktů. I z dnešního hlediska se jako velmi pokrokový názor jeví jeho poznámka: „... jen se musí přihlížeti k hygienickým požadavkům nové doby, všude vzorná čistota, bača i dojiči čistě oblečení, mléko cezeno na cezanech s vatovým filtrem, veškeré nádoby a náčiní potřebné v salaších rovněž bezvadně čisté. Obecenstvo kritické bude pracím přihlížet.“⁵ Doporučení nadčasové, i dnes prezentace přípravy pokrmů podléhá přísným hygienickým předpisům, s čímž se potýkají nejen muzea v přírodě, ale i soukromí zemědělci.

Zásadní podíl na samotné realizaci výstavy měl Antonín Strnadel, tehdy ještě student Vysoké školy uměleckoprůmyslové v Praze. Ujal se role hlavního výtvarníka, připravil záhlaví pro úřední listiny a oficiální korespondenci. Nakreslil mnohé výjevy ze života na salaši, pracovní postupy domácího zpracování mléka a vlny, typy valachů, tkalců a papučářů. Jeho neznámějším dílem z této doby je monumentální sgrafito s názvem *Příchon ovcí na salaš* (200 x 640 cm, kresba tuší), které zachycuje starobylý obyčej kropení valachů i ovcí vodou při prvním výhonu na salaš. Kompozici předcházelo 43 kresebných studií, které jsou uloženy ve sbírkách Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně. Dílo je syntézou Strnadlových studií k tématu salašnictví a současně uchovává podobu řady Hrozenkovjanů, např. Františka Michálka ze Závodí, starého bači Dirby a dalších. Strnadel pracoval hlavně o školních prázdninách, pobýval a tvořil v dřevěnici čp. 11/451, kde později vznikl zásluhou Karla Langra jeho památník. Antonín Strnadel byl autorem hlavního plakátu s vyobrazením valacha v klobouku tzv. husárku, který se vyznačuje vysokou střechou s širokým lemem dokola hlavy, z něhož jedno křídlo po straně visí dolů. Valach oblečený v buré huni má pod krkem zobrazenou mapu Československa s Podkarpatskou Rusí, se zvýrazněnou oblastí Karpat. Dolní pravý roh plakátu doplňuje mladý valach s valaškou v ruce a kabátcem – huňou přehozenou přes rameno. Mimo tento graficky velmi zdařilý plakát Strnadel pojednal i dopisnici, kde na rubové straně je technikou dřevorytu stylizované vyobrazení valacha v kroji s pastýřskou troubou stojícího před kolibou. V neposlední řadě sestavil i sborník, který obsahuje cenné články k historii pastýřství a salašnictví na Valašsku, dále statě o lidové hudbě, výtvarném umění, domáckém průmyslu. Mezi autory najdeme již zmíněného Jožu Országa Vranecského st., malíře a spisovatele Jana Kobzáně, historiky Karla Koblihu a Karla Čemohorského, vlastivědného pracovníka Andělína Hurta ml., učitele Jana N. Poláška, Karla Langra, Josefa Strnadla a další.

Na výstavě se významně podílel také fotograf František Bittner, který pořídil sérii snímků z hrozenkovských salašů, z nichž některé vyšly i jako pohlednice. Vsetínský lékárník Karel Puszkailer je autorem velmi známé pohlednice *Salaš v Kubičkově potůčku*.

Vhodné prostory k výstavě poskytla místní měšťanská škola. Bohužel se nedochovaly žádné fotografie z instalace, jediné informace o uspořádání výstavy do čtyř částí podávají ve stručnosti obecní kronika a tištěný plán, dnes vystavený v místním Strnadlově památníku. Jednotlivé oddíly jsou tam popsány takto:

- A. *Salašnictví v minulosti (1. nejstarší dokumenty o chovu ovcí, zpracování mléka, masa, vlny a kůže, 2. typy obydlí, koliby a kroje),*
- B. *Domácí chov ovcí a přidružená lidová výroba (1. ovce domácí, její původ a křížení, 2. zpracování mléka na salaši, postup výroby syra, 3. národopisné zvláštnosti, písně a zvyky, 4. zpracování vlny, výroba*

■ Antonín Strnadela: Střed sgrafita z výstavy salašnictví (Pohlednice ze sbírek Valašského muzea v přírodě, inv. č. 16874)

■ Zbojnická hospoda v Novém Hrozenkově – na Kyčerkách (Ze sbírek Valašského muzea v přírodě, inv. č. 16872)

a barvení sukna, 5. domácí průmysl, papučářství, vázání rukavic, kožichy, vlnáky, 6. lidová léčba),

- C. Racionální chov ovcí a jeho národohospodářský výnos (1. výstava plemenných ovcí, 2. výživa a pastva, 3. národohospodářský význam chovu ovcí, 4. moderní zpracování mléka a vlny, 5. pokusnictví, 6. veterinární oddělení),
- D. Salašnictví a kultura (1. salašnictví a národopis, kroj, stavby, písně, hudba a zvyky, 2. salašnictví ve výtvarném umění – obrazy, plastiky, betlémy, 3. literatura).⁶

Po dobu konání výstavy byly pořádány národopisné slavnosti a sjezdy. Byla zřízena i typická valašská salaš, jak doporučil Basil Mácalík, a stylizovaná zbojnická hospoda v Kyčerkách, jejíž podobu zachycuje fotografie s místní cimbálovou muzikou v popředí. Výstavu podle zápisů v obecní kronice navštívilo asi 10 000 lidí, včetně významných osobností. Mezi nimi i spisovatelka Marie Majerová, která uveřejnila v pražských novinách reportáž s názvem *Pastorále*, v níž uctívá práci chovatelů ovcí a nabádá ke zvýšení jejich chovu. Hned v úvodu svého článku píše: „Na výstavě salašnictví v Novém Hrozenkově je účelně rozdělený materiál, jehož ústřední postavou a bytostí je – ovečka. Ano, každý tu říká ovečka, ne ovce. Již v té běžné a nikoli dětinské nebo sentimentální zdobnělině je patrný vztah obyvatelů Valaška k tomuto zvířeti, které je vyživuje a vyjadřuje právě ovzduší pastorále, jak se utvořilo z pastýřského způsobu života. Velmi vkusné a názorné diagramy na této výstavě vymyšlené vtipnou hlavou a zpodobněné rukou umělce Antonína Strnadela Vám povědí, že:

Chov oveček upadá. A to je škoda! Ovečka je všestranně prospěšná a jen náš návyk způsobil, že se konzum zvrtl jen na jednostranné používání určitých mas a sýrů. Co nám tedy dává ovečka? Mléko, maso, vlnu, kůži, hnojivo... Ona vykusuje pastviny i po hovězím dobytku. Její mléko je výživnější než kravské, její sýr je vydatnější než maso, víc než vejce. Jedna ovečka dá za rok více než sta litrů mléka. A co děláme my? Kupujeme

dovážený sýr, maso aj. To vše nám povídají na výstavě diagramy sestavené z pestrých vlněných přáden, pod nimiž jsou vystaveny nádoby na zpracování ovčího sýra, formičky na máslo ve tvaru dřevěného půlměsíce, čerpáky, jejichž dřevo je černé dlouhým užíváním, kamenná závaží aj. Všechny práce spojené se zpracováním mléka jsou zde fotograficky zachyceny. Na obrázcích vidíme typy pracovitě valašského lidu. Ale vidíme tu i fujary (píšťaly), dlouhé přes celou jizbu, kobzy – předchůdkyně citery, valašky, opasky bačů i jejich pobíjené brašny. Je tu zpodobněn obřad stálého „dřevěného ohně...“⁷

Z její obdivné črty dostaneme alespoň z části představu o uspořádání výstavy a užitých výstavních prostředcích. Zajímavá je i skutečnost, že v oddílu o zpracování vlny měli návštěvníci možnost vidět, jak se tkala vlněná látka na ručním stavu v autentickém podání jednoho z posledních žijících hrozenkovských tkalců.

Po zrušení výstavy se shromážděný materiál měl stát základem sbírek pro vybudování salašnického muzea. K jeho realizaci došlo až o 50 let později, v roce 1985 v památkově chráněné chalupě čp. 451 ve středu obce. Zaslouhou prof. Karla Langra zde byla vytvořena stálá výstava salašnictví spolu s pamětní síní Antonína Strnadela. Splnilo se tím i malířovo předsmrtné přání, aby v případě, že by mu měl být zřízen památník, bylo to právě v dřevnici, kde v letech 1935–1936 pobýval a připravoval salašnickou výstavu. Tato expozice zachovává koncepci původní výstavy a je obohacená o Strnadelovy kresby z pozdějších let. Část v podkroví věnovaná tehdy chovaným plemenům ovcí byla v roce 1992 nahrazena krátkodobými výstavami prací malířů a výtvarníků tvořících na Valašsku.

I v současné době je Památník Antonína Strnadela nejen stálou připomínkou tradičního chovu ovcí, ale stal se místem pořádání folklorních programů při zahájení nových výstav i během celé letní sezony.

Literatura:

LANGER, Karel. Salašnictví v díle Národního umělce, malíře a grafika Antonína Strnadla. *Vlastivědné listy Severomoravského kraje*, 1987, č. 13, s. 31–34.

KUNZ, Ludvík. Rolnické salašnictví na Novém Hrozenkově v období rozpadu jeho tradičních technik. *Valašsko*, 1957, r. 6, s. 73–89.

KUNZ, Ludvík. Vědecká ilustrace a dokumentární tvorba Karla Langra v české etnografii (k umělcovým osmdesátnám). *Český lid*, 1984, r. 71, s. 237–238.

URBACHOVÁ, Eva. Dokumentární kresby Antonína Strnadla ve vsetínském muzeu. *Zpravodaj OMV Vsetín*, 1990, s. 23–25.

URBACHOVÁ, Eva. Karel Langer a vsetínské muzeum. *Zpravodaj OMV Vsetín*, 1993, s. 71–73.

¹ VÁCLAVEK, Matouš. *Všatský okres*. Brno, 1909, s. 97.

² F. Š. [ŠEDÝ, František]. Výstava salašnictví. In: STRNADEL, Antonín. *Sborník výstav salašnictví v Novém Hrozenkově od 14. června do 12. do července 1936*. [Nový Hrozenkov], 1936, s. 5.

³ LANGER, Karel. *Stálá výstava valašského salašnictví v Novém Hrozenkově*. Valašské muzeum v přírodě, Pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 44.

⁴ MÁCALÍK, Basil. *Dopisy Výstavnímu výboru výstavy salašnictví v Novém Hrozenkově*. Valašské muzeum v přírodě, Pomocný sbírkový fond Rukopisy, inv. č. R 45.

⁵ Tamtéž.

⁶ MZA Brno – SOKA Vsetín, Archiv obce Nový Hrozenkov, inv. č. 34 – Kronika obce 1933–1944.

⁷ MAJEROVÁ, Marie. *Pastorále*. In: *Sto let knihovny v Novém Hrozenkově*. Nový Hrozenkov, 1982, s. 21–22.

Výstava „Kopřiva“ v příborské pobočce Muzea Novojičínska

Václav Michalička

Muzeum Novojičínska, p. o. zrealizovalo na pobočce Muzeum a pamětní síň S. Freuda v Příboře (od 3. listopadu 2016 do 28. května 2017) výstavu nazvanou *Kopřiva*, jejímž cílem je představit historický fenomén zpracování vláken kopřivy dvoudomé (*Urtica dioica*). Prezentovány jsou především sbírkové předměty, které se dochovaly na území České republiky v muzejních institucích. Tyto artefakty svým časovým zařazením pocházejí z období od 18. až do počátku 20. století.

K nejstarším hmotným archeologickým nálezům kopřivové textilie patří jemná tkanina objevená v hrobové výbavě na sídlišti Voldtofte z doby bronzové v Dánsku. Vytvořena byla mezi lety 940–750 př. n. l. a sloužila k ovinutí zpopelněných pozůstatků bohatého muže. Podrobná analýza potvrdila skutečnost, že použité kopřivy nevyrostly v Dánsku, ale v Rakousku, odkud bylo plátno patrně importováno jako výjimečné zboží. O luxusním charakteru kopřivových textilií napovídají i další nálezy z doby železné v Dánsku. Kopřivové vlákno v minulosti patrně již od neolitu představovalo v podobě nití vcelku běžnou záležitost. Zajímavým dokladem je mediálně dobře známý nález pravěkého muže Ötziho z ledovce v oblasti Ötztálských Alp (nalezeného v roce 1991 ve výšce 3210 m n. m.), který žil před 5000 lety. Ten měl ve své výbavě šíp, při jejichž konstrukci v případě upevnění ptačích letek byly použity nitě z kopřivového vlákna. Věrné repliky Ötziho šípů zhotovené pro účely výstavy v příborském muzeu jsou prezentovány spolu s dalšími rekonstrukcemi, které přibližují archaické možnosti zpracování kopřivového vlákna včetně výroby provázků, jednoduchých tkanin či sítí. Pomocí rekonstrukce je za spolupráce s Helenou Březinovou z Archeologického ústavu Akademie věd ČR představen nejstarší doklad kopřivové tkaniny nalezený na území České republiky. Jedná se o pozůstatky textilií pocházející z období Velké Moravy nalezené na archeologické lokalitě Břeclav – Pohansko. Kopřivové vlákno bylo zde určeno ve dvou případech, což potvrzuje využívání těchto rostlin v raném středověku.

V ruských muzeích se nachází značné množství oděvního textilu z kopřivového vlákna pocházejícího ze sibiřského prostoru, kde se také nejdéle (až do 20. století)

Pro výstavu pracovníci muzea v Příboře zhotovili košili z tkaného kopřivového plátna.
(Foto archiv V. Michaličky)

dochovala výroba kopřivových rybářských sítí. Pevné a odolné sítě z kopřiv zhotovovala ještě ve 20. století například také některá indiánská etnika v Severní Americe. Ačkoliv sbírky muzeí na území České republiky nejsou zdaleka na kopřivový textil tak bohaté, nejvíce autentických artefaktů na výstavě pochází především z 19. století, kdy stále v určité historické kontinuitě docházelo ke zpracovávání lýka kopřiv a jeho využívání v textilní výrobě. V tomto období se kopřivové nitě používaly v různých kvalitách. Z těch nejhrubších se zhotovovala pytlovina a plachtovina, z jemnějších se tkaly zejména ubrusy, ubrousky, ručníky i různé utěrky. Nejjemnější příze sloužila k produkci paličkových krajk, které byly značně oblíbené, také se jich z kopřivových produktů dochovalo nejvíce a na výstavě budou mít silné zastoupení v celé široké škále použití. Ojedinělý soubor krajk byl na výstavu zapůjčen z Muzea regionu Valašsko. Právě v tomto muzeu se podařilo identifikovat několik desítek artefaktů z kopřivového vlákna. Jedná se výhradně o paličkovanou krajk tvořící výzdobu krojových součástek a úvodních plachet. Zejména díky sbírkovým předmětům Muzea regionu Valašsko bylo možné doložit velkou šíři použití kopřivových krajk v minulosti a poukázat na jejich nezanedbatelnou úlohu v rámci lidové kultury.

Kopřivové krajky nejčastěji smetanové barvy sloužily k výzdobě lněného a bavlněného materiálu. Jednalo se zejména o úvodnice, koutní plachty, vínky, šatky, čepce, límce či obojky. Lidově se tyto krajky nazývaly *misikornové* či *šušelové*, na Slovensku *mizikor* nebo *necikor*. Kopřivové krajky se v Čechách paličkovaly například ve Vamberku, na Slovensku v okolí Nového Mesta nad Váhom a v Seredi. Vedle uvedených výrobků se kopřivová příze také používala na zhotovování oděvů, patrně ovšem v ne příliš velkém rozsahu. Ojedinělým dokladem jsou sukně z kopřivového vlákna zapůjčené na výstavu z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě a Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. O kombinování kopřivy s jiným materiálem přináší svědectví specifické kalhoty z Kravařska z 19. století, při jejichž výrobě bylo použito kopřivové a vlněné vlákno (na výstavu zapůjčeno z Moravského zemského muzea v Brně).

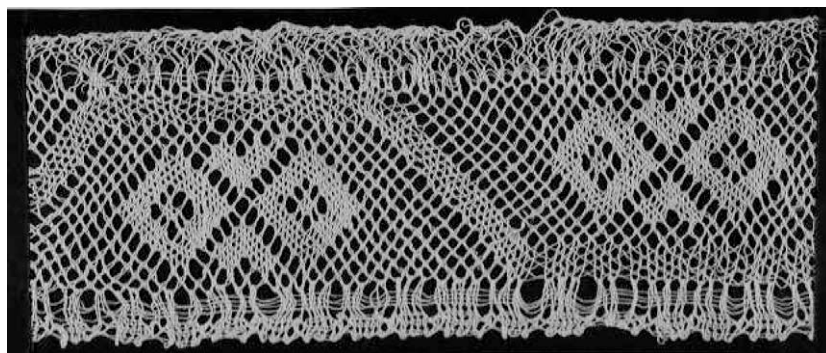
Informace z terénního výzkumu na Slovensku z oblasti Kysuc prováděného Annou Kiri-polskou a Márií Húšťavovou přináší velmi zajímavé poznatky o fenoménu domácího zpracování kopřivové příze na počátku 20. století na výrobu pytlů a plachet trávníků (Dunajov, Stašklov, Riečnica, Harvelka, Vodičovská dolina). Kopřivové plátno zhotovovali především lidé, kteří neměli možnost nasít si vlastní len. Na české straně Beskyd byla podobná situace za první světové války v obci Morávka. Juraj Zajonc ve své knize *Premeny vlákná* uvádí další kysuckou obec Vychylovku, ve které se spřádaly hrubé lněno-kopřivové nitě na tkaní pytlů. Zmiňuje i další slovenské obce již mimo Kysuce. Jednalo se o Málinec, kde rovněž v období první světové války míchali kopřivové vlákno s konopným a vyráběli z něj pytlovinu i plátno na mužské košile. V obci Tuhár ve stejném období zpracovávali nemíchanou kopřivovou přízi používanou také na produkci pytlů. Dva pytle z obce Vychylovka zhotovené z kopřivového vlákna zapůjčilo na výstavu Kysucké muzeum v Čadci.

Důležitou historickou etapou využívání kopřivového vlákna byla zcela jistě první světová válka. Naprostý nedostatek textilních surovin vedl k hledání nových možností a materiálů.

■ Úvodová plachta s kopřivovou krajkou ze sbírek Muzea regionu Valašsko (Foto archiv V. Michaličky)

Kopřivové lýko bylo dobře známé a představovalo velmi lákavý potenciál. Problémem ovšem byla malá výnosnost a náročnost na mechanické zpracování. Proto docházelo k vývoji nových technologií, z nichž nejznámější byla tzv. *metoda profesora Richtra*. Ta spočívala v tom, že se stonky rostliny vařily ve dvouprocentní mýdlové lázni, nebo se močily v amoniakové vodě. Spotřeba tkanin byla během 1. světové války enormní; velkou část odčerpávala především armáda. Na území Rakousko-Uherska se proto mnohé textilní továrny specializovaly na zpracování náhražkových materiálů. Tkaniny z kopřivového vlákna zhotovovaly například Schrollovy textilní závody v Broumově-Olivětině a Meziměstí. V Hořicích v Čechách bylo v roce 1916 zasazeno 850 000 sazenic kopřiv a fungovala zde také okresní sběrna kopřiv. Pro rakousko-uherskou armádu v textilních továrnách vznikaly tkaniny určené na obvazový materiál, podšívky k uniformám a také na různé galanterní doplňky vojenské výstroje. Produkovaly se také látky pro civilní užití. Vlastivědný pracovník v Místku (dnes součást Frýdku-Místku) Antonín Přecechtěl po 1. světové válce shromáždil kolekci výrobků z náhražkových materiálů. Tento soubor také obsahoval svetr z kopřivové příze a dětský oblek z kopřivové látky. Na výstavě bude toto období zastoupeno mimo jiné párem dětských bot s podšívkou z kopřivového plátna (Muzeum Beskyd Frýdek-Místek) či nouzovým spodním prádlem z kopřivového plátna (Muzeum Velké Meziříčí). Specifickými a dobře prezentovatelnými doklady vztahujícími se k situaci za 1. světové války jsou provolání, vyhlášky a plakáty vyzývající ke sběru kopřiv civilní obyvatelstvo. Jejich součástí také byly přehledné návody, jak stonky kopřiv sbírat. Po roce 1918 význam kopřiv v textilním průmyslu rychle upadal. Během 2. světové války sice Schrollovy závody obnovily produkci kopřivového plátna, ale pouze na krátkou dobu.

■ Kopřivová krajka ze sbírek Muzea regionu Valašsko (Foto archiv V. Michaličky)

Uvedené informace jsou pouze stručným nástinem problematiky historického fenoménu zpracování kopřivového vlákna a také základním představením výstavy, která vznikla za spolupráce dvaceti čtyř muzejních a vědeckých institucí. Přípravě výstavy předcházela celá řada experimentů a rekonstrukcí prováděných ve specializované dílně tradičních rukodělných technologií v příborské pobočce Muzea Novojičína. Cílem těchto experimentů bylo jednak vytvořit předměty z kopřivového vlákna, které by v potřebné šíři doplnily chybějící autentické artefakty, ale také ověření a rekonstrukce rukodělných postupů zpracování a získávání lýka z kopřiv. Tyto experimenty pomohly osvětlit celou řadu technologických specifik, která v historických pramenech ani v terénních sběrech nebyla podchycena. Tímto způsobem vznikly ukázky různých druhů nití a provázků, tkaných textilií, sítí a dalších kopřivových produktů. Ve spolupráci s Muzeem a galerií Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou (na projektu se podílela etnografka Martina Rejzlová) byl rekonstruován postup výroby kopřivové krajky. Pro účely výstavy pracovníci muzea v Příboře také zhotovili jednoduchými rukodělnými postupy košili z tkaného kopřivového plátna odkazující na pohádku Hanse Christiana Andersena *Divoké labutě*, ve které dívka pomocí košil z kopřivového vlákna vysvobozuje své zakleté bratry.

Literatura:

- BŘEZINOVÁ, Helena – PŘICHYSTALOVÁ, Renáta. Úvahy o textilní výrobě na Pohansku na základě analýzy nálezů textilních fragmentů a předmětů souvisejících se spřádáním a tkaním. *Památky archeologické*, Praha: AV ČR, Archeologický ústav, 2014, CV, č. 1, s. 155–214.
- KMOŠEK, Jiří – KMOŠKOVÁ, Lenka. *Příběh lnu*. Sebranice: Spolek archaických nadšenců, 2013.
- MARKOVÁ, Ema. *Slovenské čipky*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1962.
- MERTOŮVÁ, Petra a kol. *Výšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2013
- MEVALDOVÁ, Helena – TAUBEROVÁ, Monika. *Len, konopí, kopřiva; doprovodný materiál výstavy Národního muzea ve dnech 16. 10. 2008 – 1. 3. 2009*, CD.
- PÁVEK, Miloslav. Textilní výroba v historickém přehledu. *Rozpravy Národního technického muzea v Praze 50*. Praha: Národní technické muzeum, 1971.
- ŽAJONC, Juraj. *Premeny vlákna*. Bratislava: Edition Ryba, 2012.
- PILLER, Bohumil – LEVINSKÝ, Otto. *Malá encyklopedie textilních materiálů*. Praha: SNTL, 1978.
- ČAPEK, Jindřich. *Textilní vlákna*. Příručka pro odborné kursy a textilní školy. Praha: Práce, 1951.
- MYŠINSKÝ, Oldřich. *Textilní vlákna*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957.

Jubilejní dožínky Zlínského kraje 2016

*Děkujem Ti, Hospodine, za úrodu na rovině,
děkujem Ti, Bože náš, za úrodu na nivách.*

*Zlatý klas požehnal nám Pán Bůh zas,
požehnal nám úrodu, dával dobrou pohodu.*

*Zlaté klasy, zlatý klas, ve snopy vás svážem zas,
ve snopy a mandely, povezem do stodoly.*

Díky bohatým zkušenostem, moudrostem, opakujícím se přírodním ukazům předávaným a tradovaným z generace na generaci v souvislosti s církevním rokem si lidé vytvářeli vlastní lidový kalendář. Jemu přizpůsobovali svůj rodinný život, v závislosti na něm určovali vlastní domácí a polní práce. Podle něj prorokovali budoucnost, zdar či neúrodu svých polností a svůj osud vůbec.

Dožínky, obžínky, dožatá tak představují slavnost po ukončení žni. Ale byla to původně i odměna za práci. Řada názvů je tedy také odvozena od artefaktů žatvy, jako je *věvec (starý)*, nebo od sousedské výpomoci jako způsobu provedení sklizně (*pobaba, homola*) nebo podle dožínkového pohoštění – *aldamáš*.

Původ dožinek může být spatřován v předkřesťanské slavnosti díkůvzdání za úrodu a přinášení oběti pohan-skému božstvu. Oslava ukončení žatvy se v různých formách udržovala na selském hospodářství, po mnoho generací tvořila součást pracovního rytmu také na feudálních velkostatech. V nedávné minulosti byli všichni závislí na tom, co byli schopni sami vypěstovat. A proto se ze svých výpěstků a úrody mohli společně radovat.

I s tímto krédem vstupoval tým pořadatelů, spolupracovníků, odborníků, účinkujících a dobrovolníků do přípravy mimořádné slavnosti – jubilejních 10. dožinek Zlínského kraje, které se dle názorů pozorovatelů i nadšených diváků v mimořádném letním čase staly důstojnou oslavou úrody a pracovitosti hospodářů.

Program jubilejních dožinek byl díky pozměněné dramaturgii, která byla zacílena na všechny čtyři historické okresy kraje a zdejší národopisné regiony – Hanou, Valašsko a Slovácko se zastoupením Luhačovického Zálesí, Dolňácka, Uherskobrodského i Moravských Kopanic –, pestřejší a barevnější. Nabídl tisícům návštěvníků srovnání

Zástupci Zlínského kraje nesou části dožínkového věnce hospodáři

(Foto archiv R. Habartové)

jedinečnosti a originality obřadních, svátečních i pracovní krojů, tradic, zvyků, obyčejů. Představil světský i duchovní rozměr oslavy úrody, tvůrčí dílny pro děti i dospělé, atraktivní výstavu zemědělské techniky a gastronomii ze všech koutů Zlínského kraje.

Poprvé byly tento rok dožínkové slavnosti čtyřdenní a jejich uchopení jako celokrajského programu připravilo zajímavou podívanou. Muzeum Kroměřížska otevřelo dveře oslavě dožinek čtvrtetní vernisáží výstavy *Příběh chleba*. Páteční pořad *Plody země v krásu proměněné* byl koncipován v duchu poznávání všech koutů Zlínského kraje – Kroměřížska, Zlínska, Vsetínska a Uherskohradištska prostřednictvím ztvárnění lidských postav z typických plodin, které nám poskytují různé kouty kraje. Práci s plodinami a přírodninami si pak mohli vyzkoušet zástupci nejmladší generace ve workshopových dílničkách. Večerní náměstí patřilo pořadu *Dožínkové pozdravy*, v němž se představili muzikanti, tanečníci a zpěváci partnerských měst města Kroměříže – rakouského města Krems a slovenské Nitry.

Sobota připravila tisícům návštěvníků stěžejní program. Za znění tónů dechové hudby Zdounečanka a Hanačka přivedli vlajkonosi na koních do centra dění *dožínkový průvod* čítající na 800 zástupců jednotlivých regionů nastrojených v krojích. Následovaly kočáry vezoucí představitele města, kraje a státu. Úvodní blok průvodu patřil představitelům Hané, kterých městem obřadně kráčelo na 160, mezi nimi zástupci města Chropyně s členy souboru Ječmínek; skupina z Kyselovic se rozrostla o malé Hanáky, kteří se scházejí díky aktivitě místních maminek. Následovala obec Skačice, Hanáci z Tlumačova, Záhlinic, Žalkovic a Břestu. Hanou uzavíral pěvecký soubor Moravan v čele s Miroslavem Uhlířem. V průvodu nechyběli zástupci pestrého Slovácka, z nižšího Kněžpole, chříbských Buchlovic, osobitých Míkovic, zástupci ostrožského Dolňácka z Blatnice pod Sv. Antonínkem, specifických Boršic u Blatnice či horského bělokarpatského kopaničářského Starého Hrozenkova, ani hosté z Luhačovického Zálesí (Luhačovice, Provodov) a Valašska (Halenkov, Hutisko Solanec, Nový Hrozenkov). V průvodu se představili hosté z Kremsu i Nitry. Všechny obce prezentovaly také folklorní soubory, muziky, mužské a ženské sbory, které předvedly své umění v třídením programu od čtvrtka do soboty, kdy slavnost dožinek vrcholila. Hlavní hospodář, hejtmán Zlínského kraje Stanislav Mišák, přijal od zástupců Hané, Valašska, Slovácka a Luhačovicka dožínkové věnce, které s hlubokou symbolikou spojil žezlem se znakem Zlínského kraje do jednoho soudržného dožínkového věnce.

Očekáváno bylo tradičně předávání ocenění *Regionální potravina Zlínského kraje* a poté si již návštěvníci mohli z pestré programové nabídky vybrat promenádu mezi atraktivní zemědělskou technikou či stovkou stánků s rozličným tradičním zbožím a pochutinami, zastavit se u řemeslníků, zhlédnout pořad dětského folkloru *Ze zrníček klásky*, komponovaný

■ **Valaši v průvodu** (Foto archiv R. Habartové)

■ ■ **Z pořadu Jídlo mi chutná, je to věc nutná**
(Foto archiv R. Habartové)

■ ■ ■ **Krojovaný průvod z Hané**
(Foto archiv R. Habartové)

pořad dospělých souborů *Jídlo mi chutná, je to věc nutná*, zatančit si s dechovou hudbou Boršičanka nebo obdivovat originalitu v žertovně laděném pořadu souboru POLENO a Ludové hudby Petra Kuštára z Bratislavy. Na své si přišli ti, kdo vydrželi na náměstí do pozdních večerních hodin s místním bluesovým seskupením. Nově zařazený *Malý gastrofestival* lákal vůněmi a specialitami regionálních kuchyní, bohatý program se odehrával na Velkém náměstí, na nádvoří Klubu Starý pivovar i v zahradě chrámu Sv. Mořice. Duchovním obohacením a novou tradicí se stala *Děkovná mše svatá*, která v neděli jubilejní dožínky Zlínského kraje zakončila.

Návštěvníci okusili pestrou ochutnávku lahodných písní, tanců a scének v podání sólistů, skupin a souborů z celého kraje. V tematických tanečních, hudebních a pěveckých blocích i scénkách se představili hanácké děti, zpěváci a muzikanti Kněžpolský mužský sbor a Ženský pěvecký sbor Děvčice z Kněžpole, mužský a ženský sbor z Mikovic, muzika Burčáci, ženský sbor Půtnice a chasa z Blatnice, mužský sbor Boršičané, taneční skupina z Boršic s harmonikářem Vlastikem Ondrou, Vlasta Grycová se svou skupinou, Soubor Kopaničár ze Starého Hrozenkova, z Valašska dětský soubor Kyčera Halenkov, soubor Hafera z Nového Hrozenkova, soubor valašských písní a tanců Zákopčan, Děcka z Buchlovic, Leluja z Provodova a řada dalších.

Zcela jistě se letos podařilo naplnit myšlenku krajského rozměru dožinek s vyjádřením vzájemné úcty, sounáležitosti a respektu jednotlivých regionů v očích účinkujících i tisíců návštěvníků.

10. jubilejní dožínky Zlínského kraje se uskutečnily ve dnech 18. až 21. 8. 2016 díky pořadatelskému Okresní agrární komory Kroměříž, města Kroměříž ve spolupráci s Domem kultury v Kroměříži, pod záštitou hejtmána MVDr. Stanislava Mišáka a starosty města Kroměříže Mgr. Jaroslava Němce, za finanční podpory Zlínského kraje.

Romana Habartová

54 Gajdovál gajdoš

2.
Gajdovál gajdoš, gajdovál za groš a to dycky na
gajdičky,
z téj maléj šutěj kozičky, gajdovál gajdoš, dva
hudci za groš.

3.
A to byl šutkár, na robotě hrál, a to pěkně
pomalučky,
iďa na zámek Brumovský, daj pámbu nebe,
hudcom aj těbe.

Gajdovál gajdoš

Pod souslovím valašský hudební folklor, chcete-li lidová hudba na Valašsku, se mnohým vybaví cimbalová muzika v instrumentálním složení housle, kontrabas, houslový/violový kontr, klarinet nebo flétna a samozřejmě velký cimbál. Ano, vypadá to, že toto je muzika reprezentující lidovou hudbu v oblasti povodí Rožnovské a Vsetínské Bečvy již po mnoho století. Nevím, jestli Vás, poučené čtenáře naší revue, překvapím, ale není to tak úplně pravda. O tom, že velký – maďarský typ cimbalu je na Moravě doma teprve necelých sto let, se v Muzejním zpěvníku zmíním někdy příště. Vynechám dnes také kapitolu spojení smyčcových a plechových dechových nástrojů označovanou „štrajch“. S malou nadsázkou se dnes spolu vydáme až ke kořenům.

V samém počátku lidového muzikantství najdeme nástroj, který nám dnes připadá až archaický. Pokud pomineme kostelní varhany, tak v minulosti měl ve vesnici dominantní hudební úlohu právě tento nástroj. Gajdy. Jak uvádí přední český organolog Pavel Kurfürst, tak literární a především ikonografické doklady z celého českého území dokazují, že v 16. a 17. století byl hlavním a většinou i jediným venkovským muzikantem dudák. Ten byl přítomen při všech lidových slavnostech, na svatbách, posvíceních, poutích a dalších zábavách. Teprve na konci 16. století se dudák, resp. na Moravě gajdoš, začal sdružovat s dalšími muzikanty. Především s pištcí a později hudci hrajícími na velikostní rozdílné violínové nástroje. Na území severovýchodní Moravy se ustálilo pravidelné složení „gajdošské muziky“. Gajdy zde zastávaly funkci vedoucího melodického a často také rytmického nástroje a dvoje housle se podělily o druhý hlas a rytmizující kontr. Ještě později přibyl do party basista a také klarinetista. V dnešním zpěvníku chci ale vydvihnout právě gajdy a připomenout dobu jejich největší slávy, která se, jak pevně věřím, opět navrací. Proto ten delší úvod.

K historickému a mechanickému vývoji dud mi dovoluji použít slova zuberského výrobce i hráče na tento nástroj Pavla Čípa, který mimo jiné vybral a uspořádal Gajdošský zpěvník, ze kterého je dnešní písnička. Pavel Číp v úvodu zpěvníku připomíná, že od konce 12. století do současnosti jsou dudy trvalou součástí hudebního instrumentáře prakticky všech evropských národů. Až do 16. století měly dudy v Evropě ustálenou podobu. Ty nejstarší sestávaly z melodické píšťaly upevněné k zásobnímu měchu. Od poloviny 13. století je pak doloženo používání jedné, případně dvou doprovodných píšťal. Zásobní měch se nafukoval ústy. Od 16. století se v Evropě začala konstrukce dud regionálně lišit. Rozdíl je především v nafukování měchu pomocí dechu nebo dmýháku. Zásadní difference je samozřejmě v množství a rozdílnosti píšťal, stejně jako v regionálních variantách ladění nástroje, které jsou pro dudy tak typické. Stavba nástroje vedla k oblíbenosti a ustálenosti určitých tónových řad, dle kterých jde ještě dnes určit, zda se jedná o píseň původně hranou na dudy. Rozdílné a méně variabilní ladění mělo za důsledek postupný ústup dudáků z kapel, ve kterých byly na Moravě dudy nahrazeny především chromaticky laděným cimbálem, případně klarinetem. A jak je to s názvoslovím? Dudy nebo gajdy? Abychom do etymologie slova zcela nezabředli, tak použijme jen základní termíny. Slovo dudy pochází z označení tureckého hobojevitého nástroje „dūdūk“. Toto označení se v 16. století rozšířilo po celé Evropě. Ve stejném období se ovšem na Balkáně a v zemích východní a střední Evropy používalo další pojmenování, vycházející z arabského slova „gaita“ (gchaydcha), jímž byly v tehdejší spisovné turečtině označovány dudy. Označení se postupně vyvíjelo a měnilo v závislosti na konstrukci a velikosti nástroje. Na našem území dělíme tento aerofonní nástroj rámcově na české dudy a moravské gajdy. Dovolte mi pro zajímavost vyjmenovat i další označení nástroje, která dokládají rozmanitost a barevnost českého jazyka: kozel, kozlík, pukl, puklík, buklo, velký kozel, fuky, bzíky, dudky, hrkavky, šutky, šotky, moldánky, mulitánky, kyjdy a další. Mezi centra gajdošské hry na Moravě patří oblast s archaickým folklorním projevem. Jedná se především o horské a podhorské regiony spojené se salašnictvím a mnohdy ovlivněné karpatskou kulturou. Telegraficky bych připomněl gajdoše z Jablunkovska a Těšínska, tradici uchovávanou jedinci na Valašsku. Gajdoše najdeme také na Slovácku – především v hornáckých obcích, na Strážnicku a na Kopanicích. Za zmínku moravského působení gajdošů stojí také oblast Horácka. Gajdošů ovšem v posledních letech přibývá, stejně jako kapel, které svým instrumentářem i repertoárem vycházejí z původních nástrojů i tónových řad, které jsou pro tyto dechové nástroje typické.

Tolik aspoň povrchní exkurz k typologii, vývoji a charakteristice hudebního nástroje, který má své čestné místo v organologii českých, nejen lidových nástrojů. Za povšimnutí by zcela jistě stáli také konkrétní gajdoši, kteří se stali výrazným sociálním

prvkem vesnice i širšího okolí. Byly to většinou výrazné osobnosti a v minulosti také užiteční respondenti při výzkumech a sběru lidových písní.

A co říci k dnešní písničce? Naučte se tuto nesložitou durovou písničku, která opakovaně využívá sestupné pětitéonové řady. Střídání sudého a lichého taktu navozuje ono gajdování. Přeji Vám, abyste měli možnost zazpívat si ji přímo s gajdošem, nebo si na gajdy dokonce zahrát. Cítit pod rukou nafouknutý měch a vydávat z nástroje tóny průrazné a typické barvy je vloženo požitkem hodným muzikoterapie. Jedině snad doporučuji

zpočátku tvořit o samotě v odhlučněné místnosti. Onen typický zvuk je přece jen pro okolí dosti průrazný. Zamyslete se také nad tím, na co se teda za ony groše hrálo? Na gajdičky? Na šutky?

Vážení čtenáři Muzejního zpěvníčku, loučím se s Vámi hezkým pozdravením z uvedené písničky: Pámbu daj nebe, hudcom...aj Vám.

Jaroslav Kneisl

1 ČÍP, Pavel (ed.). *Gajdošský zpěvník*. Brno: Salve regina, 2009, s. 192.

Rozhovor s Vladislavou Hrubešovou

Narodila se 13. října 1961 v Hranicích na Moravě. Absolvovala tamější gymnázium a pak Pedagogickou fakultu v Hradci Králové. Původním povoláním je učitelka 1. stupně základní školy, ale učila jen několik let. Pracovala ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kde připravovala programy pro školy. Dnes žije ve Velkých Karlovicích „Na Matčině“ (vedle Oslového, nad Jezerným). Svoji živnost provozuje doma. Letos v září jí byl udělen titul „Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje“. Obdržela jej v oboru práce s textiliemi, těžká a lehká krejčovina – šití a zdobení valašských krojů.

Kdyjsi, Vladko, začala s šitím krojů?

První pokusy ušít valašský kroj se vztahují k době, kdy jsem se přestěhovala do Rožnova pod Radhoštěm. Začala jsem hrát v cimbálové muzice, pracovala jsem ve Valašském muzeu v přírodě, kde jsem se díky paní Marii Brandstetetrové seznámila s kroji blíže. Tato vynikající etnografka mě nechala nahlédnout do bohatých sbírek depozitáře a dodnes je pro mě její písemné dílo důležitým odborným pramenem, ze kterého při šití vycházím. Nejsem vyučená krejčová, ale šít i další ruční práce mě naučila v útlém dětství moje maminka. Inspirací mi byla babička, vynikající kreslířka a vyšivačka. Šila záhorské kroje a už v předškolním věku mě učila první jednoduché vyšivačské stehy. Začít se „živit“ šitím krojů jsem se rozhodla v roce 1993. O ušití začalo mít zájem postupně víc a víc lidí, zprvu to byli mí kamarádi folkloristé, a s denním zaměstnáním jsem přestávala vše stíhat. Musela jsem se rozhodnout pro jedno z nich.

Co konkrétně šijete a vyšíváte?

Šiju celé valašské ženské a mužské kroje, i dětské. Nevyrábím čepce, nevyšívám bílou zuberskou výšivku a nešiju svá-

■ Vladislava Hrubešová při práci (Foto archiv J. Plátkové)

teční novohrozenkovský ženský kroj. Tyto součásti přenechávám profesionálkám. Šiju také stylové oblečení pro obsluhu valašských restaurací, občasná civilní oblečení v lidovém stylu. Ráda jsem šila historické vojenské uniformy. Na ty bohužel už nemám v současné době čas. Šiju nejraději a převážně doma, předvádění se účastním pouze výjimečně, a to z časových důvodů. Vážím si možnosti ukazovat výrobu krojů ve svém bydlišti ve Velkých Karlovicích a několikrát za rok v rožnovském muzeu. Inspirativním byla účast na programu o krojích ve Strážnici pod vedením doktorky Blanky Petrákové, a šlo o setkání s šičkami krojů z různých oblastí. Zajímavá práce byla rekonstrukce kroje z Hustopeč a krojů pro soubor Hurčánek z Palkovic nebo spolupráce s Máriem Kotrbou na výrobě talárů pro Ostravskou univerzitu, které se šily z vlněného sukna s výšivkou jako výzdobou. Z posledních zakázek byly pro mě velice poučné a v mnohém nové například šití z různých druhů hedvábných látek nebo práce pro rožnovský skanzen, kde jsem pod odborným vedením magistry Lenky Drápalové šila zajímavé textilní součásti pro rozsáhlou nadcházející výstavu. Převážně šiju kroje pro valašské soubory, cimbálové muziky, ale i pro jednotlivce – milovníky kroje a nejraději pro své sousedy z Karlovic, kteří si nechávají opravit nebo doplňují kroj po stařence nebo staříčkovi a nosí jej při různých příležitostech během roku. Moc ráda šiju svatební kroje pro mladé dvojice.

Kdejsi získávala stříhy oděvů?

Stříhy jsem si postupně vytvářela podle starých krojů, podle písemných i obrazových pramenů z muzea, podle stříhů starých vojenských uniforem; žilety, vojenské fraky jsou stříhově skoro stejné jako valašské lajbiky a podobně. Dnes si stříh kreslím zvlášť pro každého zákazníka, aby kroj perfektně seděl.

Držíš se zažitých technik šití a vyšívání nebo se pokoušíš do své práce vnášet něco nového? Jak moc se snažíš být ve svém počínání autentická?

Samozřejmě se snažím co nejvíce se držet starých vzorů a zejména zachovat přírodní materiály: len, bavlna, vlněné sukno. Ale také se snažím šít pestřejší škálu

například kordulek, a to nejen z červeného sukna. Kroj nikdy nebyl uniformou, jak vidíme zejména u většiny valašských souborů. Držím se starých technik šití a vyšívání, ale snažím se každý kroj odlišit motivkem, barevně, nějakým detailem... Jednak chci, aby každý zákazník měl kroj, který se hodí k jeho osobě: jaké barvy má rád, co mu sluší vzhledem k věku, k postavě a typu osobnosti, a jednak mám radost, když vymyslím něco „nového“ ve starém duchu. Nejlepším a nejpřísnějším kritikem je mi v tomto ohledu má dcera.

Jaké materiály používáš?

Šiju z přírodních materiálů, jako je len, bavlna, vlněné sukno, vlna, ale někdy musím použít i „umělinu“, protože se přírodní varianta materiálu už nedá koupit. Například sametky, některé druhy vytkávaných stuh, materiál na černé zadní sukne. Neustále však sháním a hledám. Mnoho věcí pro výzdobu kroje dříve továrně vyráběných si musím vyrobit sama.

Co pro Tebe Tvoje práce znamená?

Šití je pro mě koníčkem, obživou, posedlostí, životním stylem, spojením s mou již nežijící babičkou, s mou ještě žijící maminkou, které za všechno vděčím. Díky šití můžu žít podle svého tak a tam, kde chci. Potkávám zajímavé lidi, kteří vidí krásu ruční práce a oceňují řemeslo. Mám dobrý pocit z toho, že si vydělávám pocitivé peníze za věc vytvořenou vlastními rukama.

Jak moc jsou Tví zákazníci nároční a přijmou od Tebe radu?

Většina zákazníků ví, co chce ušít. Mají vlastní představu, ale dají si poradit. Ve výběru přírodních materiálů, vlastně ve všem důležitém. V in-

dividuálních přáních – odstín barev, vzor krajky a podobně – se jim snažím vyhovět. Jen výjimečně přijde zákazník, který trvá například na gaticích ze strečového syntetického materiálu. Tyto věci nešiju. K nejnáročnějším patří kupodivu chlapi. Jsou velmi akurátní.

Co šiješ nejraději, a který ze svých výrobků považuješ za nejzdařilejší?

Pokud si mám vybrat jednu nejoblíbenější ušitou věc, tak je to soukenný kabátek pro moji dceru. Nejraději šiju velké těžké soukenné kusy, jako jsou župice, lajbíky, haleny.

Oblékáš se do vlastnoručně ušitých oděvů?

Dříve jsem si šila na sebe všechno oblečení. Od doby, kdy žiju ve Velkých Karlovicích, se už věnuju jen šití pro zákazníky, na své mi nezbyvá čas. Tudíž si „civilní“ oděv i kupuji. Většinou mi jej koupí má starostlivá dcera, když už se jí zdám příliš ošuntělá..., a nosím jej až do jeho dokonalého opotřebení. Považuji to takto za správné v dnešním věku plýtvání a rozežranosti. Tak to vlastně činily i naše stařenky. Velmi ráda, a kde to jen jde, nosím valašský pracovní kroj, pravda, také by již potřeboval obnovit. Prostě kovářova kobyla...

Vlad'ko, gratuluji Ti k letošnímu významnému ocenění Tvé krásné a užitečné práce a děkuji Ti za rozhovor.

Jitka Plátková

Štípané holubičky na Valašsku a Božena Vráželová

Milada Fohlerová

Štípané holubičky patří dodnes k oblíbeným suvenýrům z tradičních řemeslných jarmarků. Podle současných výkladů symbolizují domácí pohodu a štěstí. Původní funkce však není zcela objasněna.

Podle odborníků patří tyto artefakty mezi starobylé zvykoslovné předměty. V tradičním interiéru se zavěšovaly na trámy a umísťovaly nad stůl nebo kolébku dítěte, v čemž někteří badatelé spatřují jejich ochrannou funkci.¹

Většina autorů odkazuje na spojitost holubiček s křesťanskou symbolikou Ducha svatého. Toho v lidovém prostředí obvykle znázorňovala holubička s tělíčkem z vaječného výdumku a s křídly a ocasem z navrháňkovaného papíru, z níž se pravděpodobně později vyvinula její dřevěná verze.²

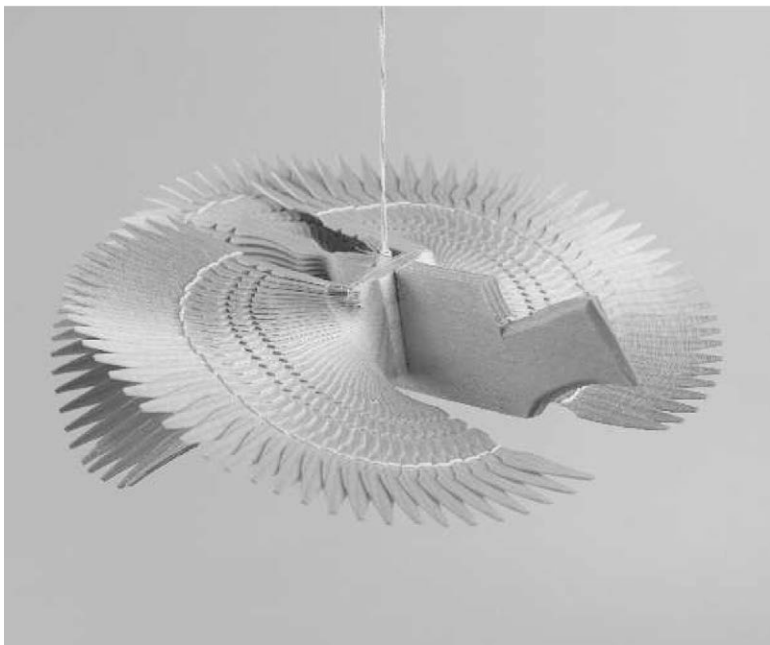
Obdobně se ke štípaným holubičkám dostal i jejich významný valašský výrobce **Josef Stoklasa** (1921–2012) z Velkých Karlovic, jenž byl za jejich

■ **Božena Vráželová při výrobě holubiček** (Fotoarchiv Boženy Vráželové)

zhotovování oceněn titulem Mistr lidové umělecké výroby. I jemu byly inspirací ke štípaným holubičkám jejich křehčí varianty z vyfouklých vajíček. Jak se vyrábějí, pozoroval jako dítě u své babičky. Smutek z jejich krátké trvanlivosti a touha vytvořit něco pěkného ho údajně už v útlém věku vedly k výrobě holubiček z odolnějšího materiálu – dřeva.³

Dalším výkladem o původu štípaných holubiček je legenda, podle níž první takovou holubičku vyrobil otec svému nemocnému dítěti v Rusku. Protože došlo k jeho uzdravení a holubička se líbila, začala se prý její výroba šířit až do českých zemí.

Štípaná holubička Boženy Vrázelové z roku 1993 ze sbírek vsetínského muzea
(Foto Milan Ošťádal, 2016)

Zajímavé je, že jeden z valašských výrobců holubiček – **Karel Mrlina** z Růždky se jejich výrobě naučil právě v Rusku, kde byl za 1. světové války jako válečný zajatec. Mrlina své holubičky, které ještě po obvodu křídel a ocasu zdobil barvou, prodával turistům na přehradě Bystřička.⁴

Nejasnosti panují i ohledně počátků výroby dřevěných holubiček. Uvádí se, že to bylo pravděpodobně v 19. století.⁵ Dva jejich první známí valašští výrobci (Mrlina a Stoklasa) se jejich zhotovování naučili nezávisle na sobě v 1. třetině 20. století. Nejstarším hmotným dokladem ve sbírkách Muzea regionu Valašsko je štípaná holubička z valašskomeziříčské pobočky muzea, která byla dle dochované evidence zakoupena za první republiky na jarmarku ve Valašském Meziříčí.⁶

Zájmu se štípané holubičky těší dodnes. Údiv vzbuzuje především technologie jejich výroby spočívající ve vytváření vějířů ocasů a křídel z našťipáných dřevěných per.

Každý výrobce má sice svůj specifický postup, většina úkonů je však obdobná. Základním materiálem bývá nejčastěji lipové či smrkové dřevo, užívá se ale i jedlové, javorové, lískové či osikové. Dřevo se nejdříve našťípá na nevelká prkénka. U větších holubiček se používají dva křížem spojené kusy, z nichž jeden tvoří hlavičku a ocas, druhý křídla. U menších holubiček si někteří tvůrci vystačí i s jedním prkénkem. Z dřevěných hranolků se nejprve vyřeže hlavička s trupem a části na křídla a ocas se ozdobně vyprofilují zářezy. Poté se tlakem proti čepeli nože štípou jednotlivá tenká léta – pera. Následuje rozkládání per do vějířů, pro jejichž zpevnění je ještě většina výrobců prošívá nití.⁷

Jistě je, že v minulosti byla výroba štípaných holubiček hojně rozšířena nejen na Valašsku, nýbrž i v dalších lokalitách naší republiky, např. na Horácku či Luhačovicku, ale i jinde v Evropě, zejména východní a střední.⁸ Oblibu si holubičky získaly dokonce i v USA, kam si je s sebou svého času odváželi čeští vystěhovalci.⁹

Tradici jejich zhotovování na Valašsku udržuje i v současnosti několik lidových výrobců. Dva z nich byli za své umění v tomto oboru dokonce oceněni prestižním titulem Nositel tradice lidových řemesel, udíleným od roku 2001 každoročně ministrem kultury České republiky.

V roce 2003 to byl **Petr Stoklasa** (nar. 1962) z Velkých Karlovic, jenž navázal na rodinnou tradici svého otce Josefa. Jeho štípané holubičky vynikají tím, že vějíře křídel a ocasů nejsou svazovány nitěmi. Petr Stoklasa totiž namáčí prkénka před našťipáním v roztoku bylinek, jehož složení je jeho tajemstvím. Jednotlivá pera pak lze lépe zasouvat do sebe bez nutnosti svazování.¹⁰

Další oceněnou, která tento titul obdržela v roce 2015, je **Božena Vrázelová** (nar. 1945) z Nového Hrozenkova. I ona tuto dovednost zdědila po otci, kterým byl

řezbář a známý výrobce hrozenkovských hraček **Josef Michalčák** (1913–2005). Ten začal s výrobou štípaných figurek – pávů, kohoutků, krocanů a holubiček dle návrhů výtvarníka Karla Langra po 2. světové válce.

Božena Vrázelová se práci se dřevem profesionálně věnuje od své mateřské dovolené, tedy asi půl století. Znalosti řezbařiny i techniky štípání jí předal její otec, s nímž léta spolupracovala. Později se však osamostatnila a specializovala se na zvířátka se štípanými ocasními pery – pávy a kohouty, zejména ale na štípané holubičky. Ty nejprve zhotovovala ze dvou kusů, jak ji to naučil otec, posléze zvládla i výrobu menších holubiček z jednoho kusu podle vlastního návrhu. Svou zručnost předvádí nejen u nás, ale i v zahraničí.¹¹ Nejčastěji ji lze spatřit ve Valašském muzeu v přírodě, 13. listopadu 2016 její umění mohli zhlédnout i návštěvníci Odpoledne s lidovými výrobci v Muzeu regionu Valašsko na vsetínském zámku. Za své štípané holubičky, které vynikají jemností provedení, dostala v průběhu let řadu ocenění. V roce 1981 to byla cena za nejlepší výrobek lidové umělecké výroby ve své kategorii a titul Pracovník lidové umělecké výroby, v roce 2013 pak titul Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje.¹² Loňský rok, ve kterém oslavila významné životní jubileum, jí přinesl i nejvyšší ocenění, které může lidový výrobce u nás obdržet – titul Nositel tradice lidových řemesel. K obojímu ji opožděně, ale srdečně gratulujeme.

¹ ŠIMŠA, Martin. *Nositelé tradice lidových řemesel I*. Strážnice 2007, s. 123. Podle sdělení Petra Stoklasy mělo zavěšování holubiček nad kolébku či postýlku dítěte i praktický význam – stimulovalo totiž zrak a pohyb dítěte.

² VÁCLAVÍK, Antonín. *Výroční obyčej a lidové umění*. Praha 1959, s. 489; VEČERKOVÁ, Eva. *Obyčej a slavnosti v české lidové kultuře*. Praha 2015, s. 210; JANČÁŘ, Josef a kol. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice: Brno 2000. Vlastivěda moravská. Nová řada, Země a lid, sv. 10, s. 220.

³ RAJDUSOVÁ, N. V chalupě č. 334. *Práce*, 30. 9. 1981, s. 5.

⁴ Informace pocházejí z katalogizačních karet k výrobkům K. Mrliny koupeným do muzea roku 1965, které jsou uloženy ve Sbírce Muzea regionu Valašsko, muzea ve Vsetíně, v etnografické podsbírce pod inv. čísly 13050–13055.

⁵ JANČÁŘ, Josef a kol. C. d., s. 220.

⁶ Sbírka Muzea regionu Valašsko, muzeum ve Valašském Meziříčí, etnografická podsbírka, inv. číslo N1205. Kromě holubiček se technika štípání na křídlech, případně ocasech objevuje i na dalších dřevěných ozdobách ve sbírce Muzea regionu Valašsko. Jedná se o páva se štípaným vějířovitým ocasem s mláďaty, který byl do valašskomeziříčského muzea koupen v roce 1901, nebo figurky anděla, krocana či kohouta, vyráběné v Novém Hrozenkově ve 40. letech 20. století.

⁷ LANGER, Karel. Dřevo v lidové umělecké výrobě. In: *Tvořivost českého lidu v tradiční umělecké výrobě*. Sborník statí. Praha: 1953, s. 38. ŠIMŠA, Martin. C. d., s. 123–124.

⁸ VÁCLAVÍK, Antonín. C. d., s. 489.

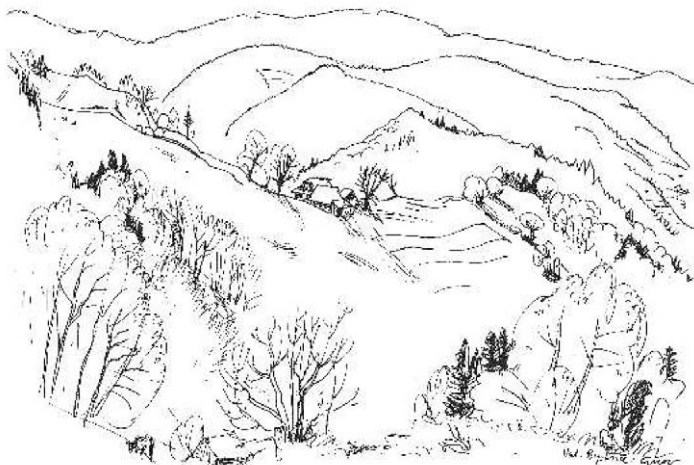
⁹ ŠIMŠA, Martin. C. d., s. 124.

¹⁰ ŠIMŠA, Martin. C. d., s. 124.

¹¹ LIŠÁK, Petr. *Hračky z Nového Hrozenkova. Historie zaniklé výroby*. Rožnov pod Radhoštěm: 2010, s. 33–36.

¹² Nositelé titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje v roce 2013. Dostupný z WWW: < <https://www.kr-zlinsky.cz/mistr-tradici-nukodelne-vyroby-zlinskeho-kraje-cl-320.html> > [cit. 2016-09-29].

Krajiny Jiřího Langra

■ Jiří Langer: Krajina u Valašské Bystřice

Rodné místo má každý z nás jen jedno, avšak krajiny svého srdce si v průběhu života hledá a nachází stále. Nejinak je tomu i v případě historika, etnologa a předního evropského znalce muzeí v přírodě PhDr. Jiřího Langra, CSc. Po létech strávených v Moravském krasu, v Praze a na slovenské Oravě našel v počátku sedmdesátých let minulého století své nové bydliště i profesní uplatnění na Valašsku. Ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově strávil plných 25 let vedením etnografického úseku muzea a město pod Radhoštěm je dosud jeho domovem.

Mnohé krajiny zná Jiří Langer dokonale. Při jeho putování nikdy nechybí tužka a skicák. Zaznamenává reliéf terénu s hradbami lesů a svahy horských pasek a údolí i poslední příklady původního osídlení. Kreslí a důvěrně zná také další znaky, které do krajiny zvláště zemědělskou práci vnesl člověk, jako je charakter pozemků, vedení cest nebo mohutný strom na pastvině. Ať už je to v Beskydech, v horských regionech Slovenska, v Alpách, nebo v daleké Skandinávii – tam všude nachází stopu lidského úsilí i příběhy, které minulá staletí do krajiny vetkla. Nevnímá jen hmatatelné detaily, ale na základě pramenů se snaží poodhalit také způsob života předchozích generací. Proto po celou profesní kariéru ctí mnoho-
vrstevnatou práci založenou na důkladném poznání terénu i znalostech několika oborů – historie, etnologie, sociologie, demografie a dalších. To se projevuje jak v jeho vědeckém díle, tak prosazováním v činnosti muzeí v přírodě.

Popřejme k osmdesátinám jubilantovi Jiřímu Langrovi za celou řadu let Valašska, čtenáře jeho knih i návštěvníky mnohých muzeí v přírodě, na jejichž budování se podílel, hodně sil a zdraví k dalším osobním i odborným prožitkům.

Radek Bryol

na besedě

Nářeční ukázka z Valašských Klobouk

V roce 2015 vyprávěla Ladislava Guričová (A, 1938),
ptala se Marie Kubánková (B, 1952).

Jak byl tatínek zavřený na Mírově

B: Jag dlouho teda on bil?

A: Tatínek tam bil sedum a púl rokúf na Mírovje.

To bih ešte spomněla, že to bilo, to bilo tak sklíčující, ti nášťevi. Napřet sme za nim jezdili do toho Hradišta... Apotom oňi jih roz*, rozhodili nebo rozdělili ti vjezňe, ti mladé poslali do Jáchimova a do dolú, do tích uranovíh dolú, a ti starší uš, protože tatíneg bíl ročník osnásced devadesád dva, tagže on už mňél f téj dobje padesát, přes padesád rokú. F tom padesátem roku už mňél padesád osum rokú a bil to zedření človjek, a tak ti starší uš posílali, poslali na Mírof, a tag do tíh vjezňic. Šag aj s*, tadi s Klobuk tam bil pan N na tom Mírovje.

A oňi tam delali v dílnách tak jako stolářské práce a takové a chudáci potom moseli drhnút péři. Mi sme ho dicki litovali s tíma jeho zedřením rukama už neohebni, že, že mosél ešte drhnút péři.

A... ti jeho dopisi, to bilo tak, tak... To mňél podle toho jak chov*, jak sa chováł nebo jak plňil normu, mňél povolení !dopiz! dom a mi sme zase mňeli povolení dopiz mu. To šlo přes cenzuru, diš tam neco napsál, tak to začérňili tužú. A negdi bili ti dopisi úplňe takové už jak rozl*, jag uš s nama ru*, lúčil. To sme poznali, že bíl uš na dñe!, že, že už nemňél žádnú nađeji, že, že sa vrátí nebo, že sa neco zmñeňí.

A diš sme za ním jezdili, to také bilo, ta nášťeva, třeba jedenkrát za dva mñesíce povolená na ten Mí*, na ten Mírof... A toš to sme vijeli z domu už hned'večer v devjed hodin. Tedi tag aňi ti richlíki nejjezdili. Dojeli sme do Olo-múca, tam sme čekali, a pak s*, potom sme dojeli ráno do Mohélňice a z Mo-helňice autobusem na ten Mírof. Ten Mírof to je taková malá dñedína, taková mezi horama. Já sem tam bila, céra ňa tam zavězla autem, misím před osmi rokama, sem sa tam bila podívat. Tam bil zavření Kájinek á... sem nepochopila, jag mohl s tama utéc, protože to je tam, to sú tam hluboké lesi.

Hana Goláňová

1 Následující nářeční ukázka byla získána na základě výzkumu pro Ústav Českého národního korpusu FF UK, kde v současné době vzniká nářeční korpus Dialekt (obsahuje přepisy nahrávek ze všech nářečních oblastí České republiky), který bude na stránkách Českého národního korpusu bezplatně přístupný veřejnosti počátkem roku 2017: <http://ucnk.ff.cuni.cz/>. Do projektu je možné se zapojit a podílet se na získávání vhodných nářečních nahrávek.

2 Přepisy nářečních nahrávek odpovídají přesně tomu, jak byla mluva uváděná mluvčí zachycena (včetně opakování mluvnických úseků, což je charakteristický rys mluveného jazyka), a jsou v podstatě přepsány podle zásad stanovených v *Pravidlech pro vědecký přepis dialektologických zápisů českých a slovenských* (1951). Přepsaný zvukový materiál odráží skutečný stav nářečí v této lokalitě. Z nářečních hláskových jevů, které jsou typické pro oblast Valašska, se už u této mluvčí např. nevyskytuje tvrdé *ť*, měkké *ť*, tvrdé *ý*; měkké retnice rovněž zachyceny nebyly. Zato asimilace znělosti ve prospěch znělé souhlásky je dosud udržujícím se jevem, v přepisu např. už *mňél*, *dopiz mu* apod. Můžeme ale vidět, že to neplatí vždy, u mluvčí je vyslovována spisovná forma *sme*. Nářeční podoby se ještě dobře udržují v tvaroslovné rovině, např. dloužení samohlásky v přičestí minulém: *mňél*, *mosél*, *chováł* atd.

„Činžovní budova na jedno poschodí“ – K dílu Michala Urbánka ml. ve Valašských Kloboukách

Petr Odehnal

Valaškokloboucké náměstí, 30. léta 20. století; zcela vlevo je čp. 182
(Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 3790)

(projekt je datován 20. 6. 1896), pravděpodobně také obytné domy Josefa Olšáka čp. 252 a Františka a Anny Fuskových čp. 274 (přelom let 1896 a 1897), obytný dům Františka Šerého na náměstí čp. 172 (projekt zřejmě 8/1897), činžovní dům na náměstí čp. 182 (investorem Antonín Matyáš, projekt 7–8/1897) a společně s Eduardem Hlaváčem projektovali a posléze i stavebně realizovali reprezentativní budovu obecné a měšťanské školy (projekt 10/1904, kolaudace 13. 9. 1907).

Dvě generace Urbánků se tedy významně podílely na někdejším – i současném – vzhledu Klobouk, otec a syn realizovali s jedinou výjimkou (tzv. okresní dům čp. 275, 1855–1856) nejen všechny zásadní veřejné novostavby, ale také řadu privátních zakázek pro zámožné měšťany, totiž obchodníky a v nejednom případě i aktuální či někdejší starosty města. V tomto příspěvku se věnuji nájemnímu domu čp. 182, jehož stavba v řadě ohledů cenně dokládá dobu tzv. popožárové výstavby města a tehdejší stavební praxi.

II.

Výkaz škod po požáru Valašských Klobouk 29. července 1896 uvádí, že Antonín Matyáš vykázal na domě číslo popisné 182 úhonu ve výši 1 000 zlatých, obchodník Gottfried Schnürer, „obchodník tamtéž“, přišel o 6 000 zlatých („zboží, šatstvo, nábytek“); přes 5 000 zlatých bylo vykázáno jen ve dvanácti případech. Škody Antonína Petrů je čp. 183 byly vyčísleny na 1 500 zlatých („domek, stodola, maštale, vlna, šatstvo“).²

III.

Veleslavný výbore zemský!

Dne 29. července 1896 při hrozné katastrofě požárové ve Val. Kloboucích vyhořel také můj dům číslo pop. 182 ve Val. Kloboucích, jakož i dům souseda Antonína Petrů je číslo pop. 183. Poměry místní těchto dvou stavení byly nanejdříve spletené, neboť měli jsme jednak společný dvůr, přes který ještě třetí soused měl služebnost jízdy; plochy pak, které výhradně jednomu nebo druhému patřily, byly sem tam roztroušené, takže jeden měl na té straně dům, na oné kůlnu, na třetí sklep a naopak.

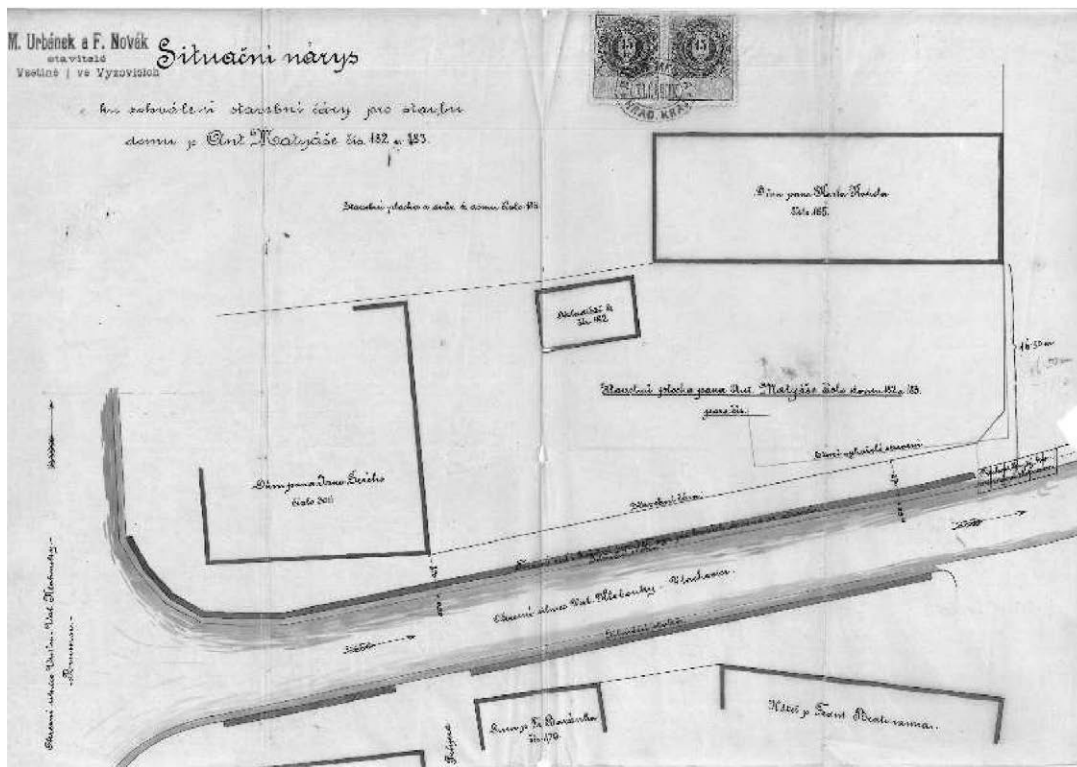
Pan vrchní inženýr kvůli úpravě regulace města od místodržitelství vyslaný prohlásil, že nedovolí, aby soused Antonín Petrůj na svém staveništi stavěl, a radil nám, abychom jeden druhému své místa odprodali; já jsem

I.

Michal Urbánek je respektovanou osobností vsetínských dějin – architekt, stavitel, Sokol, vlastenec, vyzdvihována je jeho spolupráce s Dušanem Jurkovičem a úspěch valašské vesnice na Národopisné výstavě československé roku 1895. Poměrně pravidelně bývá připomínán, zvláště v čase různých výročí; jeho otec ale zůstává zcela v ústraní. A i přes opakovaná konstatování, že Urbánek hodně stavěl nejen na Vsetíně, ale také ve Valašských Kloboukách, Vizovicích, Hovězí či Liptále, zůstává jeho dílo stále nezmapováno, což neplatí jen pro celek, ale i pro jednotlivá místa.

Ve Valašských Kloboukách¹ realizoval Michal Urbánek starší vedle drobnějších stavebních prací městskou cihelnu (1855), projektoval i stavěl kapli svatých Cyrila a Metoděje (projekt 7–8/1863, vysvěcení 5. 7. 1864) a projektoval činžovní dům čp. 107 na náměstí (investorem město Valašské Klobouky, projekt 4–5/1873, kolaudace 25. 11. 1874) a budovu měšťanské školy čp. 108 (projekt 4–5/1873, kolaudace 20. 6. 1874).

Michal Urbánek mladší projektoval mezi lety 1892–1895 dům čp. 563 klobouckého obchodníka Bedřicha Genserka, v letech 1893–1894 stavěl se svým společníkem Františkem Novákem podle projektu uherskobrodského stavitele Jana Malka nájemní dům (čp. 259, investorem město Valašské Klobouky, kolaudace 30. 7. 1895), projektoval zájezdni hostinec občanské záložny na náměstí čp. 40 (projekt je datován 4. 5. 1895, kolaudace proběhla k 16. 1. 1896), přístavbu tělocvičny a učeben k budově národní školy (projekt 4/1896, nerealizováno), obytný dům Josefa Šerého na náměstí čp. 46

■ **Michal Urbánek:**
Situacní nárys
ku schválení stavební čáry
pro stavbu domu
p. Ant. Matyáše
čís. 182 a 183 (1897)
(Městský úřad
Valašské Klobouky,
Stavební odbor, Archiv)

uposlechl a za značnou cenu koupil jsem staveniště pana Antonína Petrůje a ke svému připojil.

Učinil jsem tak ovšem za tím účelem, abych na tomto rozšířeném místě slušný dům postavil, kterýž by byl k okrase města, kterýž by však také obsahoval pořádné byty, zejména pro c. k. úřednictvo, kteréž nemůže slušných bytů ve Val. Kloboucích nalézt.

Dal jsem si zhotoviti plán, podle něhož nový dům po celé délce bude od silnice dále vzdálen, nežli byl dům starý, zejména roh náměstí bude zříznut, takže se tam silnice značně rozšíří. Na druhém konci obnáseti bude pak ustoupení až 2 metry.

Obecní představenstvo shledalo při stavební komisi, že plán ten úplně vyhovuje, a schválilo ho v celém obsahu. Také silniční výbor proti stavbě té nic nenamítal, poukázav mně pouze, abych si vymohl schválení veleslavného výboru zemského ohledně té okolnosti, že vzdálenost nové stavby od silnice pouze 2,70 m obnáseti má.

Veleslavný výbor zemský ráčil výměrem ze dne 2. září 1897 číslo 42806 žádost tu zamítnouti a naříditi, že nová stavba od silnice 4,70 m vzdálena býti musí. Nicméně dovoluji si žádost svou opětně veleslavnému výboru zemskému předložiti, doufaje, že důvody, které uvést si dovolím, veleslavný výbor zemský pohnou, aby žádosti mé dodatečně vyhověti ráčil. Především dovoluji si předložiti nákras situační, kterýž nyní doplněn jest jednak úplným nárysem zamýšlené stavby, jednak pohledem a rozměry tarasní zdi u cesty se nalézající. Z nákrasu toho vysvítá, že dům můj nemá státi podle silnice, nýbrž že hned podle silničního příkopu nalézá se tarasová zeď, zvýší na straně východní 1,70 m a táhnoucí se až k náměstí; teprve na této zdi bude se nalézati vyvýšená plocha 2,70 m široká a za touto zeď mého stavení. Z toho vysvítá, že silnice anebo volný prostor vedle silnice se nerozšíří, byt bych i s domem o 4 m 70 cm ustoupil, poněvadž zeď tarasní zůstane státi, a silnice bude míti tudíž vždy stejnou šířku. Také o světlost ulice se zde jednati nemůže, neboť na druhé straně silnice naproti mému domu nalézá se hotel pana Františka Bratmanna, kterýž vzdálen jest od silnice 10,50 m, takže v těch místech nepovstane zúžení ulice, nýbrž naopak rozšíření, které, kdyby se ještě zvětšiti mělo, zajistí by k okrase náměstí a ulice nepřispělo.

Ustoupení od silnice by však domu mému nemálo uškodilo, a sice právě následkem toho, že státi bude ve výši 1,70 m nad úrovní silnice. Kdyby měl ještě nadto 4,70 m od silnice vzdálen býti, bylo by zřízení obchodů v domě

tom naprosto nemožné, poněvadž by ze silnice ani výkladní skříně viděti nebylo. Průčelí domu zúžilo by se na 9 m 60 cm, a odečte-li se průjezd v šířce 3 m 60 cm, mělo by v přízemí šířky pouze 6 m. Dům vypadal by na pohled příliš úzký a nepěkný, jako komín vysoký, a mimo to byl by pro obchod nebo byt nezpůsobilý, takže bych se na žádný pád nemohl odhodlati značný náklad, jakéhož dům ten vyžaduje, na stavbu tu věnovati.

Vzhledem k oné katastrofě provádí se vůbec stavební řád způsobem shovívavým a naději se, že veleslavný výbor i v tomto případě nalezne podstatné důvody, aby žádosti mé vyhověti ráčil.

Ve Val. Kloboucích dne 28. září 1897

Antonín Matyáš

Žádost³ Antonína Matyáše zajímavě ilustruje tehdejší komplikovanou majetkoprávní situaci v prostoru náměstí, jistě nijak výjimečnou, ale také proces obnovy města po požáru. Na povrch se dostávaly sousedské nesrovnalosti,⁴ zámožnější skupovali stavební parcely od těch chudých... Požár města byl v mnoha směrech významným hybným momentem: proměna majetkové struktury města; výrazná demografická proměna města; modernější a bezpečnější zásady nové výstavby; nutná přísnost versus jistá shovívavost vzhledem k tragédii mnoha lidí. A tak dále.

Tehdejší výstavba dala dvěma stranám valašskoklobouckého náměstí zcela novou hmotovou strukturu, která v zásadě trvá dodnes. A co je podstatné, stavby, které nová výstavba přinesla, dodávají dodnes zásadní ráz tváři města, tedy především náměstí. Podívejme se na výstavbu čísla popisného 182 podrobněji.

IV.

Antonín Matyáš, sedmdesátiletý kloboucký měšťan čp. 225 a v letech 1880-1882 starosta města,⁵ psal rok po zmíněné katastrofě, 5. srpna 1897, obecnímu představenstvu, že chce „nový dům vystaviti dátí“: „Za tou příčinou předkládám v dvojmo vyhotovený situační nárys k schválení stavební čáry, stavebních prostor“. Ke komisi prosí přivolat vsetínského stavitele Michala Urbánka, „zastoupeného zde p. Ed. Hlaváčem“, sousedy a předsedu silničního výboru. O dva dny později byl na klobouckém úřadě stanoven termín komise: 9. srpna 1897, 9.00.

„Stavební čára od náměstí budiž provedena rovno s domem p. Karla Koziela č. 185. Kvůli dosáhnutí pohodlnějších prostorů a vchodu do budovy budiž roh šikmo zříznout, jak v situačním nákresu naznačeno. Stavební čára od silnice má být s touto rovnoběžná a 2,70 m od škarповé zdi vzdálená. Tato škarповá zeď jest poměrně 1 m vysoká, v koncích pak se do terainu tratí. Před vchodem do budovy má se rozšířit nyníější přechod přes silniční stoku v šířce, jak v nákresu situačním navržena.“ Za Michala Urbánka (jenž vyhotovila signoval zmíněný situační nárys) toto stanovisko podepsal Eduard Hlaváč. František Bratmann, toho času stále ještě kloboucký starosta,⁶ jako předseda silničního výboru proti tomuto neměl námitek, pokud si Matyáš schválení stavební čáry „u vysokého m.[oravského] zemského výboru vydobude“. Námitky nebyly ani ze strany města, zastoupeného radními Antonínem Šuchmou a Antonínem Zimou. Vyjádření komise bylo Matyášovi oznámeno dopisem z 18. srpna 1897.

Dne 2. září 1897 moravský zemský výbor sepsal vyjádření k Matyášově žádosti o schválení stavební čáry: „Zemský výbor na tom trvá, aby stavební čára tato provedena byla dle zákonitého pravidla § 46 stavebního řádu, totiž ve vzdálenosti 4,70 m od pokraje okresní silnice.“ O měsíc později, 3. října, zasílá valašskokloboucký městský úřad do Brna opakovanou žádost, jejíž přílohou je výše citovaný dopis. Čteme mimo jiné, že kdyby Matyáš stavěl 4,70 m od silnice, „tak se proto ještě nikdy silnice okresní v čas potřeby rozšířit nedá, poněvadž by se musela zeď terasní a za ní výšící se zem odstranit, což ale by možno nebylo, poněvadž by se dům na výšině postavený z[h]routl“.

Stavební čára byla nakonec určena výnosem zemského výboru z 9. prosince 1897. Dne 10. prosince dal kloboucký úřad toto rozhodnutí na vědomí Antonínu Matyášovi. Stavebníkovi byla udělena výjimka, ale pouze v tom smyslu, že stavební čára byla stanovena tři metry od kraje okresní silnice, a to ještě s podmínkou, „že niveau stavební čáry v komisionálním protokolu ze dne 9. srpna 1897 ustanovené položeno bude do niveau silnice a že pán stavby Antonín Matyáš se zaváže, že zemní půdu mezi stavbou a silnicí se nacházející až po niveau silnice, jakož i tím zbytečnou podpornou zeď na své útraty odstraní a mimo to všechna pro silnici potřebná zařízení (jako prozatím závěrek postranné na podporné zdi) ze svého obstará“. Vše tedy bylo šťastně dořešeno před začátkem další stavební sezóny.

Dne 9. dubna 1898 požádal Matyáš o stavební povolení („na základě schválené stavební čáry“), mělo se jednat o „no-

Valašské Klobouky, počátek 90. let 19. století, detail; vpravo je východní roh náměstí (Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 5831a)

Valašskokloboucké náměstí, kolem roku 1900, detail; vpravo je východní roh náměstí, přes ulici stojí novostavby činžovního domu Antonína Matyáše a Bratmannova zájezdního hostince (Zapůjčili M. a H. Petřůvci.)

Východní roh valašskoklobouckého náměstí po požáru z 29. července 1896; mezi stromky je dům Karla Koziela čp. 184 (Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 5833a)

Jihovýchodní fronta valašskoklobouckého náměstí, kolem roku 1910; zcela vlevo je čp. 182 (Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 10508)

vou činžovní budovu na jedno poschodí (...) z tvrdé hmoty, falcovými taškami pokrytou". A znovu prosí ke komisi přizvat Urbánka, zastoupeného v Kloboukách Eduardem Hlaváčem, sou sedy a předsedu silničního výboru.

Komise byla (dne 14. dubna) svolána na 16. duben: Matyáš, stavitel Eduard Hlaváč, městský lékař dr. Jan Stejskal, za silniční výbor Karel Hillawoth, sousedé Karel Koziel a Jan Šerý (čp. 306), starosta Antonín Šuchma a radní Antonín Zima. Projektovaná stavba byla „od rohu souseda p. Koziela po otupený roh 11,60 m dlouhá, otupení rohu jest 3,50 m dl.[ouhé] a od tohoto rohu otupeného podél okres.[ní] silnice bude v délce budova 19 m. Šířka budovy od p. Koziela bude 9,75 m, ode dvora pak 11,90 m. Po obou stranách otupeného rohu budou risality 20 cm ze stavební čáry vyčnívající, jakož i na konci budovy od silnice bude risalit v témže vystoupení. Pod souterainem nalézati se budou 2 krámy, 2 skladiště, 3 sklepy s příslušnou spojovací chodbou. V přízei nalézati se bude krám, skladiště, písárna, 2 pokoje, kuchyň, 2 spíže, průjezd, spojovací chodba, schodiště a záchody ze dvora přístupné. První patro obsahovati bude 6 pokojů, 2 kuchyně, spíži, chodbu, z pavlače přístupné záchody a schody. Veškeré schody budou kamen[n]é, vchod do půdy železnými dveřmi opatřen a tato pak náležitě cihlami vydlážděna. Stropy souterenu budou klenuté do travers, v přízemí a v I. patře trémové, rákosovou omítkou opatřené, částečně pak klenuté. Komíny budou dle ruského způsobu provedeny a plechovými dvířky opatřeny". Popis je cenný už jen z toho důvodu, že není k dispozici původní výkresová dokumentace.

Místopředseda silničního výboru Karel Hillawoth neměl proti stavbě námitek, poukázal jen na nutnost dodržení stavební čáry. Doktor Stejskal neměl námitek, ovšem připomněl nezbytné podmínky, které bylo třeba při stavbě dodržet. Námitky neměli ani zástupci radnice. Karel Koziel, který Matyášovi povolil stavbu „úplně k svému domu přistaviti tak, aby žádné prostory nezůstalo“, také proti stavbě nic nenamítal. Za uvedené svolení měl ovšem Matyáš „na své vlastní útraty jemu střechu ze strany zamýšlené stavby v šířce zastavené tak spravit, by voda na náměstí z přední plochy střechy a ze zadní střešové plochy do dvora p. stavebníka úžlabím odtékala“. Na což si Matyáš s Karlem Kozielem a jeho chotí podali před komisí ruce. – Soused Jan Šerý se nedostavil.

V závěru protokolu ovšem čteme dodatek, že manželé Kozielovi 27. dubna ustoupili od ujednání s Matyášem „a nesouhlasijou tedy se stavbou touto (...) P. Karel Koziel zamítl podpis a jeho paní choť Františka Koziel se vzdálila ze síně“. Antonín Matyáš nicméně potvrdil, že on na učiněném porovnání zůstává a že na něm trvá, takže na Kozielův nesouhlas se „žádný ohled vzíti nemůže“. (Protokol měl být podepsán 24. dubna, ale Kozielovi se nedostavili, a proto byli předvoláni znovu na 27. duben.) Dne 28. dubna 1898 byla Antonínu Matyášovi stavba úředně povolena, přičemž jako první podmínka bylo uvedeno dodržení stavební čáry dle rozhodnutí moravského zemského výboru z 9. prosince 1897; další tři podmínky byly již v místě a čase obvyklé požadavky (podlaha nejméně 30 cm nad úroveň země, půdu vydláždít cihlami a opatřit oboustranně oplechovanými dveřmi, hnojiště a kaliště vyzdít a vydláždít cihlami na cement).

Datum kolaudace stavby bohužel neznáme, ale lze předpokládat, že vše bylo dokončeno ještě v roce 1898. V roce 1899 se už do domu stěhovali nájemníci.

K 31. prosinci 1900 nacházíme v čísle popisném 182 tři byty. V prvním bydlel devětatdacetiletý Šalomoun Haas, původem z Vlachovic, majitel obchodu se smíšeným zbožím (v čp. 182), se svou ženou Karolínou, půlročním synem Bedřichem, bratrem Jakubem (majitel „pálenice kořalky“), děvečkou Terezií Trchalíkovou a kojnou Terezií Kostkovou. Druhý byt obýval kontrolor c. k. berního úřadu Jan Táborský s manželkou Františkou, roční dcerou Rafaelou a služebnou Mariannou Kocourkovou. Haas i Táborský měli do Klobouk přibýt v roce 1899. Ve třetím bytě žil rada zemského soudu Bedřich Katz (v Kloboukách má pobývat od roku 1892) se svou ženou Matyldou, syny Leem a Bedřichem, dcerami Helenou a Elsou a děvečkou Annou Křížovou.⁷

A ještě malý dodatek: 20. srpna 1898 požádal Antonín Matyáš o povolení stavby ve dvoře svého domu (patrové „skladiště a hospodářské stavení“ 11,40 x 5,90 m: v přízemí měly být skladiště a prádelna s klenutými stropy; v patře bude pokoj, kuchyň a skladiště, vše se stropy trémovými, opatřenými rákosovou omítkou), dřevárek (6,50 x 5,90 m) a hnojiště („řádně vyzděné a vycementované“). Komise se v této věci sešla 14. září, stavební povolení bylo vydáno 19. září 1898.

V.

Antonín Matyáš zemřel 2. července 1904 ve věku 77 let – v čísle popisném 182.

Východní roh valašskoklobouckého náměstí, konec 30. let 20. století; vpravo je čp. 182 (Městské muzeum Valašské Klobouky, Fotoarchiv, inv. č. 3780)

¹ Podrobněji ODEHNAL, Petr. Michal Urbánek – otec a syn: jejich dílo ve Valašských Kloboukách. *Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka* 16, 2015, s. 8–31.

² Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Zlín, fond Archiv města Valašské Klobouky, inv. č. 458.

³ Městský úřad Valašské Klobouky, Stavební odbor, Archiv, Valašské Klobouky čp. 182. Za laskavé umožnění studovat tyto písemnosti děkuji Haně Petruřové (Masarykovo náměstí 182, Valašské Klobouky).

⁴ V polovině července 1890 zrušil Karel Koziel zadní dřevěnou zeď své stodoly, totiž zeď ze strany dvora Matyášova čísla popisného 182, a nechal ji postavit zděnou – ovšem bez stavebního povolení. Matyáš na tuto skutečnost upozornil valašskokloboucký městský úřad a zprvu (aby věc měla váhu?) požadoval svolání řádného jednání a následné odstranění zdi. Komise se sešla 26. července a seznala, že Matyášovo oznámení je pravdivé. Matyáš se ovšem s Kozielem dohodl, že Matyáš (nebo jeho nástupci) bude moci k této zdi časem přistavět obytnou či hospodářskou stavbu, takže by již postavená zeď byla užívána jako společná.

⁵ ODEHNAL, Petr. Galerie představitelů Valašských Klobouk. Antonín Matyáš. *Valašskokloboucký zpravodaj*, červenec 2014, s. 7.

⁶ ODEHNAL, Petr. Galerie představitelů Valašských Klobouk. František Bratmann. *Valašskokloboucký zpravodaj*, srpen 2014, s. 7–8.

⁷ Moravský zemský archiv v Brně, Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond Okresní úřad Uherský Brod, inv. č. 1144, kart. 1283.

Bohumír Jaroněk

– valašský impresionista

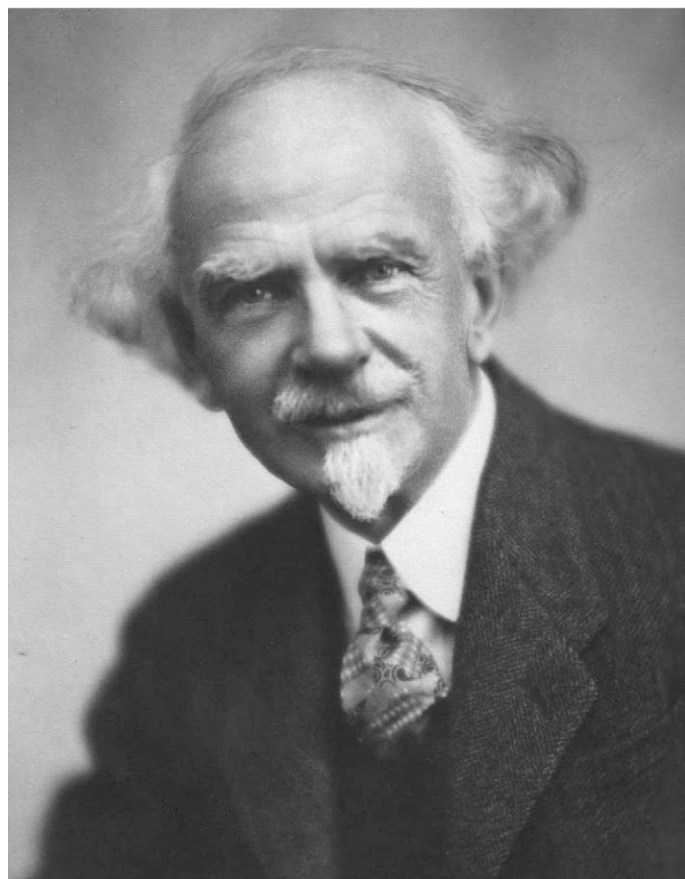
Kamila Valoušková

V tomto roce si připomínáme 150 let od narození malíře, grafika, uměleckořemeslného výtvarníka a publicisty Bohumíra Jaroňka. Jaroněk ve své tvorbě dokázal skloubit moderní trendy ve výtvarném umění s tradičními lidovými výtvarnými projevy. V mládí pracoval v uměleckých dílnách v dnešním Maďarsku a v Egyptě, cestoval, nicméně zůstal moravským patriotem. Byl aktivním členem řady výtvarných spolků, nositelem několika výtvarných ocenění. Spolu s bratrem Aloisem založil vlastní umělecké dílny a rožnovský muzejní spolek, z jehož aktivit vzniklo dnešní Valašské muzeum v přírodě – největší skanzen v českých zemích. Život i dílo Bohumíra Jaroňka na podzim přiblížila výstava, kterou uspořádalo Muzeum regionu Valašsko společně s Muzejním a galerijním centrem ve Valašském Meziříčí. Návštěvníci tak dostali možnost seznámit se s širší Jaroňkova díla v obou valašskomeziříčských záměcích současně. Obsahem výstavy byla jak umělcova vlastní výtvarná díla, tak předměty dovezené z cest po severní Africe a Orientu pocházející ze sbírek Muzea regionu Valašsko a Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

Řemeslo a design

Bohumír Jaroněk vyrostl v rodině s bohatou uměleckořemeslnou tradicí: otec byl barvířem, matka pocházela z rodiny varhanáře, její bratr (Bohumírův kmotr) byl malířem náboženských obrazů. U něj se také poprvé seznámil s vůní malířských barev a se základy malířského řemesla. Vlastní výtvarné vzdělání však Jaroněk získal až na řezbářském oddělení odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí, kterou absolvoval v roce 1886. Ještě v témže roce přijal místo modeléra v kopřivnické továrně na kameninu a majoliku.¹ Designérská práce v keramických dílnách jej zaměstnávala po dobu následujících šesti let, to už ovšem pracoval v uherské části monarchie: od ledna 1887 v keramické továrně Zsolnay v Pésci a od března 1889 ve Fischerově továrně na majoliku v Budapešti. V roce 1892 jeho práce designéra na plný úvazek končí a nastupuje jako kolorista do ateliéru fotografa Strelitzkého.

K vystudovanému řezbářství a navrhování nábytku se Bohumír Jaroněk vracel zřídka, zpravidla kvůli zakomponování svých vlastních výtvarných prací. Navrhoval si rámy na obrazy, k čemuž jej kromě secesního přesvědčení o jednotnosti výtvarného díla vedla i praktická úvaha o lepší prodejnosti, jak se svěruje svým sourozencům.² Navržené rámy pak nechal zhotovovat u rámaře Františka Brumovského – dnes je nalezneme jak na dílech samotných, tak zachycené v kresbách z pozdějších let. V rámci vlastních uměleckých dílen, které v roce 1909 sourozenci Jaroňkovi přemístili z Valašského Meziříčí do Rožnova pod Radhoštěm, se jeho práce omezila spíše na obecné smě-

Bohumír Jaroněk, kolem roku 1930 (Foto Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm)

řování dílny – navrhování gobelinů a dekorů porcelánu bylo doménou jeho bratra Aloise. I tak se nám dochovalo několik zajímavých návrhů skříní a židlí, které těží z autorovy znalosti lidového ornamentu.³ Více dokladů pak máme k jeho činnosti grafického designéra, která také stála na počátku Jaroňkových známých vícebarevných dřevorytů.

Cesty do Egypta a Orientu

Vraťme se však zpět do Budapešti k Jaroňkovu zaměstnání ve fotooteliéru Strelitzky. Jeho práce zde nespočívala v pouhém kolorování fotografií. Při pohledu na několik dochovaných Jaroňkových akvarelů a kvaší z té doby naopak na první pohled ani nepostřehneme, že podkladem pro reprezentativní a dekorativní portréty zasazené do historických interiérů či romantické krajiny byla fotografie. Práce byla i dobře placená, ale Jaroňka příliš neuspokojovala. Začal se věnovat vlastní malířské tvorbě a na sklonku roku 1894 se mu naskytla možnost pracovat přes zimní měsíce ve fotooteliéru Heyman v exotické Káhiře. Vyjednat povolení u stávajícího zaměstnavatele nebylo jednoduché, a tak Jaroněk do Egypta odjížděl téměř tajně o vánočních svátcích. Egyptské slunce a atmosféra starobylého města Jaroňkovi učarovaly, studoval starověké památky, byl uchvácen malebností přístavu, starých uliček. Vrátil se sem ještě třikrát, vždy na zimu. Zakázek nebylo mnoho, a tak měl spoustu příležitostí k objevování malebných zákoutí, která si zaznamenává jak do skicáku, tak do svého deníku: „Na zpáteční cestě jsem patřil na panorama Káhiry v záři zapadajícího slunce. Něco barevnějšího jsem doposud v přírodě nespatriil. Byl jsem u vytržení nad tímto velebným divadlem, které přede mnou všemocná příroda inscenovala. V ateliéru první objednávka na akvarel.“⁴ Své vlastní akvarely, kterým dalo zdejší prostředí a autorův výtvarný přehled impresionistický charakter, v Egyptě také vystavuje. Jaroňkovy zpáteční cesty vedou přes východní Asii, poznal i Jeruzalém, Smyrnu, italská města, Paříž a další významná kulturní centra. Po roce 1900 už se jeho cesty omezily především na města evropská

Bohumír Jaroněk při práci v plenéru na počátku 20. století (Foto Archiv Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm)

a usadil se ve Valašském Meziříčí, kde žil s otcem a sourozenci Julií a Aloisem. Z exotických cest si dovezl i několik upomínek na tamní kulturu: z Egypta např. drobnou sošku z pohřební výbavy zemřelého (vešebt), mumii jestřába a sokolovitého ptáka (poštolky?). Z východní Asie pak tradiční strunné hudební nástroje nangu, gaju a dvojitou rákosovou flétnu. Ještě v roce 1899 je věnoval valašskomeziříčské muzejní společnosti a dones jsou součástí muzejních sbírek. Jaroněkova etnografická zájmy však tehdy byly teprve na samém počátku a později se už orientovaly především na rodné Valaško.

Bohumír Jaroněk a umělecká sdružení

Jaroněk měl díky svým častým cestám přehled o současných trendech ve výtvarném umění a byl i aktivním členem několika uměleckých sdružení. Už od roku 1898 vystavoval na společných výstavách Umělecké besedy a Krasoumné jednoty – účast na pravidelných předvánočních výstavách UB vyjednal i pro čerstvě založenou Schlattauerovu gobelínovou dílnu.⁵ Se svými akvarely objížděl galerie ve významných evropských městech a už v roce 1905 se stal prvním českým členem vídeňského Hagebundu, sdružujícího moderní umělce. O dva roky později zastával post místopředsedy nově založeného Sdružení výtvarných umělců moravských a po následující léta patřil k jeho nejaktivnějším členům, což lze vidět i na plakátech k výstavám, na nichž se setkáváme s jeho dřevoryty. Ostatně druhá ustanovující výstava SVUMu proběhla ve Valašském Meziříčí, tedy v místě Jaroněkovy bydliště v budově, kde strávil svá školní léta. Z výtvarných spolků, jichž byl Bohumír Jaroněk členem, je třeba ještě připomenout Sdružení českých umělců grafiků Hollar, v němž Jaroněk také patřil k zakládajícím členům, či Jednotu umělců výtvarných. Pro Valaško mají však dalekosáhlejší význam Jaroněkova aktivita spojené s etnografií a muzejnictvím. V roce 1911 založil muzejní spolek pro zřízení valašského muzea v Rožnově pod Radhoštěm, jehož činnost pak vyvrcholila v realizaci dnešního Valašského muzea v přírodě.

Barevné dřevoryty

Ve svých vzpomínkách se Bohumír Jaroněk vyznává z obdivu k plakátům kočovných divadelních společností, zhotovených technikou dřevorytu či tupováním přes šablony. A právě na plakátech k výstavám (ať už k vlastním či společným) poprvé pracoval s dřevorytem, který jako jeden z prvních grafiků u nás „znovu objevil“ a využil k modernímu dílu v secesním duchu. Jeho grafiky jsou soutiskem až deseti štočků rytých zpravidla do lipového dřeva. První dřevoryty se váží k malebnému městečku Štamberk, které znal už se svých dětských let, když sem se spolužáky z novojičínské reálky jezdil na studijní výlety s archeologem Karlem J. Maškou.⁶ Na dřevorytu *Štamberská ulička* (1904) už můžeme sledovat náročný soutisk osmi štočků. Zcela jiný charakter má dřevoryt *Letní večer*, který Jaroněk v březnu roku 1906 prošel tiskařským lisem celkem jedenáctkrát.⁷ Podobně impresivně podmanivou atmosféru, danou nejen barvou oblohy, má i dřevoryt *Štamberk zrána* (1907), v němž se opět vrací k výrazným konturám. Ke dřevorytům si Jaroněk zhotovoval zpravidla temperou malované návrhy, vypracované do nejmenších detailů,⁸ k samotnému tisku si autor vedl pečlivé poznámky o kvalitě i spotřebě barev, včetně počtu zhotovených (či pokazených) otisků.⁹ Tiskařské práce svěřil zpočátku tiskárně bratří Chrašinů ve Valašském Meziříčí, ale většinu jeho grafik vytiskl Jan Richter v Příboře. Kromě Štamberka patřil k oblíbeným motivům jeho grafických prací i hřbitovní kostel sv. Trojice ve Valašském Meziříčí. Několikrát jej zachytil v kresbách i malbách, lineární grafika je datovaná rokem 1905 a až teprve o 15 let později se motiv dočkal i svého zpracování v podobě vícebarevného dřevorytu. Ten pak autor v roce 1925 využil i jako předlohu pro vydání pohlednice ve prospěch čerstvě založeného Valašského muzea v přírodě. Na sklonku dvacátých let pak Bohumír Jaroněk od náročných mnohobarevných soutisků upouští ve prospěch jemně členěných dvou- či třibarevných dřevorytů, a vznikají tak známé tisky jako *Lesní samota*,¹⁰ *Horská dědina* či *Štamberk VII.* vytisknuté v roce 1929.

Krajina

Ať už obdivujeme Jaroněkovy grafiky, či mnohem rozsáhlejší maliřské dílo, je třeba konstatovat, že základním tématem jeho výtvarné tvorby je krajina. Práci v plenéru považoval Jaroněk za stěžejní, pečlivě vybíral motivy, procházel (nebo objížděl na kole) malebná místa a na ta se pak vracel s plnou plenérovou výbavou. Zvláště ve svých akvarelech z přelomu století bravurně zachycoval průsvity slunce, barvy kladl vedle sebe ve skvrnách a skládal tak výsledné valéry cihlových střech, listů stromů a kvetoucích luk. Impresionistický způsob malby a svěží barevnost jsou pro Jaroněkovu dílo charakteristické a setrvávají i při přechodu k pastóznějšímu způsobu malby. O tom, že Jaroněkovu maliřské dílo bylo i velmi inspirativní, výmluvně hovoří např. raná tvorba Augustina Mervarta.

Jaroněka zajímaly motivy barevně pestré, a přestože maloval i na cestách po sluncem prozářených jižních zemích, tak ve svých zápiscích hodnotí jako nejmalebnější krajinu okolí Rožnova, Frenštátu a samozřejmě Štamberk. „Cestou přes Hutisko, Házovice, Vigantice a Tylovice pozorují pestré louky. Líbí se mě to. Louky bohaté skvrnami karminovými, žlutými a bílými...“ Oproti tomu okolí Karlovic hodnotil i po několika dnech strávených v plenéru jako nevýrazné – „vše bylo stejně zelené“.¹¹

Umění a umělecké řemeslo bylo pro Bohumíra Jaroněka životní náplní i obživou. Nikdy se neoženil, žil ve společné domácnosti se sestrou Julií a bratrem Aloisem, k jehož výtvarné i pracovní cestě mu byl vždy rádcem a oporou. Jak výtvarné dílo, tak další společenské aktivity všech tří zmíněných sourozenců Jaroněkových patří k tomu zásadnímu, co Valaško přineslo kultuře českých zemí, ale jeho ucelené a reprezentativní zhodnocení nás teprve čeká.

Bohumír Jaroněk, Letní večer, 1906, barevný dřevoryt, sbírka Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Foto Kamila Valoušková)

Bohumír Jaroněk, Hradisko u Rožnova, kolem roku 1910, olej na lepence, sbírka Valašského muzea v přírodě v Rožnově p. Radhoštěm (Foto Kamila Valoušková)

1 ROLENCOVÁ, Danuše. *Život a dílo Bohumíra Jaroňka*. Olomouc: Pedagogická fakulta University Palackého Olomouc, 1969, s. 10. Zde i další podrobnosti k zaměstnavatelům.

2 Archiv Valašského muzea v přírodě, fond Jaroňkovi Bohumír, Alois a Julie, inv. č. VMP 7127, dopis Bohumíra Jaroňka sourozencům, Berlín 8. 1. 1902.

3 Kresby pocházejí z doby kolem roku 1914 a jsou uloženy ve sbírce Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

4 Archiv VMP, fond Jaroňkovi Bohumír, Alois a Julie, E 30, inv. č. VMP 27 632, záznam z deníku Bohumíra Jaroňka ke dni 20. 2. 1898.

5 Archiv VMP, fond Jaroňkovi Bohumír, Alois a Julie, E 58, inv. č. VMP 3025, dopis Bohumíra Schnircha B. Jaroňkovi z 6. 11. 1899.

6 ROLENCOVÁ 1969, s. 9.

7 B. Jaroněk si k němu poznamenal, že listy břízy ryl jeho bratr Alois. Archiv VMP, fond Jaroňkovi Bohumír, Alois a Julie, E 30, inv. č. VMP 7320.

8 Například ke dřevorytu *Starý Štramperk III* se dochovaly hned dvě velmi detailně propracované temperry: jedna ve sbírce Muzea regionu Valašsko (UH 1501), druhá ve sbírce Valašského muzea v přírodě (inv. č. 49932).

9 Podrobnosti k tiskům jsou uvedeny v Jaroňkově zápisníku z let 1896–1932. Archiv VMP, fond Jaroňkovi Bohumír, Alois a Julie, E 30, inv. č. VMP 7320.

10 Vyryto v roce 1928, 1000 ks z celkového nákladu 1290 ks bylo určeno pro Sdružení výtvarných umělců moravských. Archiv VMP, fond Jaroňkovi Bohumír, Alois a Julie, E 30, inv. č. VMP 7320.

11 Zápis v deníku B. Jaroňka k 1. 6. 1908. Archiv VMP, fond Jaroňkovi Bohumír, Alois a Julie, E 30, inv. č. VMP 7320.

12 K osobnímu životu Bohumíra Jaroňka viz článek PREJDOVÁ, Renata. Nejdůležitější ženy v životě Bohumíra Jaroňka. *Museum Vivum* roč. V/2009. Rožnov pod Radhoštěm 2009, s. 82–88.

Bohumír Jaroněk, Interiér staré stodoly, kolem roku 1908, olej na plátně, sbírka Muzea regionu Valašsko, Valašské Meziříčí (Foto Kamila Valoušková)

Otec a dcera Kobzáňovi

Marie Mikulcová

14. března letošního roku tomu bylo sedmdesát let, co se manželům Janu a Mladě Kobzáňovým ve Zlíně narodila dcera Světlajana (od roku 1968 jen Jana), budoucí malířka na sklo. 9. července letošního roku tomu bude sto patnáct let, co se v Liptále u Vsetína narodil manželům Janu a Anně Kobzáňovým syn Jan, později akademický malíř, významná osobnost valašského výtvarného umění.

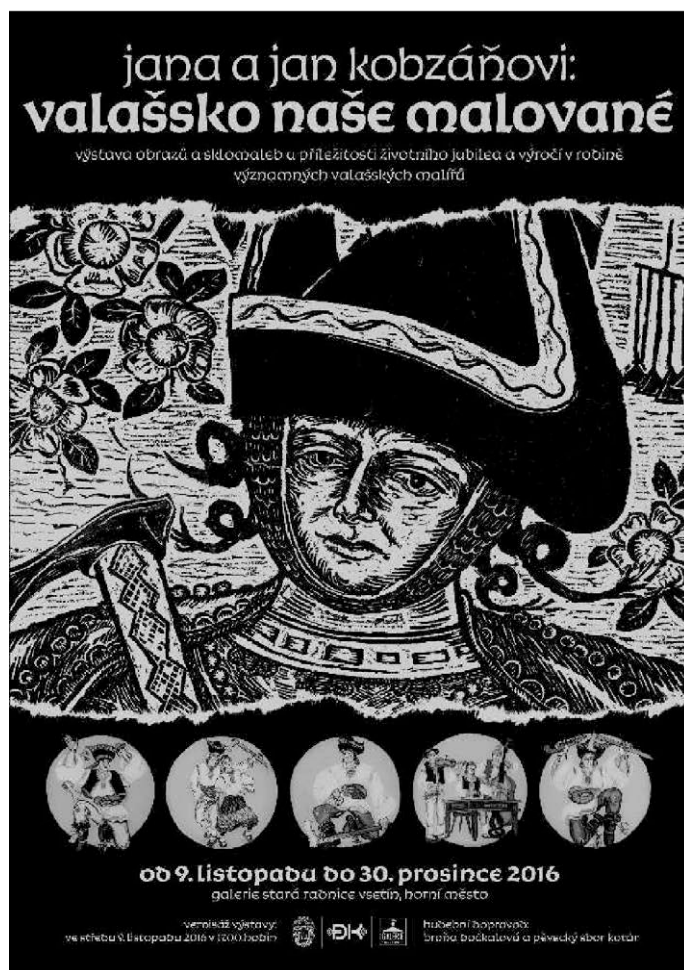
Oba umělci jsou spojeni s horským hřebenem, který dostal jméno Soláň, neboť tam prožili část svých životů. V knize *Nech sa buček zeleňá!* (2004) o tom její autor, spisovatel Oldřich Šuleř uvádí (s. 17–18): „Až v roce 1936 zakoupil Podešva (akademický malíř František Podešva – poznámka autorky) pozemek na hřebeni Soláně a začal s velkým úsilím stavět srub. Liptálan Kobzáň žil v té době v Praze a vedlo se mu nevalně. Podešva ho vybídl, aby přijel na Soláň, kde se žije levněji, a dohlížel na stavbu srubu. Kobzáň tak učinil a během stavby si přistavěl půl roubené dřevěnice na spáleništi Kantorovy chalupy nad zmolou, ve které vyrůstal Podešvův srub. Když se pak oženil a rodina nechtěla na Soláň, přestěhoval se do Jasenné. Tam prožil léta německé okupace. (...) Mezitím Podešva dostavěl o něco níže pod hřebenem velký poschodový srub s ateliérem a v roce 1938 se se svou paní Marií, pozdější spisovatelkou, přestěhoval na Soláň natrvalo. Když se paní Kobzáňová později přestěhovala do zděděného domku v Kroměříži, Janek se na Soláň vrátil, odkoupil od Podešvy i druhou půlku dřevěnice (čp. 7 – pozn. autorky) a žil tam až do smrti.

Měl velké plány přebudovat stodolu na ateliér a další si zřídit na půdě. Žel zůstalo jen u plánů.

Usadil se natrvalo samotářsky v dřevěnici uprostřed přírody, aby měl více klidu na tvůrčí práci. Nedokázal Soláň opustit – darmo se neřikalo: *Není Soláňa bez Kobzáňa! A možná to ještě více platilo i naopak.*“

Jana Kobzáňová, provdaná Dočkalová, prožila dětství v Jasenné, Kroměříži a na Soláni ve Velkých Karlovicích. Na dětská léta zavzpomínala slovy: „Jsem vlastně děvče z hor, protože v Jasenné jsme bydleli na samotě v horách. Pro mě to byl krásný čas. Paseky s dobytčím, v zimě plno sněhu, táta nám vždy šlapal cestu. Na Soláň jsem jezdila přes Rožnov autobusem. Jednou mi ale ujel ten poslední, a tak jsem se vydala vlakem přes Meziříčí do Vsetína a posledním – půlnočním – vlakem do Velkých Karlovic, odkud jsem šla tenkrát až na Soláň pěšky. Za každým keřem jsem viděla zbojníky, jak nám s bratrem o nich táta velmi rád vyprávěl. O prázdninách jsme chodili v Jasenné i na Soláni k sousedům pást dobytek, co jsme se na Soláni nadovářeli s Olinem Žitníkem...“

V roce 1952 začala Jana Dočkalová Kobzáňová navštěvovat základní školu v Jasenné a od třetí třídy v Kroměříži. V letech 1960–1963 se v Novém Boru vyučila malířkou skla. Tamější ředitel učiliště, akademický malíř Rudolf Kalina ji přihlásil k přijímacímu řízení na Uměleckoprůmyslovou školu do Uherského Hradiště. I když přijímací pohovory úspěšně absolvovala, studium na střední škole vzdala. V roce 1963 se provdala za Pavla Dočkala, záhy však ovdověla. Vychovala tři děti, syna Zbyňka (14. 1. 1964) a dvě dcery.

Plakát letošní vsetínské výstavy – graficky zpracoval Radim Mojžíš
(Fotoarchiv J. Dočkalové Kobzáňové)

Starší z dcer Jana (5. 11. 1976 – 21. 2. 1997) předčasně zemřela ve věku pouhých jedenadvaceti let, mladší dcera Bronislava (7. 10. 1980) je známou cimbalistkou.

„Žila jsem život se smrtí, která mi brala blízké členy mé rodiny i přátele. Časem jsem si na její přítomnost zvykla, ale ty ztráty mne bolí stále,“ řekla mi Jana Dočkalová Kobzáňová během našeho nedávného rozhovoru.

S uměním se setkávala velmi často v ateliéru svého otce, a to již od dětských let. Otec ji naučil malovat na sklo. K vlastnímu malování se však dostala až ve svých třiceti letech. Zpočátku se věnovala přírodním motivům, ale stále častěji se vracela k figurální malbě, malovala zbojníky, valašské chlapce a děvčata, valašské taneční páry, muzikanty, později přistoupila k motivům krajiny zabydlené valašskými pasekáři, jimž se věnuje dodnes.

Přicházely chvíle, kdy chtěla malování opustit a věnovat se jiným aktivitám, ale vždy se našel někdo, kdo ji to rozmluvil. Například akademický malíř Josef Hapka z Valašského Meziříčí, který jí poskytl mnoho cenných rad.

Jana Dočkalová Kobzáňová vystavovala své práce na několika samostatných výstavách (Kroměříž, Vizovice, Liptál, několikrát Velké Karlovice) a na kolektivních výstavách jako členka Urgatiny, sdružení neprofesionálních výtvarníků, které bylo založeno v roce 1982 malířem Miloslavem Svozilem ve Velkých Karlovicích. Dvaadvacet let stojí v jeho čele.

Celým jejím životem prochází její práce s folklorními skupinami. Lásku k lidové valašské písni zdědila po otci, který pomáhal založit folklorní soubor v Liptále.

Jana Dočkalová Kobzáňová je malířkou bez klasického ateliéru, malování přizpůsobila svůj byt, kde technikou malby na sklo do současnosti přenáší mnohé ze života našich předků. Žije a umělecky tvoří v Karlovině.

Restaurované Hofmanovy nástěnné malby v Jablůnce

24. září tohoto roku patřila jedna z nejpěknějších valašských obcí Jablůnka umělci, který se zde před 110 léty narodil, akademickému malíři Karlu Hofmanovi. Obec k této příležitosti připravila vzpomínkovou slavnost doprovázenou ne tak samozřejmou událostí, totiž výtvarnou výstavou souboru Hofmanových olejů z vlastnictví obce a majetku občanů. Slavnost byla navíc korunována odhalením zrestaurovaných nástěnných maleb, které malíř vytvořil pro místní mateřskou školu v roce 1983.

V díle Karla Hofmana je zastoupeno celkem sedm realizovaných fresek a nástěnných maleb, z toho tři z nich patří Jablůnce. A právě ony náleží k těm nejvíce ceněným, jsou tematicky nejzajímavější a nejpestřejší, dokládají Hofmanovu malířskou suverenitu a kompoziční nápaditost. Freska pro zasedací místnost někdejšího národního výboru z roku 1970 nazvaná *Život na Valašsku* (2,5 x 5 m) v efektní typizaci a stylizaci postav zachycuje pohled autora na trojí všední, ale osobitou lidskou aktivitu zdejších lidí, práci, zábavu a ohlédnutí zpět k historii, v níž zaznívají dynamické a dramatické zbojnické a obecně vzdorné tóny Valachů. V lehkosti a uvolněnosti rukopisu kompozice upomíná mezi jiným na inspiraci zcela originálního propojování lidového projevu s malířskou moderností.

Dvě mladší nástěnné malby v mateřské škole, jimiž chtěl malíř žijící v kopcích na Soláni vyjádřit svůj vztah k rodné Jablůnce a zejména její mladé generaci, jsou hrou fantazie a snu. Malíř zvolil pohádkové náměty, v nichž předvedl svět v jakési harmonii a líbeznosti přinášející klid, vyrovnanost a naději pro zítřek. Dvě nástěnné malby na schodišti mateřské školy – *Sen noci svatojánské* (3 x 2,8 m) a *Bačův sen* (2,5 x 5 m) v pohádkových postavách v jednotě s reálnými a doprovodnými ději je oslavou kraje, jeho kouzla a bezpečí, které poskytuje. Jde o přitažlivé poetické divadlo, v němž je naše pozornost rozdělována mezi dětskou otevřenost i údiv a návrat k tradici a světu předchozích generací. Nástěnné malby byly během času poškozeny, a to vzhledem k panelovému podkladu neumožňujícímu uplatnění technologií pro klasickou fresku. Pro rozhodnutí přistoupit k restaurování bylo třeba, vzhledem k ekonomickým nárokům, odvahy. Zastupitelům obce a ředitelce mateřské školy paní Marii Navrátilové, která byla velmi iniciativní, však odvaha nechyběla. Restaurování se ujal během letošních prázdnin akademický malíř Jiří Látal z Litomyšle. Výsledek je nad očekávání dobrý. Občané Jablůnky se tak mohou vracet k významné části díla svého slavného rodáka, návštěvníci obce mohou přijíždět za méně obvyklým projevem malířského mistrovství, které nese punc autorovy italské umělecké i životní zkušenosti. Restaurované fresky jsou při příležitosti 110. výročí od narození malíře jeho autorskou oslavou, ale i oslavou obce a jejích představitelů.

■ Nástěnná malba „Sen noci svatojánské“ od akad. malíře Karla Hofmana
(Archiv MŠ Jablůnka)

■ ■ Hofmanova nástěnná malba „Bačův sen“ (Archiv MŠ Jablůnka)

Náhrobek Zdeňka Hajného v Hovězí

Urna s ostatky malíře Zdeňka Hajného byla uložena do rodinného hrobu na hověžském hřbitově.

Mezinárodně uznávaný malíř, grafik a psycholog prožil své dětství a mládí v obci Hovězí, jeho matka vyučovala na tamní škole. Ke konci života projevil Zdeněk Hajný přání, aby urna s jeho ostatky a urna s ostatky jeho matky byly uloženy na hřbitově v Hovězí. Pietní akt proběhl 29. září 2016 za účasti pozůstalé manželky Emy Hajné, zástupců Galerie Cesty ke světlu Praha, Obecního úřadu Hovězí a Nadace Masarykova gymnázia Vsetín.

Náhrobek na základě společného návrhu vdovy po Zdeňku Hajném, obecního úřadu i nadace realizovalo kamenictví Petr Kalus z Halenkova.

■ Náhrobek Zdeňka Hajného a jeho matky na hověžském hřbitově (Foto J. Vychopeň)

Jiří Drápal

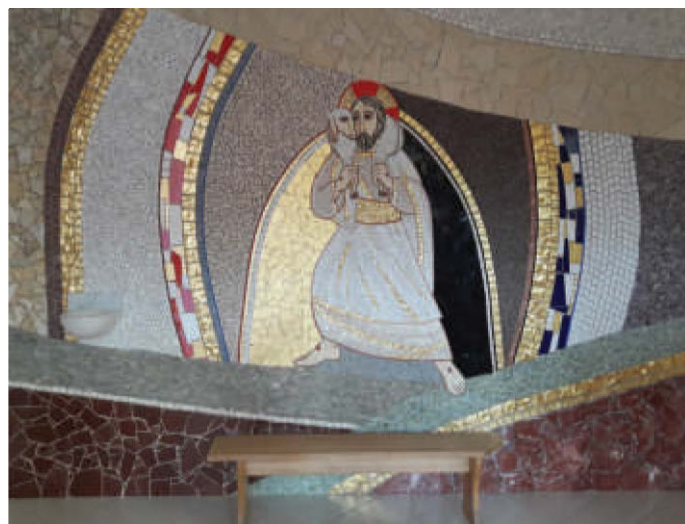
Mozaika v mariánském kostele v Karolince

Letos 16. července během slavnostní ceremonie požehnal olomoucký arcibiskup Jan Graubner v presbytáři kostela Panny Marie Karmelské v Karolince mozaiku „Bůh, dárce všeho dobrého“. Monumentální nástěnné dílo bylo vytvořeno více než dvaceti farníky z Karolinky a Nového Hrozenkova. Předlohou byl návrh bohoslovce Juraje Beganyho, který ho vytvořil během své praxe v místní farnosti. Výtvarné zkušenosti získal u slovinského umělce, teologa a jezuitu Marko Rupnika. Tamější (dnes již bývalý) administrátor farnosti P. Marek Poláček vyzdvihl u mozaiky kolektivní úsilí věřících a vnímal ji jako „společné promodlené dílo“.

Boh, darca každého dobra

Umenie samo o sebe stráca podstatu, ak neslúži a neprívádza k cieľu, ku ktorému bolo stvorené. Stojíme pred stenou v kostole Karmelskej Panny Márie v meste Karolinka na Valašsku. Aj tu sa niečo tvorilo, ale netvorilo sa pre samo seba, ani pre slávu tvorcu či umelcov. Tvorilo sa pre hlbší zmysel. Pre slávu Boha a pre povznesenie človeka.

Mozaika sa rozprestiera na ploche cca 100 m². Predstavuje dôležité momenty spásy. Jej tvorba od prvotného návrhu až po samotnú realizáciu trvala približne 7 mesiacov. Pracovalo na nej mnoho ľudí z radov veriacich. A toto je jeden z momentov, ktorý vám chceme úprimne odovzdať. Pracovali na nej ľudia, ktorí vedeli, čo chcú. Chceli slúžiť čo najlepšie Bohu a Cirkvi podľa svojich možností. Nechceli ostať iba niekde na povrchu, ale práve naopak. Dať sa celý do tejto služby. Každý podľa svojich možností a schopností. Dali všetko aj keď nemuseli. Tvorili pre slávu Boha a povznesenie človeka.

■ Mozaika Dobrý pastýř u vstupu do kostela (Foto archiv J. Begany)

Druhým cieľom je predstavenie, čo na mozaike môžeme nájsť. Hoc sme v kostole zasvätenom Panne Márii, ústredný výjav nesie Kristologické zobrazenie. V centre všetkého stojí Ježiš Kristus. Je ukrižovaný, čoho vyjadrením je Kríž a prebodnuté nohy, ruky a bok. Ale zároveň je zmŕtvychvstalý. Čo je symbolicky stvárnene otvorenými očami, otvoreným náručím a bielym rúchom. Toto vyobrazenie predstavuje Ježiša Krista najvyššieho kňaza – čoho zobrazením je kňazská stóla a svätožiara v tvare kríža. Po Kristovom boku stojí Mária. Keď sa pripravovalo toto vyobrazenie, mnohí boli zarazení či zmätení, že Mária nie je smutná, ani neplače. Mária už nemá dôvod plakať nad Kristom. On je živý. On vstal z mŕtvych. Svätý Ján Pavol II. v encyklike *Dives in misericordia* (1980) o Márii napísal: „S materinskou láskou sa stará o bratov a sestry svojho Syna, ktorí ešte putujú a nachádzajú sa v nebezpečenstvách a ťažkostiach, dokiaľ sa nedostanú do blaženej večnosti.“ Mária je tá, ktorá nás privádza a pozýva ku Kristovi. Jej zdvihnutá ruka, ktorá pozýva, nás chce upriamiť na Božie veci. Ona nás učí, ako nasledovať Ježiša Krista.

Nad vyobrazením ukrižovania je zobrazený Duch Svätý, ktorý je znázornený obrazom holubice. A nad ním je ruka Boha Otca. Boha nie sme schopní obsiahnuť. A preto Starý a ani Nový zákon ho nijako nezobrazuje.

■ Hlavní mozaika „Bůh, dárce všeho dobrého“ v presbytáři mariánského kostela v Karlovice (Foto archiv J. Begany)

Ale aj napriek tomu, pre lepšie pochopenie Boha personifikujeme – prenášame vlastnosti človeka, a preto sa v ikonografii zobrazuje tajomnou Božou pravicom, ktorá vychádza z oblaku. Z tejto ruky vychádzajú dva prúdy – pramene modrý a červený, ktoré sú symbolom Božieho milosrdenstva, ktoré sa rozprestiera na všetkých ľuďoch. Takéto vyobrazenie predstavuje najsvätejšiu Trojicu.

Ďalším výjavom je Zvestovanie. Archanjel Gabriel sa s pokorou, ako duchovná bytosť, obracia k Panne Márii – pozemskému stvoreniu, očakávajúcej, že mladé dievča sa stane chrámom Najvyššieho. Gabriel si je vedomý toho, že od nej, od jej odpovede závisí osud ľudského pokolenia. Symbolicky je to zobrazované zvitkom, ktorý Gabriel ukazuje Márii, a zároveň jeho druhá ruka prijíma motúz. Keď sa pozrieme na Gabriela, vidíme, že je oblečený v bielych šatách. Vo vlasoch sa nachádza ozdobná stužka, akási čelenka – antický diadém, ktorý prechádza ponad čelo a pri ušiach sa rozdeľuje do viacerých stužiek či pásov (po rus. toroki), s akými sa stretávame iba pri zobrazovaní archanjelov.

Mária je odedá v tradičnom odev: tmavočervenom plášti (bordovom maforiu) a modrom oblečení (chitón). Modrá symbolizuje ľudskosť a červená Božskosť. V Máriinom prípade sú spodné šaty modré a vrchný plášť je červený – ľudskosť je zaodiata božskosťou. Ak by Kristus nebol oblečený v bielych šatách, jeho oblečenie by bolo podobné Máriinmu, ale v opačnom prevedení. V ľavej ruke Mária drží vreteno purpurového ľanu, čo symbolizuje, že je ochotná tkať v sebe Božie telo. Otvorená dlaň pravej ruky Panny Márie je gestom dialógu a zároveň vyjadrením súhlasu. Jej hlava je mierne sklonená, čo korešponduje so slovami Žalmu 44, 11–12: „Čuj, dcéra, a pozoruj, nakloň svoj sluch, zabudni na svoj ľud a na dom svojho otca. Sám kráľ zatúžil za tvojou krásou; on je tvoj Pán, vzdaj mu poklonu.“

Na druhej strane je vyobrazenie Panny Márie Karmelskej spolu so svätým Jozefom. Atribútom Panny Márie Karmelskej je Ježiš, ktorého nesie na rukách. Ona drží Spasiteľa sveta, nášho Spasiteľa, a nielen to, že ho drží, ale nám ho ponúka. Kristus je oblečený, podobne ako v hlavnom výjave, v bielych šatách so zlatou stólou. V ruke drží zvitok, ktorý je symbolom jeho Slova, jeho identity. Svätý Jozef dotvára Svätú rodinu. Rodinu, ktorá tvorí predobraz každej ľudskej rodiny. Svätý Jozef je na mozaike v typickom oblečení, ktoré sa v ikonografii preň používa: hnedý spodný odev a zelený plášť. Je pri Márii v postoji zbožnosti. Úprimne pozerá na Krista na kríži, pričom stojí ako ochranca Márie a malého Ježiška.

Po bokoch ústrednej mozaiky sú vyobrazení Archanjeli. Archanjela Gabriela sme spomenuli pri vyobrazení Zvestovania. Ostávajú nám už len dvaja: Archanjel Michal a Gabriel. Archanjel Michal je znázornený naľavo od ústredného výjavu mozaiky. Jeho meno doslova znamená „Kto je ako Boh“ alebo „Bohu podobný“. Uctievať ho ako vodcu nebeských zástupov, ako toho, kto bojuje pre Boha. Archanjel Michal zároveň sedí pri hrobe. Akoby nielen bojoval za Boha, ale priamo poukazuje na zmŕtvychvstaleho Krista.

Archanjel Rafael – jeho meno vyjadruje jeho poslanie: „Boh uzdravuje“. Rafael predstavuje ochrancu. Vyjadrením tohto posolania je berla a lampička, ktorou svieti na cestu. Ukazuje nám cestu, ktorou je sám Kristus.

Kostol Panny Márie Karmelskej bol obdarený i novým obojstranným stolom a ambónom, ktorý bol umiestnený na novú žulovú dlažbu. Aj obojstranný stôl nesie pečať mozaiky. Je na ňom umiestnený zlatý pás, ktorý symbolizuje vodu, vyvierajúcu z chrámu, ako sa dočítame v Starom zákone v knihe proroka Ezechiela (Ez 47, 1). Do spomínaného Obojstranného stolu a mozaiky bolo umiestnených 12 relikvií svätých, ktorí nás majú sprevádzať na ceste a majú nám byť orodovníkmi.

Na záver vám chcem ponúknuť tretí prvok. V zadnej časti chrámu objavíme ešte jednu mozaiku. Je ňou Dobrý pastier – zobrazenie Ježiša Krista už od prvotných čias kresťanstva. Dobrý pastier nesie na svojich ramenách stratenú ovcečku, ktorá je vyčerpaná a nevládze sama ísť. Tou ovcou je každý hriešnik, ktorý sa nechá vyzdvihnúť Kristom. Ich pohľad sa stretá, čo naznačuje, že hriešnik sa má nechať preniknúť Kristovým pohľadom a zmeniť svoj život. Kristus vystupuje z tmy do svetla – čo poukazuje na prechod zo smrti do života. Je taktiež zmŕtvychvstálý, čo znázorňuje jeho biele oblečenie a jeho rany na rukách a nohách. Môže zaznieť otázka, prečo som si ponechal túto mozaiku na záver a prečo ju vôbec predstavujem ako tretí pohľad na zamyslenie.

Táto mozaika nám má upriamiť pohľad na to, že nevstupujeme do nášho domu, ale do Božieho chrámu. Máme mať pred ním bázeň, Boh si vyvolil toto miesto, že tam bude prebývať. Vstupujeme do tohto domu ako hriešnici, a to len z Božej milosti. Všetci z našej strany potrebujeme uznanie hriešnosti a Božie odpustenie a objatie prichádzajúce od Pána. Preto Vám prajem, aby ste všetci, ktorí do tohto chrámu vstúpíte, objavovali Božie tajomstvá, ktoré sú pre vás prichystané.

Muzeum na vlně nových přístupů

Rozvoj moderních technologií změnil život člověka. Kdo je nevyužívá, jako by nebyl. Bohužel na chvostu vývoje za moderními technologiemi jsou často muzea. Souvisí to s jejich podstatou – muzea byla vždy zaměřená na to, že sbírala hmotné předměty, a tak často investovala do nákupu výpočetní infrastruktury, která ale rychle stárne a je poruchová a nakonec je užitečná pouze pro sbírky technických muzeí. Muzeum regionu Valašsko šlo jinou cestou, tou měkkou, a vytvořilo software. Dostupný každému a odolný o něco déle zubu času.

Důvodem je možná to, že u vzniku nestáli kovaní muzejníci, ale edukační pracovníci. Ti často musí vymýšlet programy o předmětech uzavřených ve vitrínách. Dostat předměty na obrazovky počítačů pro ně proto nebylo tak těžké. Přenášení kulturního dědictví do virtuálního prostoru samozřejmě není nic nového. Projekty jako e-sbírky nebo celosvětově úspěšný Google Art Project jsou ale jen zobrazovací. Program Muzea regionu Valašsko je pozoruhodný tím, že pomocí předmětů z našeho kulturního dědictví se snaží vysvětlit svět kolem nás.

Skvělým příkladem je výuková animace *Barevný svět*, která je doprovodným prvkem stejnojmenné výstavy. Autoři přesně vystihli současné trendy v muzejnictví. Stále více institucí po celém světě připravuje projekty, které se snaží představit ty nejzákladnější principy fungování světa kolem nás. Ještě v minulém století to nebylo potřeba – lidé se vyznali v materiálech, do všeobecného vzdělání patřily velké znalosti o přírodě. To dnes chybí. Tak se v muzeích stále častěji objevují vzorníky materiálů, technologií a tento trend se promítá i do tvorby doprovodných programů. Barevný svět je pozoruhodným multidisciplinárním projektem, který spojuje přírodní a společenské vědy. Vedle sebe najdete chameleona i obrazy. To, že k výstavě vznikla výuková animace, je počín velmi záslužný a mohou ji kromě samotného muzea využívat i všichni lidé, kteří jsou kdekoli mimo instituci, stačí mít připojení na internet. Je schopná existovat samostatně a bude tu i poté, co výstava skončí.

Skvělý je také projekt *Muzeum nás baví*. Je orientovaný vlastivědně. Uživatelé seznámí s konkrétní krajinou a jejími proměnami a poučí nás o historii obecně i s vazbou na Valašsko a jeho rázovitosti (*Proměny krajiny, Cesta do minulosti*). Velmi pozitivně hodnotím třetí z her, která se jmenuje *Po nás potopa*. Reaguje na současný stav krajiny a seznamuje s možnými přístupy k tvorbě krajiny a jejich dopady. Je to skutečně významný příspěvek do diskuse o péči o krajinu a uživatelé naučí citlivosti vůči životnímu prostředí. Svým konceptem a mírou promyšlenosti si nezadá s mezinárodními projekty, jako je například hra, kterou pro svou expozici v budově ředitelství v Ženevě ve Švýcarsku nechal připravit Červený kříž. Ta vznikla po záplavách na Haiti a má návštěvníky poučit o tom, jak je nutné pečovat o tichomořské ostrovy, pokud na nich chceme udržet život a zabránit tomu, aby je po různých katastrofách pohltilo moře. Konec konců jde i o životní prostor lidstva. Na rozdíl od *Proměny krajiny* a *Cesty do minulosti* má hra *Po nás potopa* mnoho různých výsledných řešení a můžete ji opakovat mnohokrát po

■ Z předání zvláštního ocenění poroty v soutěži Gloria Musaealis 2015 v kategorii Muzejní počin roku, třetí zprava autor oceněných projektů Jan Husák (Fotoarchiv MRV)

sobě a přitom stále řešíte nové úkoly a získáváte nové informace. Tato hra by nepochybně splnila i nároky komerčních počítačových her, které mají za úkol uživatele pohltil a nepustit.

K oběma programům mám drobnou výtku, která směřuje ke grafickému zpracování. Mají velký společenský dopad a instituce muzea má za úkol dbát nejen na informační hodnotu, ale i na vizuální stránku svých výstupů. Vzdělávat společnost musíme obojím způsobem. Svět je zaplevelený nekvalitou a muzeum má představovat místo, kde návštěvník najde příklady toho nejlepšího z našeho kulturního i přírodního dědictví. Muzeum je arbitrem kvality. Muzeum regionu Valašsko ukázalo, že dokáže pracovat na velmi vysoké úrovni. Nové expozice, vstupní hala ve Vsetíně, to vše ukazuje dobrý vkus a také odvahu hledat nová a progresivní řešení. Je proto škoda, že se stejnou péčí se nehlédlo na obě výukové animace. I po spuštění programu a jeho ocenění v Národní soutěži muzeí Gloria Musaealis by stálo za to dotáhnout i jeho grafickou podobu.

Martina Lehmannová

Valašsko a jeho tradice ve filmu Děda

Když procházím rukopisy uloženými v počítači, setkávám se s četnými hesly s názvem „Film Děda“. Jedná se především o popisy, instrukce a nápady spojené s natáčením filmu *Děda*, s pokyny pro účastníky té části filmu, která zpracovává tradice Valašska.

Moje počátky spolupráce na filmu byly velmi osobité. Jednoho dne v pozdním létě roku 2014 se ozval v telefonu hlas Marty Santovjácové Gerlikové s nabídkou poradenské účasti při natáčení filmu o tradicích Valašska. Jméno volající mně tehdy nic neříkalo, ale přislíbila jsem spolupráci na něčem, co by Valašsku přineslo užitek a slávu. Ač jsem Brňáčka, od studentských let na filozofické fakultě v Brně, kde jsem studovala národopis a hudební vědu, Inula jsem k Valašsku. Národopis přednášel univerzitní profesor Antonín Václavík, původem z Pozlovic

v sousedství Luhačovic, a jeho vztah k Valašsku ve mně vzbudil hluboký zájem podporovaný také mými spolužáky pocházejícími z Valašského Meziříčí, Rožnova, Olomouce a horských vesnic Beskyd. Byla to tak hluboká náklonnost, že jsem na pokyn profesora Václavíka věnovala diplomovou a posléze disertační práci Valašsku a jeho lidové architektuře.

Mojí oborové kombinace i zájmu využila Zdenka Jelínková, pracovnice tehdejšího Ústavu pro lidovou píseň, posléze Československé akademie věd, která mne spolu se studijním kolegou Jaromírem Gelnarem vysílala na výzkumy lidových písní a tanců do valašských vesnic k interpretům a pamětníkům těchto uchvacujících projevů lidového umění. Poznala jsem tímto způsobem mnoho výtečných lidí, seznámila se s jejich životy, prostředím, zvyky, což jsem mohla nejen při práci s valašskými soubory, ale posléze i při natáčení filmu dobře využít.

Vlastní filmovou práci zahájila porada přizvaných expertů s autorkou a producentkou filmu *Děda*. Expertu zvolila Marta z předních etnografů z Ústavu etnografie a folkloristiky Akademie věd, Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Tento odborný tým, znalý tradičního života valašského obyvatelstva vesnic i historických pramenů, si vzal na starost zpracovávat podklady pro účastníky natáčení, jimiž se stali především členové různých valašských souborů, ale i další osoby schopné představit ve scénách ze života sami sebe, zvyky a obřady svých předků. Toto seskupení kolem Marty Santovjákové se vyznačovalo jedinečnou přátelskou atmosférou plnou odvahy přinést Valašsku a z Valašska to nejzajímavější a nejlepší pro poučení budoucích generací.

K natáčení přispělo velkou měrou místo, kde se v podstatně míře uskutečnily základní děje. Byla to usedlost ve Velkých Karlovicích Na Sihle. Usedlost, která je památkou lidové architektury, se dostala do rukou nepovolnějších, tj. do vlastnictví Ing. Kateřiny Ševčíkové, která se o ni jako letní i zimní sídlo rodiny pečlivě stará a která jí a její rodině přináší mnoho potěšení. Tam získali účinkující i filmový štáb střechu nad hlavou, útulné prostředí a pohodu v nepříznivém podzimním a zimním čase i v letních dnech.

Mnohé děje ze života nebo zvykoslovné obrazy se odehrávaly právě v prostředí statku. Hospodyně pekla v peci chleba, uskutečnilo se tu kopání brambor a orání na pozemku náležejícím k této tradiční roubené chalupě. Mikulášská obchůzka s divokými postavami čertů, jaká se až do současných prosincových dnů každoročně odbývá na jižním Valašsku v Lidečce a v dalších vesnicích, rozveselila všechny přítomné na dvoře usedlosti. Jen děti projevovaly obavy z řádění čertovské družiny. V jizbě domu natáčel štáb vánoční zvyky rodiny soustředěné kolem slavnostně upraveného stolu a vánočního stromku pověšeného špicí dolů. Kolédníci i pastuši s jejich valašskou hrou našli při své obchůzce v zasněžené krajině vlnité prostředí pro svůj zpěv a přednášení recitativů děděných po generaci.

Jarní obyčej kladly na účinkující mimořádné nároky. Vynášení Smrti a přinášení stromku–Létečka malými dívčinami ze Sedmikvítku s bosýma nožkami ve studené rosné trávě znamenalo velké sebezapření. Stejně tak bylo náročné umývání tváře i těla pro krásu mladé dívky v téměř ledové vodě Bečvy poskakující po kamenech homího toku. Všechno ta mladá těla vydržela, aniž byla nemocná. Však jim chlapecké „šlahání“ pruty nebo pohlazení pichlavou větvičkou jalovce mělo přinést zdraví

Záběr z filmu *Děda* (Archiv M. Santovjákové Gerlíkové)

a svěžest po celý následující rok. Pro ty starší, právě se rozvíjející poupata pak chlapci postavili májky a konečně také velký máj, pod nímž se mohli všichni veselit, tancovat a odpočívat od náročné jarní práce. Tradiční zbožnost přivedla poutníky z valašských vesnic v okolí Rožnova pod Radhoštěm na pouť do Stračky v Zásově. Tolik námahy pro bosé nohy, ale ta radost a naděje na uzdravení z pramene vody i na nově vzniklé láskyplné vztahy mezi mladou generací!

Náročnost natáčení filmu se projevila při posledních záběrech, při kácení máje, jehož se ujal soubor Vsacan. Máj musel vydržet až do podzimního času, kdy už se barvilo listí a jen těžko se hledaly záběry bez vadnoucích keřů a stromů.

Nelze nepromluvit o námaze, důmyslnosti a zodpovědnosti celého štábu. Pro film a záběry z lidové kultury Valašska byly hlavními oporami Martě Santovjákové Gerlíkové jako autorce a producentce filmu dvě mimořádné osobnosti, a to režisér Milan Basel a kameraman Jiří Novotný. Podařilo se mně být přítomna téměř všem natáčecím dnům a nelze než konstatovat, že můj obdiv a náklonnost k oběma filmovým odborníkům neznala mezí. Pracovití, skromní, obětaví, ochotní přijmout všechny odborné rady a přetavit je do filmové řeči vzbuzovala důvěru v úspěch a kvalitu díla. Co říci o Martě Santovjákové Gerlíkové? Z počáteční nejistoty se vyvinul oboustranný vztah vzájemné důvěry a z mé strany také hluboký obdiv k mladé ženě bez filmových zkušeností, která dokázala zajistit skvělý tým spolupracovníků i finanční prostředky. To znamenalo v krizové ekonomii obrovské úsilí a malý zázrak. Pevně věřím, že i její následující díla ponесou pečeť jejího nadání a oddanosti Valašsku, jejímu rodnému kraji.

Konečně na závěr tohoto skromného vyznání považuji za závažné zmínit se o lidech, kteří se v tradiční části filmového díla pod názvem *Děda* zúčastnili natáčení. Jak děti, tak omladina a všechny generace až po ty nejstarší byli jedinečnými interprety života, obyčejů a zvyků, které již sami nepamatovali. Znali je z vyprávění rodičů nebo prarodičů, ze studia literatury a programu některých souborů. Přesto se chovali vzorně a přijímali pokyny odborníků, zejména etnografů, vlídně a bez odporu, ať se to týkalo oblečení, které se muselo přizpůsobit období na počátku 20. století. V té době se kroje už

Záběr z filmu *Děda* (Archiv M. Santovjákové Gerlíkové)

běžně nenosily, pouze na různé sváteční příležitosti. I s tímto faktem se vyrovnali. Poddávali se pokynům režiséra a kameramana, byť mnohé scény se musely opakovat několikrát a ne vždy bylo počasí příznivé. A to všechno bylo v podstatě bez finanční odměny. Skvělá Martina péče však na ně myslela a sponzorské dary obsahující bagety, valašské koláče, kuřata, čaje i kávu byly jedinou odměnou a stravou, které se účinkujícím dostalo během dlouhých natáčecích dnů.

Myslím, že bych neměla hodnotit celý film Děda. Těžko snáším vulgární slova, zejména od významných hereckých osobností. Připadá mi, že některé

scény, tj. ustavičné pití alkoholu a užívání oněch proskribovaných výrazů, vrhají na vesnické obyvatele Valašska nepříliš příznivý pohled.

Snad se v připravovaném naučném filmu o Valašsku, o obyvatelích vesnic, o zvycích a obyčejích závazných pro minulé generace podaří z množství natočeného materiálu vytvořit dílo, které bude hovořit k mladým lidem dneška i zítřka.

Věra Kovářů

z publikací

Vzpomínky z Jasenné Anny Kutějové

Léta následující po skončení II. světové války přinášela do života obyvatel Valašska nejednu – tu více tu méně razantní – změnu. Pozvolna se ztrácející svět tradičního vesnického společenství se mnohdy stával již jen předmětem vzpomínání. Zatímco u mnoha pamětníků zůstalo jen u prostých slov, někteří neváhali a střípky svých vzpomínek a životních zkušeností přenesli na papír. V březnu roku 1958 si s tímto úmyslem otevřela dosud nepopsaný linkovaný sešit formátu A4 Anna Kutějová z Jasenné (1893–1964) a začala psát: „*Můj staříček Rokyta Jan pochodil z Divinice...*“. Několik dalších měsíců a let se k této činnosti opakovaně navracela. Na stránkách obyčejného sešitu v tvrdých deskách nacházely postupem doby své místo vzpomínky na dětství a dospívání, na běžný pracovní i sváteční život Jasenné, na nejružnější postavy, příběhy a okamžiky, jak je před lety na přelomu 19. a 20. století prožívala sama autorka.

„*Tak sme moseli celý rok skoro stávat, napást, než sme šli do školy, a odpoledňa, príjda ze školy, celý stůl býl popsaný křídů, co vsecko máme udělat, než poženeme. Jeden natrhát strážníku, druhý jít do zemáků na slak, narůbat krkošek na oheň a ponáhlát sa, aby sa krásy napásly. Ale spomínám si na to vsecko ráda, aj na to helekání, jaké to bylo pěkné, a dnes je to enem jak pohádka. Pásávalo sa po pořádku, napřed' starší, potom mladší. Na poli každý kravař měl postavenů negde pod mezů pec. Tam sa topilo a zehřívalo. Na podzim už sme měli o svačinu postarané. Nadrali sme zemáků a pékli v popeli a na nějakém kastrólku lebo rendlíku sme vařili briju. To bývala se zemáky pochoutka. Také sme pékli na pleše jabka. Jak sa začalo v suširni sušit, jeden zapásl ostatním a šli sme na zápečky alebo za kamna na lízačku. Takové pěkné slzy červené tam visely po lésách, že byly zaprášené a špinavé, nikomu nevadilo a bývali sme tak zašmúraní jak čerti. Jak sa začalo zmrákat, tož sa rozhazovaly ohně, zapálenýma drvénkama házali ogaři, tak sa iskrilo. Jak sa už kopaly zemáky a letěly divoké husy, pálivali sme mňat, přeskakovali oheň a kůř a smrděli jak cigáni.*“

Šli sme k Lévom nakupovat s maměnků a na Kašparověj zahrádce byla na bidle uvázaná kolébka a Jurka býl uvázaný na provaz okolo pásu, okolo bidla, a na trně hodně vysoko.

»Oh, Juříčku, ty si uvázaný?« pravili maměnka.

»Ba, su uvázaný.«

»Chudáku, tož si strápený!«

»Ba, su strápený!«

»Vidíš, « pravili mi, »tak sa to tým neposlušným dětom dělá.«“

Na sto číslovaných stranách je zachycen jedinečný obraz života vesnice na jihozápadním cípu Valašska ve zlomové periodě prolínání světa tradičního a moderního. Vnímavá osobnost Anny Kutějové (ne nadarmo sama v mládí toužila po povolání učitelky) se stala předpokladem pro informačně velmi hutný text přibližující soukromý i veřejný život v Jasenné na sklonku 19. a počátku 20. století. Jednotlivé tematické okruhy se v rámci rukopisu různorodě prolínají. Po úvodním osvětlení rodinných vazeb se již Anna Kutějová zaměřuje na přiblížení okamžiků a příběhů, které doprovázely její dětství a dospívání. Věrohodnost těchto popisů je přítom umocněna bezprostředním prožitkem autorky.

„*Jednúc sme si na těch lůkách chtěli udělat škvařeninu. Donesli sme slaniny a ogaři Pavlíkovi vajec a kastrol. Vpotoce sme si udělali špor. Na dva kameně položili teňučků šlechtu a topili. Slanina už byla rozpustěná a vajčka na tom. A naraz rána jak z kanóna, hned sme všeci v krásti ležali a zdvihňa sa, kastróla nikde, ani vaječnice a ani sme to nenašli. Tak neslavně skončila naša hostina.*“

Pásli sme za chalupů na zahradě. Chovancé susedé bůrali chalupu, chtěli stavit novů. Sedla sem si na zem a naraz vidím, jak od chalupy směrem k nám leze černý, široký pás. Stěhovali sa švábi a rovno mířili k nám. Než sem to doma pověděla a s tatou přiletěla, už lézli po stěně na hůru. Maměnka jich smetala metlou a tata jich botama mačkal. Tak to škropělo. Ale jich bylo! To sme měli mět nadělení!

Měli sme pěknů jalovicu, ale trkala. My děcka sme sa jí báli a tož tata jí pověsil na oči desku, a tak sme ju už obrátili. Maměnka pravila: »Prodaj ju,

až ty děcka neožebračí,« ale tata nechtěl. Jednúc sme pásli u stodoly, a jak sa čehlala o jablňo, deska jí spadla a my sme na ňu nechtěli žádný jít. Tata šel právě z Vizovic a trošku v náladě. »Oh, vy děcka hlupí, dyť ona nic neudělá.« A šel jí tu desku pověsit. Jak sa před ňu postavil, ta chyt milého tatu a břínek s ním o zem a zrovna do velikého řídkého kravinca a jel po něm jak po ledě, až přiletěli susedé a tatovi pomohli. Měl kravince až za krkem a my děcka sme sa mohli uřehtat; aj sme dostali, ale nic to nepomohlo. Jedno sa nám však vyplnilo, že tata hned jalovicu prodal a měli sme pokoj.“

Přestože se Anna Kutějová navrácí ve svých vzpomínkách do raných etap lidského života, které máme mnohdy tendenci idealizovat, v těchto textech tomu tak není. Velmi realisticky popisuje sociální vazby – nejen v rámci vlastní rodiny, ale i jiných rodinných pospolitostí v obci. Prostřednictvím jejího vyprávění můžeme intenzivněji proniknout do problematiky komplikovaných vztahů mezi rodiči a dětmi i mezi manželi samotnými, ale také poznat spleť předivo příbuzenských a sousedských vazeb, jimiž byl život v Jasenné v minulosti protkáán.

„Maměnka, třeba že neuměla psát, číst uměla, dobře aj počítat a hlavně zpívat. To bylo pěsniček! Jistě sa to naučila, jak ty ovce pásala! Jednúc také pásla „na zadkoch“ a seděla pod bukem a pořád čula syčat. Naraz pohlédla a veliký had letěl mezi ovce. Vzala bič a honem ovce hnala pryč. Had, jak byly kúsek, sa smršťil do kolečka a plásk zas mezi ovce a tak ju pronásledoval až do „stránec“. A přitom všeckém byla bosky.

Moc dobrého neužila a velice poslúchat mosela, protože stařenka potom trpěla skrs ně, dyž strýc byl až běda neposlušný. Na šaty byli velice opatrní a nám celý život to tuplili a pokaždě plakali: »Ten druhý otec je myslím málokterý dobrý,« pravívali. »A proto sa děti modlete, co bysme vám žádný neumřeli, dokud ste malí! Takové děti už sú navěky nešťastní.«“

Hodnota textů Anny Kutějové spočívá s odstupem let nejen v oné tematické pestrosti, ale i obecně v nízké míře dokumentace reálií v Jasenné v 19. a prvních letech 20. století. Kronikáři i vlastivědní pracovníci ji překvapivě v tomto období opomíjeli, a dokonce ani ve velkých sbírkách moravských lidových písní Františka Sušila a Františka Bartoše nejsou zdejší písně zachyceny. O to více si proto můžeme cenit postřehů Anny Kutějové, která např. zaznamenala detailní průběh dožínek i svatebního veselí.

„Ida do kostela, nesměla si nevěsta zapomět vzít grejcary na ořeru, aby ženicha neptala, aby ju celý život neodděloval. Také nesměla první promluvit, aby nemosela poslúchat – já sem také nemluvila a ženich honem sa ňa ptál: »Co je Ti? Není Ti dobře?« Ale a jak! – myslela sem si, šak už si tam, kde sem chtěla. Také sa opatrně stúplo ženichovi na nohu, to také, aby poslúchal on.

V hospodě sa tancovalo, veselilo, až přišla nekerá kuchařka, že je oběd hotový. Ráno sa dávalo kafé a vdolky a také zhrívanica, to měli rádi chlapi a hned ráno už měli gůráž. Jak přišla svatba z kostela, posedali za stoly. Vpředu nevěsta se ženichem a okolo družky. Mládenci celú svatbu obsluhovali a potom najposledy jedli a zas jich obsluhovaly družky. Jak sa zasedlo, hned družky zpívaly:

»Ach, Bože, rozbože, co naši dělajú, /: dyž my bysme jedly, nic nám nedávaju. :/«

Kuchařky z kuchyně odpovídaly: »Počkajte, družičky, na malú chvílečku, /: budete mět koláč na vašem stolečku. :/«

Družky: »Co je po koláči, ten patří nevěstě, /: ona ho donese ženichovéj matce. :/«“

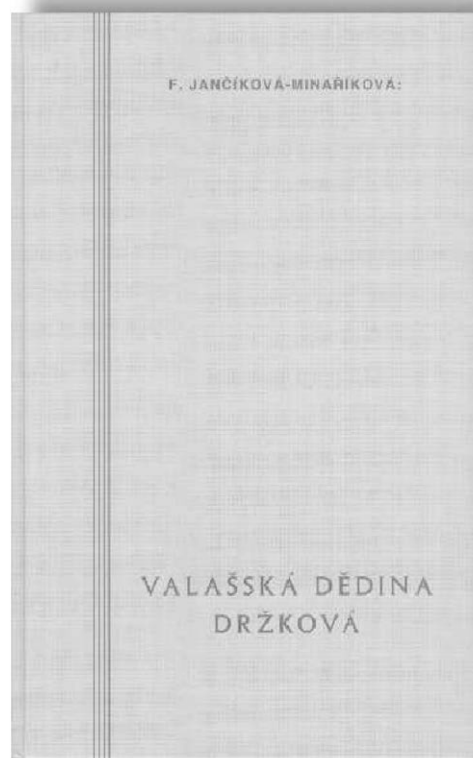
Anna Kutějová však nebyla žádný staromilec, který by sentimentálně vzpomínal jen na to, co dnes oceňujeme jako prvky lidové kultury. Vedle popisů jevů a událostí tradičního rázu tak zcela přirozeně zaznamenala i průnik novinek a rozvoj spolkového života. Z vlastní iniciativy mládeže, která velmi senzitivně přijímala podněty zvenčí, se v obci začalo např. rozvíjet amatérské divadlo a za značně spartánských podmínek i tělocvičný spolek Sokol.

„Měli sme u potůčka za stodolú záhon dlouhý a rovný a tam, pravili všeci, by sa mohli cvičit. Ja, ale maměnka nechtěla ani čut o tom! Tata byl dycky při nás. A tak sme začali. Ogaři postavili hrazdu; naskládali sa a kúpili dvě dřevca a postavili kruhya a nadělali značek a už sme cvičili. Ani spat sme nechtěli jít a mockrát sme aj dostali.“

Více než půlstoletí od vzniku vzpomínek Anny Kutějové, rozené Rokytové, zůstával jí zpracovaný text pouze v rukopise, pečlivě uchovávaný rodinou. Již před několika lety se ovšem zrodila myšlenka jejich vydání. Se záměrem zpřístupnit zajímavý vhled do života Jasenné před několika desetiletími přišel synovec Anny Kutějové, hudebník a rozhlasový redaktor Jan Rokyta starší (1938–2012). Ještě za života své tetičky u ní zaznamenal značné množství lidových písní. Hudební odkaz této nevšední osobnosti Jasenné navíc po celý svůj

život opakovaně připomínal a prezentoval na koncertních pódiích i na hudebních nosičích. Teprve v létě 2016 se ale podařilo vše dovést do zdárného konce. Společným úsilím rodiny Rokytové, Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Masarykovy univerzity v Brně byly vydány *Vzpomínky z Jasenné*, které téměř na sto třiceti stranách přináší pestré svědectví Anny Kutějové o tom, čím žili, pracovali a čím se bavili zdejší obyvatelé na sklonku 19. a počátku 20. století.

Daniel Drápala

Valašská dědina Držková Františky Jančíkové- Minaříkové

V průběhu posledních desetiletí se setkáváme s nejrůznějšími podobami lokálních monografií valašských obcí a měst. Někdy jsou jejich autory kronikáři a znalci místních reálií, jindy se tohoto nelehkého úkolu ujmali školení odborníci. *Valašská dědina Držková* Františky Jančíkové-Minaříkové se ovšem z řady takto komponovaných publikací poněkud vymyká. A není to jen díky roku, do něhož je její vznik datován: 1936. V uvedeném roce vznikl úhledný rukopis,

který jeho autorka skromně nazvala *Pokus o vlastivědný náčrt typické valašské osady*. Sama k tomu dodala: „Podávám české veřejnosti vlastivědnou črtu o typické vesnici valašské, abych zachytila zbytky rázovitého života valašského, neboť pamětníci starých časů vymírají.“

Františku Jančíkovou-Minařikovou, rodačku z Kostelce u Zlína, přivedla do Držkové její profese. Po studiu učitelského ústavu v Brně vystřídala několik míst působení, aby se mezi lety 1924 až 1941 stala jejím domovem Držková. Jako řídící učitelka si zde brzy získala důvěru i respekt, po několika letech zde dokonce nalezla v osobě učitele Augustina Jančíka manžela a zároveň důležitou oporu a pomoc při její pedagogické i vlastivědné práci. Vedle spolkové činnosti a další organizační práce, úsilí sběratelského a několika časopiseckých článků se vyvrcholením práce paní řídící stal rukopis o Držkové. Materiál pro něj čerpala nejen ze starších publikovaných materiálů, případně dostupných archiválií, ale také z živé paměti zdejších obyvatel. A protože Františka Jančíková-Minařiková byla i vnímavou pozorovatelkou, mnohé ze zaznamenaných poznatků přirozeně vyplynuly z důkladného poznání životních peripetií zdejšího obyvatelstva.

Stěží by to byla paní řídící a její muž, aby zpracovaná monografie nevykazovala tendenci ke komplexnímu pojetí. Stejně jako učili své dětské svěřence celistvému poznávání světa ve všech jeho přírodních i společenských rozmanitostech, tak i rukopis o Držkové obsahuje vedle dějin také zeměpisný či geologický popis, kapitoly o fauně a flóře, byť asi ty nejzajímavější momenty přináší až oddíly věnující se existenčním podmínkám, v nichž se odvíjel životaběh zdejšího obyvatelstva. Velmi milým ozvláštněním rukopisu se stalo několik perokreseb (některé i kolorované), které skýtají čtenářům možnost vizualizace informací podávaných autorkou v textu.

Pedagogické poslání zavedlo po roce 1941 Františku Jančíkovou-Minařikovou mimo Držkovou. Její vlastní život se naplnil v roce 1947, aniž by se dočkala vydání své práce. Jediný rukopisný exemplář se naštěstí uchoval a v roce 1998 byl rodinou věnován obci Držková. Ta jej také v roce 2015 vydala ve spolupráci s PhDr. Karlem Pavlišťikem a Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně jako faksimile originálního rukopisu. Čtenářům se tak vedle cenných informací dostává do rukou i graficky velmi zajímavá a na pohled milá a vřelá kniha.

Daniel Drápala

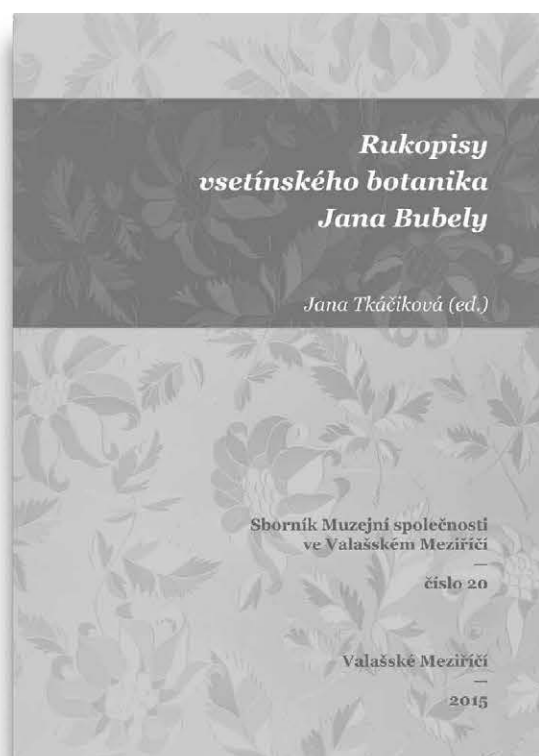
Rukopisy vsetínského botanika Jana Bubely

Již 20. číslo Sborníku Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí (vychází od roku 1884) je věnováno přírodním vědám. V rozsahu 368 stran včetně barevné přílohy jsou zpracovány a čtenářům zpřístupněny dva nepublikované rukopisy z konce 19. století vsetínského botanika Jana Bubely (1855–1889). Téměř 150 let staré rukopisy jsou vyčerpávajícím a na svou dobu a věk autora precizně zpracovaným a ucelným přehledem někdejší vsetínské květeny. Na jejich základě je možné si udělat představu o vzhledu krajiny v období jejího maximálního odlesnění a také posoudit vliv tradičního obhospodařování na míru biodiverzity (druhové bohatosti). Bubelův odkaz je dokladem rozsáhlých změn v krajině za uplynulých 150 let a je až překvapivé, nakolik výrazných. Vzhledem k tomu, že se jedná o odborný text a v originále je použita téměř výhradně latina, původní rukopisy jsou ve sborníku doplněny také kapitolami, které usnadňují pochopení dobového kontextu – zpracován je podrobně životopis Jana Bubely, bibliografie publikovaných prací Jana Bubely a samostatná kapitola je věnována také krajině a květeně v okolí Vsetína.

Rukopisy Jana Bubely dlouhou dobu ležely v depozitáři Muzea regionu Valašsko ve Valašském Meziříčí a jen zřídka byly kvůli obtížné dostupnosti využívány při studiu regionální květeny. Právě časté dotazy na tento zdroj nás přivedly k myšlence rukopisy naskenovat, opatřit přepisem a převodem na současnou nomenklaturu a zpřístupnit je tak všem zájemcům.

Jan Bubela byl vsetínský rodák, obchodník se dřevem a také nadšený botanik. I přes krátký čas, který mu byl vyměřen – dožil se pouhých 34 let – se stačil nesmazatelně zapsat do historie botanického výzkumu Moravy. Jeho dílo je vnímáno jako celostátně významné a je všeobecně citováno a využíváno jako vůbec nejstarší zdroj botanických dat z regionu východní Moravy.

Vydaná publikace najde uplatnění jak v odborném botanickém výzkumu, tak rovněž v oblasti ochrany přírody

a environmentální výchovy. Bude využívána nejen veřejností, školami, ale i univerzitními studenty příslušných oborů.

Sborník má rozsah 368 stran včetně barevné přílohy, náklad 150 ks. Je možné jej zakoupit v Muzeu regionu Valašsko nebo objednat na e-mailu janatkacikova@seznam.cz.

Jana Tkáčiková

Malíři bratři Schneiderkové

Téměř v závěru roku, na samotném počátku Vánoc si připomeneme 120. výročí narození Aloise Schneiderky, nejstaršího a nepochybně i nejvýznamnějšího z bratrského tria malířů. Už v předminulém čísle vlastivědné revue Valašsko byla stručně představena nová publikace Dalibora Maliny *Malíři bratři Schneiderkové* (Velké Karlovice, Kruh přátel Karla Hofmana, nadační fond: 2015, 303 s.).¹ Podtitul knihy k názvu na obálce doplňuje ještě jména trojice bratrů v jejich sourozenecké posloupnosti: Alois Schneiderka, Josef Schneiderka, Ludvík Schneiderka. Skutečně symbolické je, že knihu vydal nadační fond sídlící v domě, který si postavil a od roku 1941 obýval Alois Schneiderka se svou rodinou.

Třisetstránková publikace v pevných deskách zaujme hned na první pohled vtipným řešením přebalu, který opakuje motiv malířského plátna na deskách vazby, nyní s jakoby strženým svislým pásem, v němž se objevují tři detaily z obrazů tria bratrů Schneiderkových. Vynalézavá grafická podoba celé knihy (autorka Klára Folvarská Roseová) původní dojem jen podtrhuje.

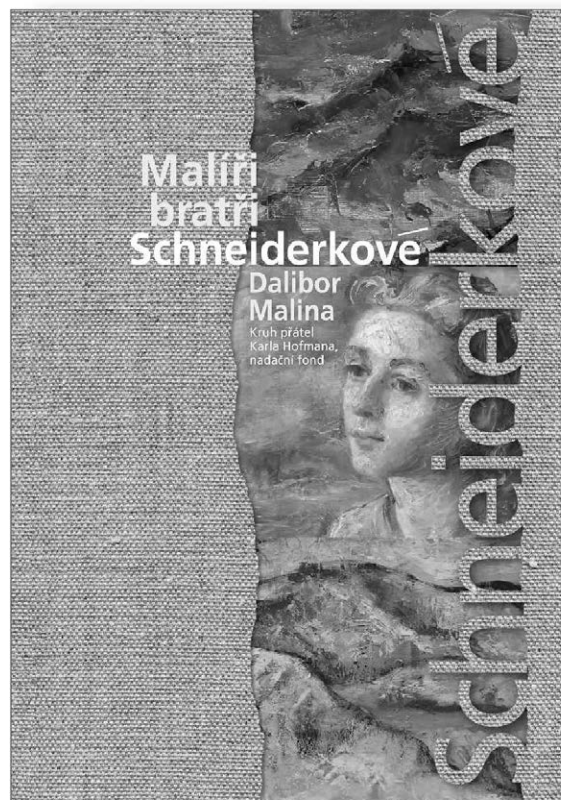
Důležitější je však samozřejmě text. Jeho autor, zkušený vypravěč Dalibor Malina, v prvních dvou kapitolách uvádí čtenáře nejprve do obecně kulturních souvislostí, aby se v následující části již věnoval plně tématu knihy – zprvu krátce společným východiskům, rodinným vazbám a společným putováním. Poté přicházejí tři části, každá věnována jednomu z bratrů, logicky seřazené podle věku.

V úvodní části shrnuje autor malířské objevování Valašska, malebné krajiny i jejího svérázného obyvatelstva a do jisté míry tím vymezuje podhoubí, z něhož čerpala tvorba bratrů Schneiderkových i jejich vrstevníků a následovníků.

Následující kapitola s jednoznačným názvem *Rusava* pojednává nejen o této valašské enklávě pod Hostynem, o jejím vlivu na výtvarné umění, ale už blíže také o jejím významu pro bratry Schneiderkovy (kteří v blízkém Holešově prožili kus dětství), zejména pro nejmladšího z nich, Ludvíka, který byl s Rusavou spjat téměř po celý svůj umělecký život.

Pokračující text se již plně věnuje bratrům Schneiderkovým a začíná odstavcem, v němž autor uvádí místo a data narození. Bohužel (i k mému velkému překvapení) se údaje o místě a v případě Aloise i o datu narození neshodují se skutečností. Jak uvádí *Rodní a křestní kniha Valaš. Meziříčí*,² narodil se Alois Schneiderka 23. prosince 1896 v čp. 215 ve Valašském Meziříčí. Pro úplnost uvádím přepis všech tří záznamů (včetně názvů rubrik).

V knize XXI. na straně (dvoustraně) 265 je uvedeno u křestence narozeného 23. prosince 1896 v čp. 215 a pokřtěného 26. téhož měsíce jméno Alois Bedřich, náboženství katolické, pohlaví mužské a rod manželský. Jméno, stav a rod otce: Jan Schneiderka, zámečník ve Valašském Meziříčí, syn Filipa Schneiderky, zámečníka v Křivém, a jeho manželky Veroniky, rodem Jana Paláta, koláře v Křivém 3. 6. 1864 6. 10. 1894 (datum narození otce a datum sňatku rodičů). Jméno, stav a rod matky: Anna, dcera Martina Nesvadby, pohrabáče ve Valašském Meziříčí, a jeho manželky Anny, rodem Josefa Zetka, pasekáře v Křivém 28. 4. 1869. Křestitel: Augustin Kovařík, katecheta. Zkoušená bába: Maria Bundil čp. 111. Nevypsáním rukopisem jsou připojeny podpisy kmotrů: Aloys Malenak, krejčí v Zašové, a Mariana Malen (zbytek příjmení zřejmě skončil za okrajem stránky), jeho manželka. Uvnitř rubriky, pod křestními jmény Alois Bedřich, je ještě připsáno latin-

skočesko-německy: Cop. 6. 4. 1922 cum Josefa Maria Jagritsch – u farního úřadu Katharinenberg – Št. Hradec (Graz).

Na straně 337 je uvedeno u křestence narozeného 20. srpna 1899 v čp. 216 a pokřtěného 23. téhož měsíce jméno Josef Ludvík, náboženství katolické, pohlaví mužské a rod manželský. Jméno, stav a rod otce: Jan Schneiderka, zámečník ve Valaš. Meziříčí, syn Filipa Schneiderky, zámečníka v Křivém, a jeho manželky Veroniky, z rodu Jana Paláta, koláře v Křivém. 3. 6. 1864 cop. 6. 10. 1894 (datum narození a datum sňatku). Jméno, stav a rod matky: Anna, dcera Martina Nesvadby, pohrabáče ve Valaš. Meziříčí, a jeho manželky Anny, z rodu Josefa Zetka, pasekáře v Křivém 28. 4. 1869. Křestitel: Josef Vepřek, kooperátor. Zkoušená bába: Marie Bundilová z Valaš. Meziříčí čp. 111. Jméno, stav a bydliště kmotrů: Konstantin Doupovec, pozlacovač v Krasně, Marie Bundilová, bába ve Val. Meziříčí, zastupovali Josefa Blankenbichtra, obchodníka ve Vídni, Veronika jeho manželka, Josef Vepřek, podpisatel. Pod křestními jmény Josef Ludvík jsou ještě dvě poznámky: Sezdán 16. 7. 1938 v Ústí n. Or. s Marií Kovaříkovou † 26. 4. 1945 v Uh. Hradišti.

Na straně 487 je uvedeno u křestence narozeného 9. ledna 1903 v čp. 16 a pokřtěného 18. téhož měsíce jméno Ludvík František, náboženství katolické, pohlaví mužské a rod manželský. Jméno, stav a rod otce: Jan Schneiderka, zámečník ve Val. Meziříčí, syn Filipa Schneiderky, zámečníka v Křivém, a jeho manželky Veroniky, z rodu Jana Paláta, koláře v Křivém 3. 6. 1864. Jméno, stav a rod matky: Anna, dcera Martina Nesvadby, pohrabáče ve Valaš. Meziříčí, a jeho manželky Anny, z rodu Josefa Zetka, pasekáře v Křivém, 28. 4. 1869 cop. 6. 10. 1894. Křestitel: Josef Vepřek, kooperátor. Zkoušená bába: Marie Bundilová, z Val. Meziříčí čp. 111. Jméno, stav a bydliště kmotrů: Josef Blankenbüchler (?), caffiesieder in Wiener Ober... (?) 33, Veronika Blankenbüchler. Vedle jinou rukou tužkou při-

psáno: jeho manželka. Pod křestními jmény Ludvík František je napsáno tužkou: Sezdán 3. 11. 1935 na sv. Hostýně s Marií Horákovou.

Z uvedených zápisů vyplývá, že bratři jsou rodáky z Valašského Meziříčí, v Křivém bydleli rodiče jejich otce a pocházela odtamtud také babička z matčiny strany. Oba starší byli pokřtěni třetího dne po narození,³ což v případě Aloise znamená, že se tak stalo o svátku sv. Štěpána (tzv. druhý svátek vánoční) a nepřímo dokládá věrohodnost záznamu a tím také zapsaného data narození. U čísla domu se domnívám, že se rodina mezi lety 1896 a 1899 přesunula do vedlejšího domu (z 215 do 216) a čp. 16 (při křtu Ludvíka) pak může být pouhé přeslechnutí. U jmen rodičů je uveden jejich rod (jména jejich rodičů včetně povolání otce) a datum narození, u jednoho z nich (zpravidla u otce) nadto ještě datum sňatku, které dotvrzovalo jejich řádný manželský původ. Z dat vidíme, že otci bylo necelých třicet let, když se ženil, a prvorozený Alois se narodil více než dva roky poté. Maminka měla v době svatby dvacet pět a půl roku. Všem třem chlapcům pomáhala na svět Marie Bundilová, zkoušená porodní bába z Valašského Meziříčí.

Důležitá jsou jména kmotrů, kteří bývali také jakousi sociální pojistkou a v případě úmrtí rodičů nedospělých dětí začasté přebírali jejich povinnosti. Tento vztah byl brán naprosto vážně a vylučoval uzavření sňatku mezi kmotrem a kmotřencem. Kmotr byl vnímán jako bližší příbuzný než strýc (i když jím dosti často současně byl), v podstatě jako otec v duchovním slova smyslu. U obou mladších bratrů jsou uvedeni jako kmotři manželé Josef a Veronika Blankenbichterovi – takto je zapsáno u křtu Josefa Ludvíka rukou kooperátora a vedle jsou podpisy jejich zástupců při křtu. Ludvík František byl křtěn až devět dní po narození – evidentně proto, aby se mohl dostavit kmotr osobně. Obě rubriky (kmotrovo jméno, stav a bydliště) jsou vyplněny stejnou rukou a jsou především podpisem kmotra, který je uvnitř úzké rubriky na třech řádcích – stejně jako pod ním jméno jeho manželky. Jména jsou napsána českým pravopisem, příjmení lze číst shodně s výše uvedenou variantou, nebo jako Blankenbüchter, či snad jako Blankenbüchler. Poslední varianta se shoduje s dětskou vzpomínkou Ludvíka Schneiderky na strýčka, který rodině pomáhal zvládat obtíže spojené s usazením se ve Vídni (s. 31). Bylo to na počátku světové války a po jejím konci se rodina vrátila do Holešova. Nejmladšímu Ludvíkovi bylo šestnáct a stejně jako jeho starší bratři měl zcela určitou představu o svém profesním zaměření. Cestám k výtčennému cíli i společným putováním trojice bratrů za sny, vzděláním a inspirací v průběhu meziválečné doby jsou věnovány závěrečné stránky společného oddílu knihy, která už dále pokračuje každým z bratrů zvlášť, v jejich sourozenecké i abecední posloupnosti.

Nejrozsáhlejší část knihy je oprávněně věnována prvorozenému Aloisovi, a i když se text již převážně věnuje jeho tvorbě a životním osudům, na úvodní straně jsou pod fotografií a jménem uvedena obě základní životní data (s. 41). Znovu se tam uvádí jako den narození 24. prosinec roku 1896 a místo Křivé. Jak jsme již uvedli výše, neshoduje se to se skutečností, avšak zdá se, že tyto informace o sobě šířil Alois Schneiderka sám – jak dokládá také titulní list časopisu *Dolina Urgatina* reprodukovaný na s. 75.⁴ Rodově se zřejmě „Křivjanem“ cítil a posun data nemusí pocházet od něj samotného – jen se mu to zalíbilo.⁵

Oddíl zaujímá více než třetinu knihy. Na šest desítek stran textu, bohatě proloženého fotografiemi a reprodukcemi dokumentů, navazuje pět desítek stránek s reprodukcemi obrazů – z pochopitelných důvodů převážně ze solánského období. Text začíná Aloisovým návratem na Moravu a pokračuje meziválečnými cestami a pracovními zastaveními, včetně výstav v Rožnově v polovině 30. let. Poté se v kapitole Život s obrazy za oknem vrací do 20. let a sleduje život a tvorbu až do počátku 50. let. Osudové zvraty způsobené nejen dobou, ale i neklidnou malířovou povahou, usídlení na Soláni a stavba domu, radostné chvíle s rodinou a přáteli, pasekářské hospodaření a exis-

tenční starosti po centralizaci (likvidaci) trhu s uměním. Dílu se pak autor věnuje v další subkapitole, v níž opět přinesl celou řadu nových informací i výstižných citací ze starších textů. Na posledních čtyřech stranách je zpřítomněn umělcův náhlý skon, citovány kondolence umělců a otištěny fotografie z pohřbu.

Shodně rozděleny jsou i oba oddíly věnované Aloisovým mladším bratrům, jsou však kratší, Josefův má asi polovinu, Ludvíkův dvě třetiny. Zvlášť v případě Josefa je nutno ocenit přínos Dalibora Maliny k poznání života a tvorby bratrů Schneiderkových, jeho heuristickou zaujatost a pozitivně ohodnotit i literární kvality publikace. Že se vždy najde něco, co schází,⁶ na hodnotě knihy neubírá.

V případě nejmladšího Ludvíka byla situace podstatně lepší. Jednak mu byl dopřán delší život než oběma starším bratrům, jednak umělcův syn Petr poskytl mnoho cenných informací a sepsal i rodinnou kroniku, o kterou se bylo možno opřít. I zde je text bohatě proložen fotografiemi a dokumenty. Věnuje se nejen životu a tvorbě, ale i všemu, co malíře ovlivnilo – proto tu nechybí subkapitola Na Rusavě. O Rusavě se však hovoří i v dalším textu, vždyť malíř se tam vracel i po přesídlení do Prahy, byl váženým sousedem a od roku 1978 i čestným občanem. V závěru je uveřejněna milá vzpomínka ak. mal. Jitky Svobodové z dětství na Ludvíka Schneiderku, jeho paní a syna Petra, který byl jejím spolužákem od první do páté třídy.

Publikaci uzavírá české a anglické resumé, velmi praktický přehled významných dat – vždy na stránku pro každého z bratrů, seznam literatury a poděkování.

Knihu je nutno ocenit z více důvodů. Je první ucelenou monografií Aloise Schneiderky i jeho bratrů a přináší mnoho dosud neznámých skutečností. Plynulost vyprávění nenarušují nezbytné přeskoky a návraty na časové ose, opakování některých faktů je minimální a vždy odůvodněné. Trochu ruší jen nejednoznačné číslování a umístění poznámek. Oživením je naopak používání drobných detailů vedle reprodukce obrazů.

Tomáš Mikulašík

1 MALINA, Dalibor. K legendám Soláně. *Valašsko – vlastivědná revue* 35, prosinec 2015/2, s. 51. Text je také pozvánkou do nové stálé expozice Legendy Soláně v areálu Hofmanova (Schneiderkova) domu a zahrady na Soláni.

2 Matrika farního úřadu ve Valašském Meziříčí byla donedávna k dispozici na internetových stránkách Zemského archivu v Opavě (http://www.archives.cz/zao/digitalni_archiv/).

3 Tehdy běžná praxe měla předejít nebezpečí úmrtí nekrtěňátka i přesto, že se jeho matka křtu nemohla zúčastnit. Obdobně tomu bylo i v evangelických rodinách: „Na druhý den byly křtiny a kmotřenka že pravila: Tož vzala sem ti pohana a doněšla jsem ti křšťana!“ Viz KUTÉJOVÁ, Anna. *Vzpomínky z Jasenné*. Jasenná – Rožnov p. R. – Brno: 2016, s. 11.

4 ZELENKA, Antonín. Valašský výtvarník Alois Schneiderka padesátníkem. *Dolina Urgatina* 1947, č. 2, s. 25–26.

5 Podezření mám na JUDr. Prokopa Tomana, který ve dvacátých a třicátých letech shromažďoval údaje o umělcích, aby je vydal ve svém slovníku. Při práci tak úctyhodného rozsahu došlo k mnoha drobným omylům a nepřesnostem. Ve třetím vydání, které připravil a doplnil syn JUDr. Prokop Hugo Toman, jsou uvedeni všichni tři Schneiderkové: Schneiderka, Alois. * 24./12. 1896 ve Valašském Meziříčí. Schneiderka, Josef. * 20./8. 1899 ve Křivém u Val. Meziříčí, † 26./4. 1945 v Uh. Hradišti. Schneiderka, Ludvík. * 9./1. 1903 ve Val. Meziříčí. Viz TOMAN, Prokop. *Nový slovník československých výtvarných umělců II*. Praha: 1950, s. 431.

6 Mám na mysli velkoformátové portréty bratrů Křičků polozapomenuté v muzeu v Kelči, které by vhodně doplnily mozaiku kulturního dění na Soláni.

pozvánka

Výstava Za dlouhých zimních večerů

Z výstavy Za dlouhých zimních večerů (Foto Milan Ošťádal, 2016) ■

Fenomén ohýbaného nábytku

Novou recenzovanou publikaci autorky Olgy Mehešové *Fenomén ohýbaného nábytku* (vydalo MRV, p. o., Vsetín 2015) je možné považovat za podrobného průvodce jak daným tématem, shrnujícím na celkem 62 stranách dosavadní poznatky o výrobě, osobnostech, objektech i dochovaných památkách na východní Moravě v oboru výroby nábytku z ohýbaného dřeva za dobu uplynulých cca 155 let, tak i současnou vsetínskou expozicí. Současně plní funkci katalogu nebo spíše soupisu 52 vystavených exponátů pocházejících zejména ze sbírky ohýbaného nábytku ve správě muzea.

Úvodní kapitoly stručně informují o existenci všech historických i současných výrobců ohýbaného nábytku v regionu Valašsko. V další části publikace, seznamující čtenáře s historií jednotlivých poboček firmy Gebrüder Thonet na Moravě, se vhodným způsobem uplatňují reprodukce kreseb vedut továren a filiálek z Pamětní knihy z r. 1890. Objevuje se zde i dosud málo známý fotomateriál z archivu nábytkářského podniku TON a. s. Jsou to historické snímky dokumentující jednotlivé postupy tovární výroby ohýbaného nábytku v Bystřici pod Hostýnem. Vedle podrobných tabulek historie výroby v datech nám autorka nabízí i vhled do života zaměstnanců vsetínských továren a seznamuje nás i s majiteli těchto podniků. Na přiložených archivních snímcích také dokládá, jak dříve běžná a levná „thonetka“ na Valašsku zdomácněla. Neméně zajímavé je i závěrečné zpracování historie založení a dalšího vývoje dnes početné muzejní sbírky ohýbaného nábytku od dob působení Thonetů na Vsetíně do dnešních dnů.

Tematické zaměření publikace, popularizační styl zpracování, stejně jako moderní a přehledná grafická úprava Petra Palarčíka zaručuje její úspěch u čtenářů i návštěvníků stejnojmenné vsetínské expozice této reprezentativní kolekce nábytku z ohýbaného dřeva.

Hana Jabůrková

Na zimní sezónu připravilo Muzeum regionu Valašsko na vsetínském zámku národopisnou výstavu *Za dlouhých zimních večerů*. Jejím cílem je ukázat, jak naši předci trávili období hospodářského klidu po příchodu zimy.

Tento čas, kdy jejich hlavní obživu – pole a pastviny zakryla sněhová peřina, vyplňovali především rukodělnými pracemi. Opravovali staré věci nebo zhotovovali nejrůznější předměty pro vlastní potřebu, k prodeji či jen pro radost svou nebo svých blízkých.

Na výstavě jsou tedy prezentovány rozmanité výrobky ze dřeva, vlny, lnu, proutí či slámy, jemné textilní práce, dřevěné hračky, dřevorezby, výrobky ze samorostu, rozmanité kuchyňské či hospodářské náčiní a nářadí a další. Nechybí ani předměty užívané ke svícení, jež si naši předkové dříve také sami vyráběli. K vidění tak jsou dřevěné louče, stojany na ně či starobylé formy na výrobu svíček.

Všechny vystavené předměty datované od poloviny 19. století do konce století následujícího pocházejí z etnografických sbírek Muzea regionu Valašsko.

Jedinou zapůjčenou věcí je unikátní vyřezávaný betlém Aloise Zadravy (nar. 1939) z Lidečka. Ten začal vznikat před deseti lety jako malý rodinný betlém. Postupně se ale rozrůstal o další postavičky a zvířata i o nové výjevy. V současnosti obsahuje přes 300 figurek a dosahuje délky 6 metrů. Kromě betlémské scény vyobrazuje různé činnosti, jímž se v minulosti lidé na Valašsku věnovali.

Se zimním obdobím dlouhých nocí jsou dodnes spojeny i zvyky a obyčeje, pro něž je typické maskování. Proto jsou pro návštěvníky v interaktivním koutku připraveny repliky masek některých typických postav z mikulášských obchůzek na jižním Valašsku. V převleku za ně je možné se na památku vyfotografovat.

K prezentaci sbírkových předmětů byla zvolena kombinace klasické instalace do vitrin se scénickým ztvárněním dění ve valašské jizbě. Ta je vybavena tradičními rukodělnými výrobky a odehrávají se v ní některé z prezentovaných oborů lidové výroby – pletení čepců na rámu, vázání rukavic na formě, předení lnu na kolovratu či výroba šindelů.

Pro školy jsou k výstavě připraveny edukační programy, pro organizované skupiny komentované prohlídky. Široké veřejnosti byla určena doprovodná akce k výstavě nazvaná *Odpoledne s lidovými výrobci*, při níž se 13. listopadu dralo peří, vyráběly se štípané holubičky, síťované čepce či čepice vázané na formě.

Výstava je otevřena od 15. října 2016 do 8. ledna 2017.

Milada Fohlerová

Svatojánský podvečer ve vsetínském zámku

Po několikaleté pauze se ve vsetínském muzeu obnovila tradice svatojánských akcí, které se každoročně o svátku sv. Jana Křtitele konaly v areálu Hvězdárny Vsetín. Letos na ně volně navázal první Svatojánský podvečer, který proběhl v pátek 24. června 2016 ve vsetínském zámku a přilehlém parku. Letošní akce se na rozdíl od těch předcházejících snažila o co nejautentičtější oživení lidových zvyků a tradic spjatých se svatojánskou nocí.

Slavnost zahájil koncert kapely Tomáš Kočko & ORCHESTR, jejíž žánr je označován jako world music inspirovaný moravskou tradiční hudbou, a na vystoupení zazněly např. i písně z nového alba Velesu. Součástí programu byl také workshop s bubinky pod vedením lektora ze vsetínského Alceda Lukáše Kamase či beseda o léčivých svatojánských bylinkách se známou valašskou bylinkářkou a bývalou pracovnící Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm Vandou Vrlovou.

Návštěvníci (a zejména děti) si ve „svatojánských“ dílnách vyráběli např. lucerničky, věnečky, dekorativní předměty z ovčího rouna, kouzelné škapu-

■ Svatojánský
podvečer 2016
(Foto Jan Husák)

liře nebo „čarodějnické“ metličky a zasoutěžili si na stezce „Putování broučků zámkem a parkem“. Občerstvit se mohli plackami z kamenné pece, divotvorným čajem a šťávou z bylinných sirupů a dospělí i kvalitním ovocným vínem.

Podvečer vyvrcholil svatojánskou slavností v podání pěveckých a tanečních souborů Kyčera z Halenkova, Hafera a Ostrévka z Nového Hrozenkova. Aktéři předvedli krásné vystoupení, ve kterém nechybělo skákání přes svatojánskou vatru, sběr kouzelných bylin, ani zahánění čarodějnic. K uměleckému zážitku patřilo i vystoupení tanečního oboru ZUŠ Vsetín. Úplně na závěr se za zvuku bubnů zaplnil zámecký sál lucerničkami „svatojánských broučků“, kteří při světelné show vytvářeli roztodivné obrazce.

Jitka Plátková

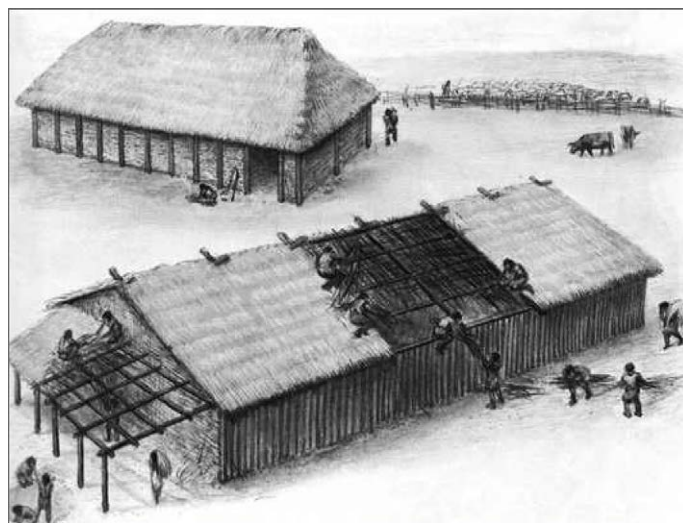
Archeologie Valašska II. Mladší doba kamenná

Samuel Španihel

Období neolitu neboli mladší doby kamenné (5500–3800 př. n. l.) plynule nastupuje po období mezolitu, střední doby kamenné. Dělíme ho na tři základní období – starší (5500–5000 př. n. l.), střední (5000–4700 př. n. l.) a mladší (4700–3800 př. n. l.).

Oteplení, které začalo už na konci starší doby kamenné, se blíží k svému vrcholu (průměrná teplota je o 3 °C vyšší než dnes). Náš region je příjemnou oblastí s dostatkem vody. Z malých lesíků, kterými byla krajina pokryta, se pomalu tvoří velké zapojené hvozdy. Dominujícím druhem je dub doplněný břízou, lípou nebo lískou. V lese již žijí zvířata, která známe ze svého okolí i my – jelen, kanec, vlk nebo vzácnější medvěd či zubr.

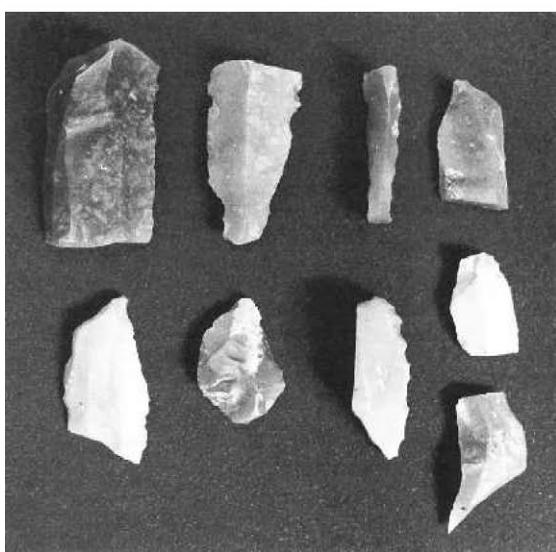
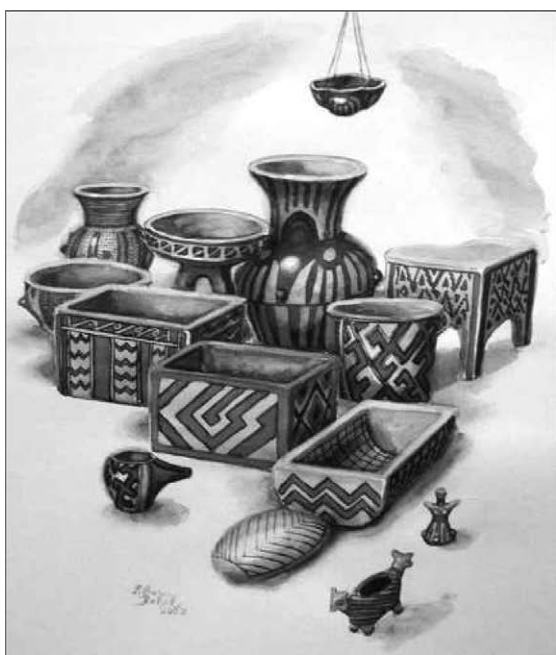
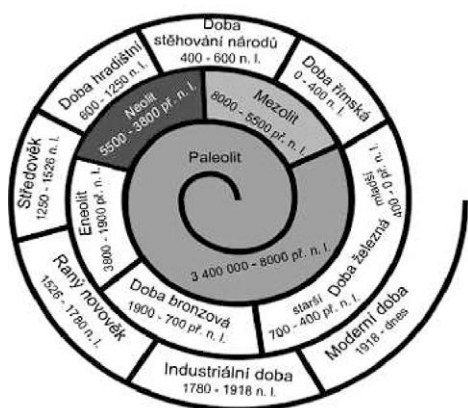
Do této krajiny, kterou obývá malá kočující populace lidí žijící se lovem a sběrem, zejména v okolí řek a v lesích, přicházejí v období od 5500–4100 př. n. l. noví lidé z jihovýchodu. Jejich předkové vyrazili na cestu do Evropy z oblasti dnešní Sýrie, Iránu či Iráku už před několika tisíci lety a přinesli s sebou nový způsob života. Ten byl založen na tzv. neolitickém balíčku, který obsahoval pět základních věcí: výrobu keramiky, stavbu domů, výrobu

■ Dlouhý neolitický dům

textilu (tedy oblečení z rostlinných vláken), výrobu broušených kamenných nástrojů (které sloužily na opracování dřeva) a osvojení zvířat a rostlin.

Dnes už víme, že i některé mezolitické lovecko-sběračské kultury dokázaly ve svém vývoji uplatnit jednotlivé prvky z neolického balíčku (např. lidé žijící při mořském pobřeží v Japonsku nebo Dánsku vyráběli keramiky a byli částečně usedlí, ale nic nechovali, nepěstovali ani nevyráběli textil). Ale až společné uplatnění všech nových neolitických prvků přineslo nový stupeň ve vývoji lidstva. Lidé zakládají první osady, zpočátku tvořené jenom třemi až pěti dlouhými dřevěnými domy, přičemž v každém žilo přibližně 15 až 20 lidí. Okolo domů je několik políček, která vznikla vypalováním lesa. Půda obohacená o popel je velice úrodná, ale díky primitivním metodám obrábění (jenom tyčí), neměnnému druhu rostlin (základním osivem byla pšenice), a navíc bez hnojení se rychle vyčerpala. Na rozhraní lesa, luk a polí se pásla zdomácněná zvířata, hlavně kozy a ovce. Tyto drobné osady se poměrně

Časová spirála s vyznačením popisovaného období

Nádoby kultury s moravskou malovanou keramikou
(dle L. Balák, www.iabrno.cz)

Nálezy štipané industrie z Lhoty u Kelče
(dle Čermáková, 2014)

často stěhovaly, nejčastěji jenom na velice krátké vzdálenosti, kde jejich obyvatelé znovu vypálili les a vybudovali nové domy.

Zatím nevíme, jak vypadal první kontakt mezi místními lovci-sběrači a příchozími rolníky. Nevíme ani, jak se stalo, že z tohoto setkání vyšel vítězně neolitický způsob života. Jedna z teorií předpokládá příchod velkých skupin rolníků, boj a následnou totální likvidaci mezolitů, další mluví o příchodu jenom malého množství zemědělců a šíření pokrokových myšlenek mezi lovce-sběrače a poslední zastává názor vzniku neolitu přímo u mezolitických lovců-sběračů.

Nezávisle na tom, která z teorií má pravdu, je faktem, že po přijetí neolitického balíčku nastává všeobecný rozvoj lidské společnosti, a to nejen kulturně, ale také početně. Paradoxem je však snížení průměrného věku u dospělých lidí.

V této době se rozvíjí i náboženství a umění. Objevují se hliněné ženské sošky, Venuše, symbolizující Matku Zem a úrodnou půdu. Nejvíce jich pochází z jižní Moravy, nám nejbližší nález pochází z nedalekého Lipníka nad Bečvou. Kromě těchto ženských plastik vyrábějí neolitické lidi také sošky zvířat nebo modely domů, nábytku a člunů.

Zatím jediným archeologickým výzkumem prozkoumaným místem z neolitu v našem regionu je poloha „Na Bařínách“ blízko Lhoty u Kelče, kde byla objevena menší osada. Doloženo bylo asi dvacet objektů, tzv. sídlištních jam, doklady po výrobě textilu, kamenné štipané i broušené nástroje a kusy mazanice (hlína se slámou, která se používala na utěsnění stěn domů). Lokalita byla osídlená pravděpodobně již lidem s kulturou s lineární keramikou (výzdoba keramiky se stala archeologicky důležitým faktorem, proto jsou pravěké kultury často nazvané podle typu výzdoby), což je nejstarší rolnická kultura na našem území. Vzhledem k nedostatku průkazního materiálu je jejich pobyt na Valašsku stále otázkou. Jisté je naopak osídlení z mladší fáze, na stejném místě, kulturou s moravskou malovanou keramikou. Jak napovídá její název, tato kultura své hliněné nádoby zdobí složitými vzory, které jsou zdobeny pestrými barvami. Tato kultura přináší nové prvky do poměrně jednoduchého života kultury s lineární keramikou – nejvýraznějším prvkem jsou kruhové objekty tvořené z valů, palisád a příkopů s několika vchody nazývané rondely, které jsou pravděpodobně prvními chrámy nebo shromaždišti nadkmenových společenských akcí. Tyto stavby se však v našem regionu nevyskytly – koncentrují se v Podunají, kde je doložena velká hustota neolitického osídlení.

Další lokality na Valašsku, u kterých máme potvrzený výskyt neolitických lidí, avšak bez možnosti určení konkrétní kultury, jsou známé z Komárovic, Kunovic, Kelče a Němetice, kde byly nalezeny shluky štipané i broušené industrie. Menší skupiny, nebo vysloveně jenom jednotlivé nálezy, kamenných nástrojů pocházejí ze Strážnice nad Bečvou, Jesenice, Juřinky, Krhové, Poličné, Valašského Meziříčí, Rožnova pod Radhoštěm a Veselí. Štipané a broušené nástroje patří v našem regionu ke klíčovým předmětům pro poznání mladší doby kamenné, protože nekvalitní keramika se na povrchu, díky chemickému složení půdy, prakticky nedochová.

V období neolitu se v našem regionu objevuje první stálé osídlení. Koncentruje se zejména v blízkém okolí řeky Juhyně, odkud známe sídliště ve Lhotě u Kelče, ale vzhledem k množství nálezů v okolí předpokládáme hlavně na Kelečsku i další lokality. Drobnější nálezy z povodí Rožnovské Bečvy nejsou zatím dostatečně průkaznými pro vytipování možných neolitických lokalit a pravděpodobně představují krátkodobé tábory při překračování Karpat.

Otázky a podněty

1. Vyměňuj všechny součásti tzv. neolitického balíčku. Uvažuj o tom, proč tyto věci posunuly lidskou společnost do nové etapy až všechny společně, a způsobily tak nárůst obyvatelstva, ale i pokles průměrné délky života.
2. Překresli a vyzdob několik nádob kultury s moravskou malovanou keramikou a zamysli se, k čemu se jednotlivé nádoby používaly.

Použitá literatura

- BLÁHA, Ondřej. *Nové poznatky pravěkého osídlení v povodí říčky Juhyně na základě povrchových sběrů v k. ú. Kunovice*. Bakalářská práce. Brno: 2011.
- ČERMÁKOVÁ, Eva. *Pravěk Valašska*. Vsetín: 2014, s. 20-23.
- PODBORSKÝ, Vladimír a kol. *Pravěké dějiny Moravy*. Brno: 1993, s. 71-150.

O profesi, malování a astronomických pohádkách – Rozhovor s Jiřím Haasem

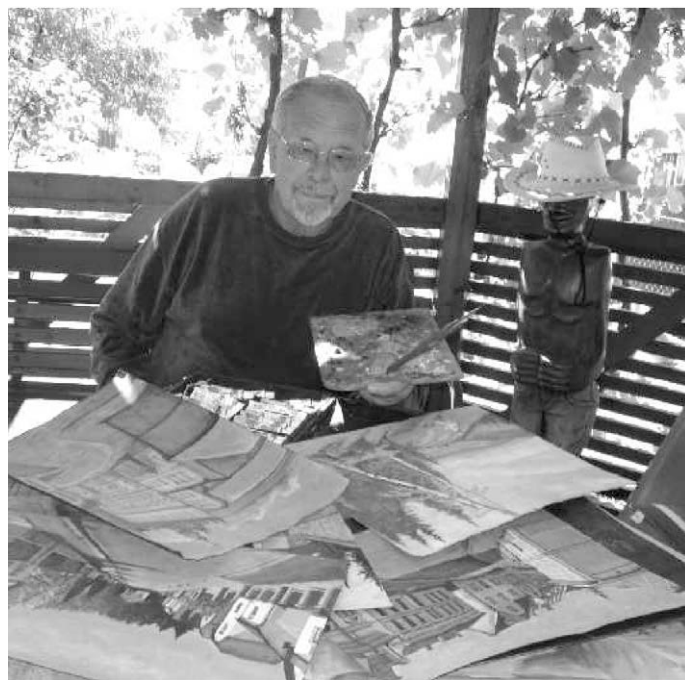
Letos v létě oslavil bývalý ředitel vsetínské hvězdárny a Muzea regionu Valašsko Mgr. Jiří Haas sedmdesátiny. Narodil se 11. srpna 1946 ve Vsetíně. V roce 1970 absolvoval obor biologie a chemie na Přírodovědecké fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. O rok později nastoupil na místo odborného pracovníka ve vsetínské hvězdárně, s níž je profesně svázán už 45 let, neboť i v současnosti, coby důchodce, pracuje jako správce vsetínské meteorologické stanice. Od roku 1973 zastával post ředitele hvězdárny a po jejím sloučení se vsetínským muzeem vedl v letech 2005 až 2009 obě instituce; ve funkci setrval do odchodu na odpočinek. Po celý svůj život byl politicky angažovaný a v letech 1976 až 2014 byl činný v zastupitelstvu města Vsetína.

Po studiích Vás to táhlo k pedagogické profesi, ale na umístěnkou se Vám nepodařilo získat učitelské místo. Vaše kroky vedly na hvězdárnu, kde jste se jako chemik a biolog specializoval na počátky života na naší planetě Země, a zabýváte se také meteorologií. Věnoval jste se rovněž edukaci a učil jste děti od mateřských škol až po středoškoláky. Co pro Vás znamená být dobrým pedagogem?

Jsem tělem i duší kantor. Máme to v rodině: dědeček Robert Haas byl profesorem češtiny a němčiny na valašskomeziříčském gymnáziu a moje matka byla také učitelka. Jako pracovník hvězdárny jsem objížděl mateřské a základní školy na Vsetínsku a přednášel zde o astronomii a kosmonautice. Nejčastěji to však byly přednášky o sluneční soustavě pro čtvrté třídy základních škol. Příležitostně jsem učil, jen krátce a na několik málo vyučovacích hodin, na některých vsetínských školách: na střední odborné škole obchodu a služeb, na zdravotnické škole a na odborném učilišti MEZU Vsetín... Je těžké učit dospívající mládež i to, co je nebaví, což je v případě chemie běžné. Nestačí učivo vykládat pouze s nadšením, ale je třeba ho co nejvíce přiblížit realitě. Byl jsem tehdy mladý, plný elánu a dělal jsem v hodinách pokusy, na které nebyla škola vybavená. Nosil jsem si z domu chemikálie a snažil jsem se jim učivo co nejnázorněji vysvětlit. A když to studenti nepochopili, začal jsem znovu... V každém oboru jsou nejdůležitější základy, bez nich se opravdu nedá stavět.

Vaší celoživotní zálibou je malování. Už od chlapeckých let jste zachycoval dnes již zmizelá zákoutí Vsetína. Kdo Vám byl ve výtvarném umění rádcem?

Na základní škole, od šesté třídy, jsem chodil do výtvarného kroužku, který vedl akademický malíř Břetislav Janovský ze vsetínského gymnázia. Nesmím si ho jako kantora vážím, byl to malíř s velkým „M“. Dokazoval nám, že malování je prostě dřina – poctivé řemeslo. Cepoval nás na perspektivě, figurální malbě, dodržování proporcí a dalších důležitých věcech... Chodívali jsme i do plenéru, kde maloval s námi a jednotlivé motivy rozpracovával od volné skici až po precizní malbu. Po něm nás na gymnáziu měl novopečený kantor Antonín Kaderka, který se k nám choval kamarádsky

■ Pan Jiří Haas v altánku své rodinné vily ve Vsetíně (Foto O. Mehešová, srpen 2016)

a učil nás různé výtvarné techniky, např. batiku, kresbu uhlím, linoryt a další.

Kromě vedut a krajin jste později namaloval i několik alegorických figurálních kompozic s filosofickým podtextem.

Když jsem končil vysokou školu, dostal jsem na narozeniny od své pěstounky první „olejovky“ – „mánesky“. Na vojně jsem se pak bavil malováním. Z té doby je například obraz „Čas“ – stařec s přesýpacími hodinami, vzadu jsou pyramidy jako minulost, v popředí by mělo být atomium (nevěděl jsem tehdy, jak vypadá) a nad tím nadčasový Vesmír. Namaloval jsem i obraz „Po bitvě – Prohra“ se zamyšleným vojevůdcem, který se měl původně jmenovat „Waterloo“, nebo obraz „Ďábel a Smrt“ jako „Pokušení a Spravedlnost“ hrající kostky o nějakou dušičku.

Překresloval jste také astronomické pohádky, v nichž jste mohl skloubit své znalosti odborníka-astronoma se svým koníčkem, malováním. Co Vás k tomu přivedlo?

Jak jsem nastoupil na hvězdárnu, navázal jsem kontakty s kolegou Jirkou Prudkým z Prostějova, který tehdy pohádky získával z planetárií v Praze a Brně. Pohádky ilustrované pracovníkem pražského planetária inženýrem Příhodou byly velmi zdařilé. Jinak jsem k dodaným textům dělal obrázky

■ Jiří Haas: Ďábel a Smrt (Foto O. Mehešová, srpen 2016)

nové nebo předělával již existující pohádky jako například „Jak vojenský bubeníček zachránil svět“ nebo „O princí Saturnovi a jeho prstýnku“, kterou jsme s pracovníkem hvězdárny Mirkem Jedličkou počítačově upravili. Ilustrace jsem napřed fotil klasicky na diáky – jedna pohádka tak měla kolem 36 snímků. S příchodem nové techniky se začaly obrázky skenovat a upravily se jako prezentace s projekcí. První pohádka, kterou jsem namaloval jen podle textu, byl příběh „Co hvězdář nevěděl“ o planetě Merkur a později i příběh malého Tomáše „Stalo se, nestalo“, zaměřený na planety sluneční

■ Ilustrace z astronomické pohádky „Stalo se, nestalo“

soustavy. Můj kolega, ředitel prostějovské hvězdárny, který měl kontakty s divadlem, pak zajišťoval namluvení a ozvučení pohádek. Na konci sedmdesátých a na počátku osmdesátých let se pak tyto astronomické pohádky dostaly i do dalších menších hvězdáren, protože byly v té době velmi populární. Sám jsem tehdy s pohádkami objel školky celého okresu. Díky dceři, která pracuje jako učitelka v jedné ze vsetínských mateřských škol, promítám astronomické pohádky i dnešním dětem.

Vážený pane Haasi, srdečně Vám děkuji za rozhovor a dodatečně Vám gratuluji k významnému životnímu jubileu. Přeji Vám pevné zdraví a mnoho energie nejen do další Vaší odborné či pedagogické práce, ale i spoustu tvůrčího elánu.

Olga Mehešová

Spolupráce na školním projektu – od jara do zimy

Muzeum regionu Valašsko mělo milou příležitost přispět k projektu s názvem *Jaro, léto, podzim, zima – to je celý rok!* Od podzimu až do letních prázdnin loňského školního roku žáci 2. B ZŠ Žerotínova Valašské Meziříčí doslova ochutnávali tradice, které jsou dnes již téměř zapomenuté. Proto v rámci projektu několikrát navštívili zámek Kinských ve Valašském Meziříčí, kde nahlédli do života lidí na Valašsku v běhu času, při práci i vzácných chvílích oslav svátků.

Z projektu s názvem *Jaro, léto, podzim, zima – to je celý rok!*
(Fotoarchiv Muzea regionu Valašsko)

Období mezi Vánocemi a postní dobou patří tradičně masopustu. Nebyly to však jen veselé reje a hodování. Skrývalo se v něm také mnoho pověr a rituálů, které měly zabezpečit blahobyt v nadcházejícím období. Žáci měli jedinečnou příležitost navštívit výstavu s názvem *Život plný námahy*. Zjistili, že valašský venkov byl v minulosti místem tvrdé práce a každodenní dřiny. Okusili, co obnášela jednotlivá řemesla a jaká byla obživa místních obyvatel – strouhali šindele, česali ovčí vlnu nebo poznávali léčivé bylinky. Z vlastnoručně namleté mouky na žernovu si pak upekli tradiční chlebové placky omaštěné medem. Nesměla však chybět ani výroba veselé masopustní masky. Na program pak navázal projektový den školy a tradiční masopustní průvod ulicemi Valašského Meziříčí, ve kterém měly děti možnost své vlastnoručně vyrobené masky představit.

Po masopustu nastal čas vítání jara. Program Velikonoce v muzeu nabídl ukázkou tradičního zvykosloví a prohlídku tradiční velikonoční výstavy, na které žáci obdivovali nejen krásně zdobené kraslice. Na památku si pak vyrobili létěčko – březovou větévku ozdobenou pentlemi a vajíčky, pomocí které symbolicky vítali jaro. Ve škole pak navázal další den plný zábavy i vzdělávání. V pondělí po Smrtné neděli se děti rozloučily s vládyní zimy – Morenou, kterou symbolicky hodily do řeky Bečvy. Smrtku vyprovodily říkadlem: „Zi-mo, zimo, táhni pryč, nebo na tě vezmu bič. Odtáhnu tě za pačesy za ty hory, za ty lesy. Až se vrátím nazpátek, slevču zimní kabátek. Smrt, smrt ukrutná, kyselica nechutná. Kyselicu sníme a smrt utopíme.“

Posledním zastavením na cestě za národními tradicemi v muzeu bylo Svatojánské čarování. Babka kořenářka, čarodějnice a bludička dětem vyprávěly o zvycích spojených s letním slunovratem a se svátkem svatého Jana. Děti ochutnaly domácí bezovou limonádu a lahodný bylinkový čaj. Naučily se poznávat léčivé byliny a na památku si každý vyrobil léčivou bylinkovou sůl do koupele, která jistě měla také čarovnou moc.

V letošním školním roce bychom rádi na spolupráci se ZŠ Žerotínova navázali. Tentokrát v duchu valašských pověstí a pohádek. Velký dík patří paní učitelce Mgr. Ireně Bušové a žákům třídy 2. B ZŠ Žerotínova Valašské Meziříčí. Těšíme se na další spolupráci!

Bohdana Šimčíková

Poděkování za finanční dar

V letošním roce přispěla firma **GALVAMET spol. s r.o.** (Vsetín) Muzeu regionu Valašsko na realizaci a rozvoj časopisu Valašsko, vlastivědná revue finančním darem. Dárci srdečně děkujeme.

Vladimír Březovský (nar. 1944) – bývalý profesionální fotograf ve Zbrojovce Vsetín. Během studia na gymnáziu začal navštěvovat Fotoklub Z. Absolvent knihovnické školy v Ostravě. Někdejší knihovnik ve Valašském Meziříčí a Jablůnce. Mezi lety 1966–1968 působil v Okresním vlastivědném muzeu ve Vsetíně jako výstavař a dokumentátor-fotograf. Žije a tvoří na Vsetíně.

Čemu se věnuješ a co je Tvým cílem ve fotografické tvorbě?

Každý autor vnímá jinak a používá vlastní vyjadřovací prostředky. Pokud je počasí, dělám krajinu, krajinný detail, les – struktury stromů. Také mne zajímá zátiší a industriální fotografie. Fascinují mne dříve v průmyslu vyráběné účelné tvary strojů. Každý i sebemenší detail byl nejen funkční, ale i svým způsobem výtvarný a designový. Cíl je cesta, smysl. Vzít kameru, brouzdat krajinou, rozhlížet se kolem a nafotit věci, které mne zajímají. Zachytit ostatními přehlížené detaily a pomoci jim je posléze uvidět. Vnímám asi poezii i tam, kde ji jiný nevidí. Táhne mne to více ke grafice jako technice a vždy mne lákalo abstraktní vyjádření.

Technika je nezbytnou součástí tvorby fotografa. Co Ty a technika?

Tak jako většina fotografů, která opustila klasický „mokrý“ fotografický postup a přešla na digitální, i já své snímky místo fotokomory zpracovávám na PC. Používám ojedinělé řešení od firmy Sigma. Jedná se o zrcadlovku SD1 s Foveonem, což je třívrstvý RGB čip. Je to tak trochu mimo „hlavní proud“, ale výsledky jsou excelentní.

V jednom tvůrčím období jsi hodně pracoval s technikou na pomezí fotografie a grafiky.

Zkusil jsem standartní postup zhotovení fotografie „otočit“ (prvně ustálit, pak vyvolat) a tak začala vznikat speciální technika, při níž se navíc pracovalo při denním světle bez temné komory. Po odstranění nanesené druhé emulzní vrstvy se teprve ta původní vyvolala a případně tónovala různými sloučeninami či jejich kombinacemi, a to do různých odstínů. Ponořil jsem se do literatury o starých grafických technikách. Začal jsem xylografii, využíval staré tiskařské štočky, chromové vrstvy (dvojchroman draselný a želatina), techniku negativu 1:1, různé barevné pigmenty se nanášely na exponovanou vrstvu.

Jaký máš názor na hodnocení fotografií?

Vysvětlení významu díla je velmi pomyslné, hodnocení je záležitostí momentálního rozpoložení posuzovatele, a aby dílo mohlo akceptovat, musí být na určité úrovni. Posuzování zvláště v amatérských poměrech je velmi relativní. Svazovat výsledek do několika bodů a hodnotit na stupnici od-do mi přijde neadekvátní autorově snaze o vyjádření.

Samostatně jsi ještě nevystavoval, Tvá chystaná výstava ve vsetínském zámku v únoru 2017 to změní. Fotografie seskupíš do tematických seriálů a vizuální vjem umocní hudba. Výstavu také doplní fotografické přístroje, zvětšovačky vystavené v replice fotokomory a jiné pomůcky používané v éře klasické fotografie. Během výstavy připravuješ workshop experimentální fotografie, na který zvu všechny zájemce a zároveň se těším na spolupráci s Tebou.

Také Ti děkuji za rozhovor a přeji Ti do další fotografické tvorby vnímavé oko a snímky, které nás diváky přinutí zamyslet se nad naším světem. Dobré světlo!

Milan Ošťádal

■ Vyřazený jeřáb, 2016
■ ■ Abstrakce – Experiment, 1985
■ ■ ■ Bludný kámen, 2014

Plstěný betlém Ivany Langrové

s figurkami Svaté Rodiny,
dvou pastýřů a zvířat
(osel, ovečka a beránek,
koza, kočka a holoubek),
plstěná vlna, dřevo,
výška do 102 cm
(Foto I. Ostránská, 2016)

Ruce šikovných hospodářů či hospodyň v adventním čase již dlouhá staletí berou do rukou dláta, nářadí, nůžky nebo třeba upravené chlebové těsto, aby s jejich pomocí vdechly život rozličným figurkám darovníků, svaté rodiny a zvířat a zpřítomnily v nich příběh o narození Páně i kouzlo oné dávné Svaté noci. Za otce jesliček je považován sv. František z Assisi (1182–1226), který léta Páně 1223 vysluhoval půlnoční mši v italském Grecciu v jeskynní kapli před instalovanou scénou Narození Páně, kde nechyběla ani živá zvířata. Do českých zemí se zvyk jejich stavění dostal v 16. století spolu s jezuity. Z velkých chrámů do českých domácností byly jesličky vyhnány josefínskými reformami, kdy je císař zakázal stavět v kostelech, neboť v nich viděl nedůstojné dětské hračky. Vánoční oslavy se tak až do rozvoje obliby stavění vánočního stromce v 19. století soustředily kolem velkých betlémů i skromných malých jesliček, jak z rukou profesionálů, tak neškolených samouků. Na výrobě betlémů se často podíleli všichni členové rodiny, kteří však Ježíšovo rodiště nikdy nenavštívili, a v českých jesličkách se tak snoubí fantazijní svět pohádkových krajín s obrazy Svaté rodiny, tří králů, pastýřů i darovníků.

Pro samotné Valašsko je samozřejmě nejtypičtějším materiálem k výrobě jesliček dřevo, Muzeum regionu Valašsko však obohatilo své sbírky v loňském roce o vzácný betlém z jiné, pro náš kraj tolik typické suroviny, a sice ovčí vlny. Zrodil se dílem výtvarnice Ivany Langrové, z vlny oveček pasoucích se na valašských stráních, prané ve studánce pramenící ve staletém ovocném sadu, barvené přírodními barvivy a uplštěné do podoby figur Svaté rodiny s tou největší něhou a poetikou ve světnici prastaré valašské chaloupky na samotě uprostřed kopců...